

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA RIBE AMT

udgivet af

Historisk Samfund for Ribe Amt

V—VIII
(Andet Bind)

KØBENHAVN
LEHMANN & STAGE
1907—1910

Indholdsliste

til „Fra Ribe Amt“ V—VIII. (Andet Bind).

<i>Alkærsig, S.:</i> Fra den store Smuglertid I—II ..	V 124—156, VII 170—189
<i>Byriel, J. H.:</i> Smaatræk fra Vamdrup-Egnen i 1849.....	V 213—220
" Fra Fæste til Selveje.....	VI 171—177
" Mikkelsgrande i Øster Vamdrup ..	VII 100—103
" Da de Hjarup Gaardmænd laante ..	VIII 182—190
<i>Fogtmann, Cathrine:</i> Reskriptsamleren, Justitsraad Laurids Fogtmann ..	VII 48—62
<i>Godskesen, S.:</i> En Mands og en Hustrus Oplevelser i Krigen 1864	V 39—70
<i>Klitgaard, C.:</i> En gammel Bryllupsvisе	VI 165—170
<i>Kristensen, Evald Tang:</i> Et Orfejdebrev fra Ribe 1530	VIII 191—197
<i>Kristensen, Marius:</i> Et middelalderligt Signet ..	VI 178—180
<i>Liljefalk, Axel:</i> Kampen ved Egstrup og Vranerup den 23. April 1849	VIII 3—21
<i>Madsen, Jesper:</i> Kærgaard	VI 71—107
" Jested og Hillerup	VII 3—24
" Fra Jerne og Skads Sogne	VIII 55—90
<i>Møller, John M.:</i> Uddrag af et 150aarigt Haandskrift om den jyske Hede ..	VII 25—31
<i>Nielsen, M. H.:</i> Vestjyske Skoleforhold i det 18. Aarhundrede	VII 136—169
<i>Nissen, J.:</i> Om Fastsættelse af en Præsteenkepension i Skanderup 1794	VII 32—47

<i>Olsen, J.:</i> En Hekseproces i Varde i Christian IV's Tid.....	V 71—91
„ Hvorledes Varde Enge kom under Lunderup	VII 94—99
„ Nogle Bemærkninger angaaende det ældste Varde med Slot og Syssel ...	VIII 91—117
<i>Pedersen, P. K.:</i> Minder fra Darum Sogn	VI 108—118
<i>Richter, J.:</i> Af Vejen-Læborg Pastorats ældre Præstehistorie	VII 118—135
<i>Schousboe-Jensen, G.:</i> Præsten C. F. Junghans og hans Optegnelser 1793—1829	V 93—123, VI 39—70, VII 63—93
„ Justitsraad, Stænderdeputeret Hans Wulff til Elkærholm	VI 119—164
<i>Stemann, G.:</i> Ribe i Stiftamtmand Moltkes Tid	V 157—212
„ Spansk og fransk Indkvartering i Ribe 1808	VI 3—38
„ 1864. Breve fra Stiftamtmand Nielsen	VIII 117—181
<i>Stemann, H.:</i> Minder fra Biskop Hertz's Tid	V 3—38, VIII 22—54
<i>Øllgaard, N. E.:</i> Faldne og døde fra Sydvestjylland under Kampene for Sønderjylland i 1848—50 og 1864	VII 104—117

Regnskab for „Historisk Samf. for Ribe Amt“ 1905—09	V 221, VI 181, VII 190, VIII 198
Tilgang og Afgang af Medlemmer	V 222 f., VI 182—184, VII 191—192
Foredrag afholdte af „Hist. Samf.“ 1906—1909	V 224, VI 184 f., VII 193, VIII 217
Medlemsliste 1. Novbr. 1909	VIII 199—216

Navneliste til „Fra Ribe Amt“	V—VIII..... VIII 218—258
-------------------------------	--------------------------

FRA RIBE AMT

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

V

1907

KØBENHAVN
LEHMANN & STAGE
K. ROSENDAHL'S BOGTRYKKERI - ESBJERG
1907

Redaktionsudvalg:

Provst J. NISSEN, Brørup.

Sognepræst J. RICHTER, Vejen. (Udvalgets Formand).

Stiftamtmand, Kammerherre G. STEMANN, Ribe.

Minder fra Biskop Hertz's Tid.¹

Væsentlig efter hans Datters Optegnelser
meddelt af Kammerherreinde **H. Stemann** i Ribe.

ALLEREDE et Par Dage efter maatte Prof. Blochs rejse videre Syd paa, men Lotte og Antonie fik sat igennem, at deres kære Lise fulgte med dem paa Besøg i Glücksborg. Vel var der kun ca. 3¹/₂ Mil til Rejsens første Maal, Døstrup Præstegaard, men det kunde godt tage 5 Timer med de tunge Veje. Derfor fik man en tidlig og rigelig Frokost, og alle fire tog saa Plads i Professorens Vogn, hvor Sæderne efter god, jydsk Skik var spændte imod hinanden, for at man desbedre kunde konversere, medens man i Ro og Mag gned hen ad de dybe Sandveje. Lise var senere ofte med til at læse højt paa disse sagtfærdige Veje, hvor ingen Rumlen, intet Stød afbrød Stilheden eller bragte Stemmerne til at ryste.

Endelig rullede man ind i Døstrup Præstegaard under de to ældgamle, mægtige Lindetræer, der sagdes

¹ Fortsættelse af en Artikel i „Fra Ribe Amt“ IV, 1—32. Biskop Hertz var i Foraaret 1820 flyttet til Ribe, hvor han i Sommerens Løb fik Besøg af Rektor Bloch fra Roskilde, med dennes 2 Døtre, Lotte og Antonie. Den 20-aarige Lise Hertz (siden gift Fich) var disses gode Veninde.

at være plantede af Familiens Tip-Tip-Tip-Oldefader; det gode Døstrup Kald, til hvilket Ejeren af Trøjborg havde Patronatsret, var lige fra Reformationstiden gaaet i Arv fra Fader til Søn eller Svigersøn. Den daværende Pastor Michael Koch¹ var født 1759 i Ribe, hvor hans Fader var Kæmner, og fra hvis Skole han blev dimitteret 1778 med det Vidnesbyrd i dennes Protokol, at han var bestandig en flittig og ypperlig Discipel. 1782—88 var han Kollega (Hører) ved Katedralskolen og senere Kapellan hos Pastor Brorson i Døstrup, hvis Datter, Barbara Agnete, blev hans Hustru. Ægteparret havde en Datter og tre Sønner. Af hele Familien kendte Lise kun den ældste Søn, Gabriel, der ved Landemodet, Onsdag d 5. Juli, var bleven ordineret til Kapellan hos sin Fader; i den Anledning havde han været et Par Dage i Bispegaarden til Eksamen og havde ved den Lejlighed spist hos Familien. Det var et smukt og vakkert ungt Menneske, der var forlovet med en Søsterdatter af Præstekonen Mad. Salterup i Ribe, Datter af en Isenkræmmer Lind paa Christianshavn; en anden Søn var Farmaceut, den tredie studerede Teologi. Hele Familien stod udenfor Døren til Modtagelsen, der var saa hjertelig, som man blot kunde ønske sig. Den gamle Pastor Koch var sjæleglad over dette Besøg. Rektor Bloch havde været en af hans Disciple i Katedralskolen, og han mindedes ogsaa senere med Taknemmelighed sin fordums Lærer og havde dediceret til ham sin Udgave af Tacitus' Agricola.

Snart var alle placerede i den store, lyse Storstue med de hvidkalkede Vægge; det duftende Kaffebord med varmt Hvedebrød og fine Kager kunde nok vække

¹ Død 23. August 1821.

Appetit. Det holdt dog haardt for de unge Piger at lade være med at le, da den vakre gamle Madam Koch med skarp slesvigsk Udtale tilbød Kaffe eller „Skoggerlahde“. Ovenpaa trak saa de to lærde Herrer sig tilbage til Studerekammeret for at tale uforstyrret sammen om gamle Dage, medens Ungdommen gik sig en Tur ud i Landsbyen, der som de fleste slesvigske Byer havde ganske anderledes store, grundmurede og velvedligeholdte Gaarde end det øvrige Danmark. Man besøgte ogsaa de smaa Huse, hvor Kvinder, gamle og unge, sad fire til seks i snævre Stuer og forfærdigede Tønderske Kniplinger. Det var ikke til at forstaa, at der var lyst nok til de Staklers fine Arbejde, og at de kunde faa Plads til at bruge Arme og Fingre. Det var overhovedet sørgeligt at se disse Bønderkvinder sidde bøjede over Kniplapuden for at se Mønstret; deres Ansigter var blege og magre og Fingrene smalle. Andet Arbejde kunde de ikke tage fat paa, thi saa vilde Hænderne ikke mere kunne behandle den fine Traad. Et Sted fik man brede Kniplinger at se, hvoraf der knap kunde forfærdiges 3 Tommer om Dagen, og hvor ussel var ikke Betalingen! Kniplingskræmmerne leverede Traad og Mønster; undertiden naar et saadant var svært, kniplede en Pige hele Livet igennem det samme. Saaledes sad disse stakkels Mennesker Dag efter Dag, Aar ud og Aar ind, men de var dog livlige og venlige. Hvergang man kom ind, begyndte straks en af de ældre Piger halvt hviskende at udfritte Præstens Sønner om de fremmede Damer, og næsten hvergang Lises Navn blev nævnet, hørte man det fornøjede Udbrud. „Ih nej vel! Saa det er æ Bispes Dætter? Ih nej se engang!“, og Lise maatte siden ofte

høre, at en af dem havde tilføjet: „Ih nej se, hun er da en køn, rødfed én!“

Lidt op ad Formiddagen næste Dag tog man Af-sked fra Døstrup Præstegaard, og Rejsen gik saa videre over Lyngheder ad dybtsporede Sandveje ad Flensborg til over Bov. Straks ved Indkørselen i Landsbyen udbrød alle i et forbausset Jubelraab, da pludselig det store, smukke Flensborg med sin dejlige Fjord med mangfoldige Skibe og Sejl og med de høje, skovkransede Bakker til Baggrund laa dybt nede i Dalen, ligesom for deres Fødder. Det blev endnu skønnere, da man senere rullede ned ad den lange Bakke, og det rige Landskab og den smukke By laa lige for dem, belyst af den dalende Sol; og da man saa kørte ind i Flensborg, forekom det Lise, at hun aldrig havde set nogen smukkere og renligere By. Gaderne var brede, Husene store og statelige, foran de fleste stod høje, frodige Linde og Kastanietræer, under hvis skyggefulde Kroner der var nydelige Bænke med pyntede Herrer og Damer, som dér nød den svale Aftenluft. Langs op ad Gadens Midte var der Fontæner med højt, firkantet Rækværk omkring, hvor Piger og Karle hentede Vand eller vandede Heste.

Efter ialt 8 Dages Fraværelse, først sammen med Blochs i Glücksborg, hvor Lise med disse en Dag var Gæst hos den venlige gamle Enkehertuginde Caroline af Brunsvig-Bevern,¹ var hun senere alene i Haderslev hos den elskværdige Amtmandsfamilie Johannsen, og blev herfra kørt til Nustrup Præstegaard, hvor hun

¹ født Prinsesse af Nassau-Saarbrücken, gift 1) 1769 med Hertug Frederik Henrik Vilhelm af Glücksborg † 1779. 2) 1782 med Hertug Frederik Carl Ferdinand af Brunsvig-Lüneburg-Bevern † 1809. Hertuginde døde 1824.

egentlig havde ventet at træffe sin Fader paa Visitats hos Pastor Giørtz.

Den vakre Familie Giørtz havde været Biskop Hjorts Hjertensvenner; i en rimet Idyl havde han prist Hjemmet i Nustrup Præstegaard. Hr. Balthasar Giørtz,¹ der var en stor Landmand og Haveven, var ogsaa en nidkær Præst med et kærligt Hjerte. Han havde ogsaa betydelige Fortjenester af Skolevæsenet og af den gejstlige Enkekasse. Den lille, spinkle Præstekone (f. Høxbroe), hvis Kælenavn var „Lidt men godt“, havde Biskoppen prist som et Mønster paa en Husmoder. Foruden flere Sønner havde de en Datter, Anna,² der var Nicoline Hjorts bedste Veninde og den eneste, som hun var bleven Dus med i de 11 Aar, hun nu havde levet i Ribe. Dette blev anset for en stor Ære for Anna Giørtz, der ogsaa endnu paa sine gamle Dage med Varme omtalte sin Ungdoms Veninde og de mange Dages og Ugers Ophold i Ribe Bispegaard.

Da det var for sent den Dag til at køre til Ribe, maatte Lise slaa sig til Ro hos den venlige Familie til næste Dag, da Pastor Giørtz var saa god at lade sin Vogn køre hende hjem.

Endnu i Avgust Maaned tilbragte Lise med flere Ribe-Veninder 14 fornøjelige Dage i Døstrup Præstegaard. Biskop Hertz kom samtidig paa Visitats baade der og hos Pastor Koch i Medolden. Ved dette Besøg knyttedes der mellem Lise og den elskelige Familie Koch et Venskabsbaand, der ikke brast, før Døden adskilte dem.

Megen Glæde havde Lise ogsaa af at besøge Told-

¹ Død 2. April 1821.

² Gift 25. Avg. 1820 med Pastor Krøyer i Fol.

kassereren i Gredstedbro, Kammerraad Heilmann og hans Hustru Mille Johanne, f. Smith.¹ Der var ca. 5 Fjerdingsvej at gaa ud til dem, og man kunde tit paa Vejen synke i Sand til op over Anklerne. De boede i en øde Hedeegn, et Par Hundrede Alen Syd for Kongeaaen i et mindre, straatækt Hus,² der dog havde flere venlige Værelser, alle med Bjælkeloft.

Fru Heilmann havde først været gift med Figurmaleren Kratzenstein Stub († 1816), og Heilmann var deres Husven. Naar Kunstneren i Melankoli ikke kunde male, uden at hans Hustru spillede paa Harpe for ham, saa ledsagede Heilmann ofte denne med sin kraftige, dybe Fagot. Imellem sang de Duetter for ham, eller hun smukke Arier til Akkompagnement af begge Instrumenter. De fandt vel Trøst hos hinanden efter Vennens Død, og et Par Aar senere blev de Mand og Hustru. Ud til disse meget begavede, elskelige Mennesker vandrede Lise nu ofte med sine unge Ribeveninder, bl. a. Borgmesterens Døtre, der var Toldkassererens Niecer.

Sommeren var imidlertid forbi, og Michael Hertz, den yngste Søn, havde taget 1ste Del af 2den Eksamen og skulde nu til Oktober tage sidste Del. Efter Nytaar vilde han gerne begynde at læse til teologisk Embedseksamen. Men imidlertid havde Faderen haft Lejlighed til at gøre nøjere Bekendtskab med Bispestolens pekuniære Status og havde fundet, at Indtægter og paahvilende Afgifter gav følgende Resultat: der

¹ Datter af Provst Troels Smith i Holbæk.

² Det beboedes indtil Avgust 1906 af tidligere Kromand Johannes Clausen. Den Fløj, hvori Kontoret med dertil hørende Dagligstue og Køkken var, lå med Gavl lige ned til Landevejen; den er nu nedreven.

var ikke, som Etatsraad Lassen havde sagt,¹ over 5,000 Rdl. at leve af, men $0,000 \div 300$ Rdl. Foruden Pension til to Enker, hver paa 300 Specier, var der nemlig en stor Byggegæld fra Biskop Hjorts Tid,² og det skønt Bispegaarden bevislig var i høj Grad forfalden. Det var jo en temmelig fortvivlet Opdagelse; spares maatte der paa alle Kanter, og Michael skulde derfor for det første blive i Ribe den Vinter og begynde sine Studier under Faderens Vejledning. Næste Sommer vilde Biskoppen saa i København hos Kancelliherrerne og hos Kongen selv søge at opnaa en Forbedring af Indtægterne.

Foreløbig var Bispegaardens Husstand saa indskrænket, som det var muligt, naar alt skulde gaa ordentligt og nogenlunde standsmæssigt til. Biskop Hjort havde f. Eks. holdt 2 Tjenere, en for Huset og en for Bispen alene. Hertz'es holdt slet ingen, hvilket dog ogsaa kunde volde Vanskeligheder; thi paa Visitsats kunde Biskoppen ikke altid rejse ene, især naar han maatte være flere Uger borte ad Gangen. Og samtidig var det netop vanskeligt for ham at tage Fuldmægtigen med, da der saa ikke var andre paa Kontoret end Amanuensis.

Savnet af den anden Tjener gik mest ud over Lise, og Stuepigen, Kristine Støiholm, der tjente i Bispegaarden de sidste Aar, har ogsaa senere omtalt til sin Datter, hvor umaadeligt meget Arbejde der var, ikke mindst med Vadsk og Strygning af de mange hvide Kjoler, som man dengang brugte. Meget travlt var der ogsaa, naar Bispefamilien stundom var nødt til at give et stort Selskab; da maatte Lise og hun gaa for

¹ se IV 5.

² Vistnok 1416 Rbdlr. r. S., (Skrivelse fra det danske Kancelli til Stiftsøvrigheden 25. Oktober 1823.)

Borde om Middagen og ved varm Mad om Aftenen, trække Vinflasker op og passe Lysene (Lamper var dengang endnu ikke almindelige, Hertzes ejede kun én).

Et stort Aftenselskab paa f. Eks. 40—50 Personer begyndte i Ribe Kl. 7, men før Kl. 8 $\frac{1}{2}$ var sjældent alle samlede. Saa skænkede Lise Te og Kaffe, der blev budt om med Hvedebrød, satte Spilleborde frem, bød Kort om og siden efter Datids Skik og Brug Brændevin og Brød med Sild til Herrerne, skrællede Æbler, pillede Valnødder og Sylltetøj til Damerne. Tillige maatte hun være behagelig for de unge Piger og stundom musicere for Selskabet. Alt dette skulde være besørget til Kl. 10, da man gik til Bords, og Stuepigen og Lise vartede op ved de 4 til 5 Retter Mad. Senest Kl. 11 $\frac{1}{2}$ holdt Ekvipagerne for Døren, og alle blev hjulpede i Rejsetøjet og fulgte til Vogns. Naar den sidste Gæst saa var borte, og alle i Bispegaarden var trætte og mætte af den Fornøjelse, saa blev man dog efter Husets Skik alle paa Benene og hjalp hverandre. indtil hver Stol og hvert Bord var paa sit Sted, hver Tallerken og hvert Glas paa sin rette Hylde, saa Morgenen, der snart frembrød, ikke fandt Spor af Aftengildet. Maden lavede Husjomfruen, Mine Neumann, med Kokkepogens Hjælp.¹

¹ Her vedføjes en Opskrift paa en Budding, som dengang maa have været meget yndet i Ribe.

Kartoffel-Budding. (Bispinde Hertz).

1 Pd. kogte og revne Kartoffler, 12 skøre Tvebakker, $\frac{1}{2}$ Pd. Smør, 12 Æg, 3 store Rødløg, 1 Pægl sød Fløde, Muskat efter Behag. Det smeltede Smør røres vel med de stødte Tvebakker, derefter kommes Kartofflerne deri, som man dygtig ælter tilsammen, derpaa de hakkede Løg, Æggene kommer i et ad Gangen, og stedse æltes Dejen mellem hver Gang, saa at den tilsidst bliver sej og stiv, tilsidst kommer Fløden deri; koges i 2 Timer.

Det mest karakteristiske ved Livet i Ribe lærte man først ret at kende om Vinteren; naar alle var blevene samlede efter Sommerens Rejser, kom der Liv og Selskabelighed i Byen, og der var mere Sammenhold, end man sædvanlig traf paa i de større Købstæder. Som Vidnesbyrdet lyder fra flere Sider: Ribe var en ualmindelig By, saa godt som helt fri for Kliker, navnlig hele Embedsstanden og de større Købmænd levede hjerteligt og godt sammen, uden at de forskellige økonomiske Forhold spillede nogen Rolle. Det var Interesser og Dannelse, der bandt Folk sammen, og endnu længe efter har den lille Stiftsstad bevaret noget af dette Særpræg.

Samlingspunktet i selskabelig Henseende var den af Stiftamtmand Moltke stiftede Klub, der ikke uden Grund var Byens Lyst og Stolthed. Klubvært var Gæstgiver Ramsing, cand. theol., en dannet og vakker Mand og gift med en stille, beskeden, men derhos ferm Kone (f. Ussing). Under denne agtværdige Families Bestyrelse gik Gæstgiveriet saa net og stille for sig, at man næsten skulde tro, at man var Gæst hos en Familie. Lokalet var i det nuværende „Greisens Hotel“, Dansesalen var der, hvor Kbm. Andersen nu har Butik. Ved større Lejligheder kunde man fjerne Skillevæggen ind til Kbm. Greisens Butik, hvor man endnu kan se de graamalede Træpiller, der bar Loftet.

Hele Vinteren igennem mødtes man her saa godt som hver Søndag Aften til et eller andet Divertissement: Bal, Koncert eller Komædie, og i den lille „Ribe-Stifts Adresse-Avis“, der udkom to Gange om Ugen, finder man om Vinteren i mange Aar næsten i hvert Nummer et Avertissement fra Klubdirektionen angaaende den næste Søndags Fest. Ethvert nogenlunde dannet

og anstændigt klædt Menneske var velsét, Entréen kunde derfor være taalelig lav, og mange udenbys Familier var med, selv langvejs fra, og det var sikkert sjældent, at de fortrød den lange Rejse.

Til Koncerter og Komædie skulde hvert Medlem paa Opfordring efter Evne bidrage sit, og selv Bispinde Middelboe havde engang overtaget en Rolle. Der havde været Uenighed i Klubben, Damerne havde gjort Oprør mod Teaterdirektøren, ingen vilde modtage de Roller, han bød dem, og der var Fare for, at Skuespillene maatte gaa ind og dermed hele Klubben. „Nej“, sagde den elskværdige Bispinde, „det kan jeg dog ikke finde mig i. Skulde vi alle miste den Fornøjelse, og skal saa megen Splid sætte sig fast her i vort gamle Ribe? Saa vil jeg hellere selv spille engang, saa vil der dog vel være nogen, som følger Eksemplet!“ Som sagt saa gjort, (Bispindens Leve-regel var altid: „Mens Græsset gror, dør Horsemor“) — et Par andre Damer fulgte Eksemplet, Stykket gik, alle prisede den opofrende Bispinde, og fra nu af kom alt i den gamle Gænge.

En ivrig og begavet Skuespiller var forøvrigt Rektor Thorup, hvis Hustru særlig var glad, naar han fik muntre Roller, det oplivede ham, hvorimod de tragiske virkede nedstemmende paa Humøret. Ialt har han spillet ikke færre end 60 Roller, dog for største Delen alvorligere.¹ Han havde ogsaa et heldigt Teaterydre og forstod at vælge sin Dragt.

Efter Koncerterne var der altid Assemblée, hvorved man gerne blev sammen til Kl. 12 og morede sig, som man kunde bedst, ved Konversation eller Spille-

¹ Af en nulevende mindes saaledes hans fortræffelige Udførelse af „Hans Sachs“ i Deinhardsteins Stykke af samme Navn.

borde. Damerne havde altid Strikketøj med (man havde jo dengang Brug for mange hvide Strømper), undertiden blev der ogsaa bragt Selskabslege i Gang. Som oftest sluttede flere Familier sig sammen og bestilte deres Aftensmad hos Værten, sædvanlig skaaret Smørrebrød og Smaakager med Chokolade eller Æggepunch, en Drik, der dengang var meget yndet i Ribe. Var man først rigtig kendt med Familierne, var disse Klubaftener virkelig behagelige og underholdende.

Biskop Hertz kunde naturligvis ikke undgaa at melde sig ind i Klubben; det var ikke dyrt, og han vilde ogsaa nødvendig udelukke Ungdommen fra alle Vinterfornøjelser, hvilke sjældent fandt Sted i private Kredse, netop fordi de var saa hyppige i Klubben.

„Ribe Stiftstidende“ har 31. Oktober 1820 følgende Meddelelse: „I Følge Foranstaltning af Direktionen for Ribe forenede Klubselskab var der i dettes Lokale et Aftenselskab d. 28. Oktober i Anledning af H. M. Dronningens høje Fødselsdag, i hvilket en talrig Forsamling af begge Køn deltog. Efter at Ingemanns Nationalsang¹ var afsungen, udbragtes af Hs. Højvelbaarenhed Stiftamtmand, Ridder Koefoed Skaaler for Hendes Majestæt og dernæst for H. K. H. Prinsesse Caroline.² Frivillige Gaver indsamledes til denne Bys Husarme.“

Dagen efter, Søndag 29. Oktober, skulde Sæsonen aabnes „ved Conversation og et af Selskabets faste Baller“, men Lise kunde ikke tænke sig at gaa med, hun kendte jo saa godt som ingen af Herrerne og var ikke som i Roskilde længe i Forvejen engageret til alle Danse; de unge Jomfruer Satterup og Heilmann for-

¹ „Dannevang med grønne Bred.“

² hvis Fødselsdag ogsaa var 28. Oktober.

sikrede rigtignok indtrængende, at hun nok skulde mere sig. „Der var mange gode Kavallerer! Skoledisciplene dansede udmærket, og Bispens Datter vilde naturligvis ikke komme til at sidde over, Stiftamtmandens Søn, Kammerjunkeren, vilde sikkert aabne Ballet med hende.“ Lise var dog ikke til at overtale indtil Aftenen før Ballet, da kom der en meget venkabelig og meget indtrængende Billet fra Nicoline Hjort, Ribes Orakel: Alle vilde savne Lise deroppe, og mange vilde blive stødt over, at hun foragtede deres Klub! Og med Brevet fulgte der desuden fin Pomade i en forgyldt Porcellænskrukke fra Nanna til Balfrisuren. Saa lovede nu ogsaa Forældrene at tage med en Times Tid, det vilde dog heller ikke være passende, om Lise kom første Gang i Klubben alene med Fuldmægtig Meisling og Mine Neumann.

Hvad Toilettet angik, maatte man lade staa til, thi med saa kort Varsel kunde der ikke skaffes en ny Dragt. Hun havde en smuk Jaconets Kjole med de mange Kniplinger, som Thrige havde foræret paa hendes sidste Fødselsdag af Glæde over Sønnen, der blev født ham samme Dag, og forøvrigt havde hun til sin Pynt en blaa Blomst med Sølvblade, blaat Skærf og en Wienerkam¹ med lyseblaa, riflede Perler.

Da Lise saa stod der i sin Pynt næste Aften, syntes man ogsaa i Bispegaarden, at hun var net, men i Balsalen faldt rigtignok hendes tætte Kjole og brune Saffianssko igennem ved Siden af de andre Damers brusende, klare Kjoler, Blomstergarneringer og hvide Sko, og ret beklemt sluttede hun sig til den store Klynge af danselystne Damer, som stod samlet ved

¹ Tænder og Plade paa en saadan Kam var af Metal og lignede Guld (jvfr. Jydske Saml. 3. R. 5. B. Side 125.)

den ene Side af det forreste Værelse og ventede paa Engagement. Nu gik Døren op til Dansesalen, Musikken spillede op, Herrer strømmede ind, bukkede og skrabede, hver tog sin — og Lise stod ene tilbage! Halv grædefærdig, ærgerlig over at være kommen herop, vilde hun netop vove sig tværs over Gulvet for at skjule sig hos Bispinden, da en ganske lille Skolediscipel, Rektorens 12-aarige Søn, August,¹ (som det senere viste sig, Skolens Fuks) frygtsomt nærmede sig og skrabede ud for hende, de to blev saa nederste Par i de lange Rækker til den dengang almindelige Engelskdans eller Ecosaise. I den stod Damer og Herrer i 2 Rækker ligeoverfor hinanden, ofte 20—30 Par. Øverste Par dansede et Stykke op og ned ad disse Rækker, derefter figureredes en Tur med Par efter Par, og tilsidst stillede man sig op aller nederst. Saaledes skulde alle gennemgaa den hele Række, medens de nederste avancerede op og blev de øverste. Ecosaisen dannedes denne Gang saaledes, at hvert Par først figurerede, og saa dansede Damen ene nogle Trin ned ad Gulvet og standsede derpaa, til Herren kom og hentede hende, og Lise benyttede da sin Frihed til at anvende nogle nye, kunstige Trin, som hun nok havde set, de andre ikke kendte; hver hoppede ellers, som de kunde bedst, Damerne forøvrigt ret net. Det var nu ganske morsomt, saalænge der endnu var 2 Rækker opstillede, Folk lagde ogsaa Mærke til Lises smukke Trin, men da Par efter Par takkede af, saa endte det jo med, at Lise og hendes lille Kavaller maatte optræde ganske

¹ Han udmeldtes af Skolen Septbr. 1825 „for at forsøge sin Lykke til Søs“; 3. Januar 1833 omkom han ved Skibbrud paa Kysten af Guernsey, til stor Sorg for hans Fader.

ene paa Gulvet i den store Sal! Endelig var de dog færdige, Puslingen gjorde et kejtet Buk og løb bort, og Lise, der blussede mere af Forlegenhed end af Dansen, maatte se at komme hen til Moderen. Hun sad nu heldigvis i Dansesalen med flere ældre Damer, blandt hvilke den afdøde Rektors Frue, Professorinde Hansen, der galant lagde et Balsamblad paa Lises saarede Forfængelighed ved baade at lovprise hendes Dans paa det øvrige Selskabs Bekostning og ved at udtale, at hendes Fod saa langt nettere ud i den mørke Sko end de andre Damers, der snarere kunde se ud, som var de iført Hosesokker.

Det bedste var dog, da den unge Student, Sigfred Hjort,¹ Søn af den afdøde Biskop, straks efter kom hen og engagerede Lise til næste Dans. Han var et muntert og vakkert Menneske og en god Danser, og da Musikken begyndte, og han førte Lise hen til øverste Plads som opførende Kavaller, saa var snart alle Fataliteter glemte. Den øvrige Del af Ballet gik ogsaa meget muntert, og da Forældrene tog hjem og spurgte, om Lise vilde med, saa bad hun om Lov til at blive til Ballets Slutning, der nok skulde vare til Kl. 2 eller 3.

Nanna Hjorts ovennævnte fine Pomadekrukke havde ellers følgende Historie: Natten mellem 16. og 17. September strandede Sonden for Bovbjerg Kufskibet „Friderikke Dorthea“, der var paa Vej med franske Varer til forskellige Handelshuse i St. Petersborg og nogle derværende Gesandter, og snart oversvømmedes Jylland af kostbart Silketøj og Flor, af fine Vine, allehaande luksuriøse Parfumer og Bijou-

¹ senere Birkedommer i Frederiksværk, derefter Herredsfoged i Løve Herred, død i Roskilde 1866.

terier, noget ret godt bevaret, andet havareret. Rygtet, der straks havde bragt det Eventyr, at Skibets Ladning var en Gave fra det franske Hof til det russiske, mente ogsaa at kunne berette, hvorledes Bønderne paa Ringkøbing-Eggen laa imellem Klitterne og drak af Champagneankere, medens Bønderpigerne svøbte sig i Flor og Silke. Mange af disse Herligheder naaede imidlertid til Ribe, saaledes denne nydelige Pomadekrukke og mange smukke Balkjoler, ligesom den Champagne, der skummede, og den Portvin, der perlede og duftede ved alle Selskaber.

Lidt ind i November tog Biskop Hertz til Kolding, hvor han var indbudt til et Møde for det Bibelselskab, som for et Aar siden¹ var bleven stiftet for Kolding og Omegn (efter Indbydelse af Rektor Tauber og Byens Sognepræst, Konsistorialassessor Blichert). Formand var Amtsprovst Blicher, desuden havde man tre Direktører i Kolding og to udenbys. Sagen havde straks vakt stor Interesse i Kolding, hvor der efter paalidelige Vidnesbyrd ikke i samfulde 23 Aar gennem Boghandelen var solgt et eneste Eksemplar af Bibler eller Nye Testamenter, og allerede i det første Aar havde man 147 Bidragydere i det sydvestlige Jylland.

Pastor Blichert havde ogsaa indbudt Bispinden til det Middagsselskab, hvormed Mødet skulde afsluttes, men Lise kom med i Stedet for, da Moderen var forhindret. I Præstegaarden var der dog ikke Plads nok, og Bispen blev derfor om Lørdagen modtaget som Gæst paa Postgaarden, det daværende „Hamborger

¹ rimeligvis paa Dronningens Fødselsdag.

Herberg“,¹ hos Konsistorialassessorens Svigerfader, Kancelliraad Limschou; dennes anden Datter, en smuk, ganske ung Pige, styrede paa en beundringsværdig let og behagelig Maade det store Husvæsen og hele Gæstgiveriet.

Søndag Morgen begyndte med Gudstjeneste, men Lise fandt baade Prædiken og Musik tarvelig og Kirken grim og lille; den nordre Korsfløj var ogsaa dengang ved en styg Mur adskilt fra Kirken.² Bag- efter blev saa Mødet afholdt, en Snes Præster var forsamlede i Midtergangen, hvor Bispen fra Kordøren holdt en kort Tale. Saa blev der sunget en Salme, og man satte et gammelt, grimt Bord frem paa det røde Murstensgulv, en Lænestol til Bispen og et Par Bænke til Præsterne; der forhandlede saa en Times Tid, og man skrev paa Papirer og i Protokoller, mens Lise i sin Kirkestol havde Møje med at holde Øjnene aabne og var meget glad, da Faderen afsluttede Handlingen med endnu et Par Ord for at opmuntre Forsamlingen til at tage sig af den vigtige Sag: Guds Ords Udbredelse blandt Menigmand.

Ved Middagsselskabet i den gammeldags og tarvelige Præstegaard var Lise og Frk. Limschou de eneste unge Piger. Som Bispindens Repræsentant fik Lise dog Byens dygtige unge Borgmester, Overauditør Estrup, til Bords, og han underholdt hende saa livligt og behageligt, at hun slet ikke følte sig fremmed og forlegen ved det store Bord. Frk. Limschou sad lige

¹ nu til Dels ombygget (den 3. Ejendom paa højre Haand, naar man kommer fra Sønderbro.)

² den var afdelt i to Etager og benyttedes indtil Aarhundredets Midte til Borgerskole.

overfor og skar med største Lethed en stor, fed Kalkun for i de nydeligste Smaastykker.

Straks efter Kaffen tog Faderen Afsked med Selskabet, han var lidt træt og ventede desuden Posten og Michael, der mødte dem paa Postgaarden efter heldig overstaaet „anden Eksamen“. Men samtidig kom der et sortlakket Brev fra Hans i Roskilde: han havde mistet sin ædle Hustru, hvis Kræfter stadig var aftagne efter en Datters Fødsel for flere Maaneder siden.¹ Lise havde aldrig set sin Fader saa bedrøvet, han skjulte Ansigtet i Hænderne og hulkede højt. Det var en sørgelig Aften; i det halvmørke Gæstekammer, hvor de kun havde tændt det ene Lys, sad de nu hver i sin Krog og græd bitterlig — og hvor sørgeligt at skulle hjem til Moderen med den Tidende! — Et Par Uger efter døde ogsaa den lille Datter.

I December fik man saa den stakkels ensomme Hans paa et 14-Dages Besøg i Ribe. En kær Adspredelse var det for ham, der klagede over Søvnløshed, naar Lise om Aftenen en halv Times Tid kom ind og siddende paa Sengekanten talte med ham om Fortid og Fremtid, om dette og det andet Liv. Det var en gammel, kær Vane, de fornyede fra Roskildetiden, da Hans engang paa Grund af Brystsvaghed havde maattet afbryde sine Studier. Enhver Kærlighedsytring fandt let Indgang hos ham og virkede oplivende, saa han, der var ankommen saa nedtrykt, var ret livlig, da han rejste bort igen. Han fik gjort Bekendtskab med Pastor Satterups og de vakreste Ribefamilier. Ja, man fik ham endogsaa engang med paa en Koncert i Klubben d. 17. December.

¹ Marie Elisabeth Hertz, f. Kornerup, døde 6. Novbr. 1820, 26¹/₂ Aar gammel.

Stiftsfysikus, Justitsraad Hoff Hansen, paa hvis Kompositionstalent omstaaende Sang¹ er en Prøve, var Aarets Musikdirektør. Lise sang denne Aften Weyses „De klare Bølger“, medens Justitsraaden for første Gang akkompagnerede paa sin Harpe, og Weyse selv vilde have været tilfreds med Præstationen. Ogsaa Michael sang den Aften.

Et af Lises Glansnumre blev senere Horatses Drikkevisen „Integer vitæ“, som hun sang paa korrekt Latin; en af Adjunkterne lærte hende her smaa, poetiske Friheder, som „vitæ“ i Stedet for „vita“, til Glæde for Overlærer Hansen, der var meget ivrig for denne Forskønnelse. Lise blev overhovedet snart en af Klubbens Yndlinge.

Saa var Broder Hans da rejst og Julen kommen. Ak! hvad vilde den blive i Sammenligning med Roskilde-Jul! Klejner og andet Julegodt vilde man dog bage, thi Visitterne hørte jo i Ribe til Dagens Orden, hvor de paa nogen Maade kunde anbringes. Saa fik man da travlt i Stegerset lille Juleaften. Lise stod for Klejneafskæringen, og med det gamle Hjem stadig i Tankerne skar hun en Profil af Roskilde Domkirke ud af den fine Dejj. Ved Kogningen tabte den vel lidt af de bestemte Former, imidlertid blev den dog med det samme paa en Tallerken præsenteret Bispen, der ved dette Syn inspireredes til en poetisk Karade, og baade den og Kagekirken blev bragt over til Professor Thorup, som endnu samme Aften besvarede Gaaden med en versificeret Løsning. Dette blev Begyndelsen til den poetiske Gaadeveksling, som Rektor og Bisp fra den Tid af undertiden morede sig med, uden at Thorups underlig tilbageholdne Væsen dog

¹ Se Tillæget til nærværende Afhandling.

derved blev optøet, og det uagtet Biskop Hertz var ham meget kær. Thorups af Naturen tunge Sind var ved Næringsborg i en lang Aarrække nedbøjet i dyb Melankoli; det gik saa smaat til i hans Hjem, at Pigerne undertiden i Smug stak et Stykke Mad til Børnene for at stille deres Sult, og at den fortræffelige Hustru ofte selv stod ved Vaskeballen, som hun dog straks forlod, naar muligvis en fælles Spaseretur kunde oplive hendes Mand.

At der ikke blev et fortroligt Venskab mellem de to dygtige Mænd, skyldtes ogsaa for en Del, at Thorup fandt, der var for stor Forskel i Alder og Værdighed mellem ham og Bispen, der engang om denne Sag tilskrev ham saaledes: „De ved selv, at det ikke er usandt, naar jeg siger, at mine Forretninger gøre mig det vanskeligt ofte at søge Deres mig saa kære Selskab. Hos Dem kan den samme Hindring finde Sted; men lad os bekæmpe den og søge hinanden, naar vi kan. Den Vittigheds, Lærdoms eller hvilken anden Fuldkommenheds Nimbus, som De er saa god at formode om mig, vil vist ikke længe holde Prøve. Men jeg har aldrig søgt den og skal med Rolighed se den opløse sig, naar jeg kun maa beholde den tænkende, retsindige og fintfølede Broders Venskab. Ærligt Venskab, broderligt Raad og trofast Bistand, — om dette nogen Sinde skulde staa i min Magt — skal De altid finde hos Deres hengivne og deltagende Ven, Hertz.“

Julen gik dog ret godt, bedre end man havde tænkt. Bispen prækede 1. Juledag i Domkirken og Nytaarsdag i Kathrine Kirke, begge Steder med fuld Kirke; Ribefolk kunde nok trænge til en rigtig god Prædiken, og de lod ogsaa til at skønne derpaa.

Allerede i Efteraaret havde Bispens Datter sammen med bl. a. Stiftsfysikus i Domkirken staaet Fadder til en Datter af Blytækker, Skærsliber og Murmester Christen Tarp, og nu Nytaarsdag begæredes den samme Venlighed af en anden Smaaaborger, Skræddermester Jacob Fridrich Bøhm, hvis Søn Polycarpus blev døbt i Kathrine-Kirke.

Julen var ellers gaaet med Komediespil, og Stiftstidende meddeler i saa Henseende: „Onsdag den 27. Decbr. næstkommende om Aftenen Kl. 6 opføres i Ribe forenede Klubselskab „Galningen“. Indgangen aabnes Kl. 5. De ærede Medlemmer anmodes at medbringe og ved Indgangen afgive deres Entrebilletter, hvilke afhentes samme Dags Eftermiddag Kl. 2 hos Adjunkt P. T. Hansen. Generalprøven holdes 2. Juledag om Aftenen Kl. 6. Billetter dertil afhentes samme Dags Eftermiddag Kl. 2. Directionen.“

Dette Kotzebues Stykke, som en Nutidslæser ikke kan andet end finde aandløst og ordinært, lader dengang til at have været meget yndet, men Heibergs friske Vaudeviller havde jo heller ikke endnu fortrængt de tyske plumpe og sentimentale Stykker fra den danske Scene, og i Ribe Klub valgte man i Reglen det kgl. Teaters Repertoire.

Man havde i sin Tid fra Ribe forhørt hos Venner i Roskilde om, hvad Bispefamilien duede til, særlig med Hensyn til Klubben. Formodentlig havde da ogsaa Michael og Lise faaet deres Skudsmaal, thi meget snart kom den Vinters Teaterdirektør, Adjunkt Tetens Hansen og Ussing, Bispens Amanuensis, op til dem med 2 Roller i ovennævnte Stykke. Michael modtog med Glæde Elskerrollen, han var et smukt, ungt Menneske og blev ogsaa meget god som den lystige,

unge Baron; derimod frabad Lise sig indstændig at være Elskerinden, hvilken Rolle derefter blev overtaget af Henriette Satterup, der ogsaa efter Smaa prøver, som de unge holdt indbyrdes, blev en udmærket, naiv 17aarig Nanette, der tog sig nydelig ud paa Scenen.

Lise spillede derimod til almindelig Forbavselse Fru v. Brumbach. I Ribe var det ellers et Par ældre Madammer, der plejede at tage de gamle Roller. Lise selv var forlængst hjemme i denne; de havde nemlig ogsaa opført Stykket i Provstegaarden i Roskilde, hvor allerede Weyse varmt havde beundret hendes Fru v. Brumbach. Den nysgerrige og paatrængende Stiftsprovst Koefoed var meget optaget af denne Forestilling. Han mødte i Bispegaarden lige før Generalprøven, da Lise sminket og i fuldt Puds, med mørke, forlorne Krøller under Kappen og Silkekjole med Slæb, stod og ventede paa Kareten, der skulde hente dem til Teatret, og han beundrede med Forbavselse hendes Maske.

Selve Forestillingen gik med Liv og Lyst. En Frk. Balle var en udmærket fiffig Kammerpige, Tetens Hansen var en snurrig, tør Malkus, medens en stor, svær Købmand spillede den raa Hr. v. Piffelberg meget naturtro. Megen Lykke gjorde en Scene med Lises sværmeriske Replik: „Ak ja! Natur! Natur! Du overgaar dog al Kunst!“ (til Kammerpigen:) „Hvor er mine Tænder, Lise?“ Hun: „De ligge inde paa Fruens Natbord“. Lise havde hidtil skjult sine Tænder med Læberne og lod dem først se, da hun kunde have faaet dem fra Natbordet.

Næste Dag kom Stiftsprovsten ind for ogsaa paa Publikums Vegne at takke begge Søskende for Forestillingen: „Alle havde været henrykte!“, og han for-

talte meget morsomt om sin Sidemand, Pastor Angel fra Farup, der ikke havde kunnet faa i sit Hoved, at det virkelig var en ung Pige, der spillede den gamle Dame.

29. December var det Bispindens Fødselsdag, Satterups og et Par andre Bekendte havde faaet Nys herom og kom ind om Formiddagen og gratulerede; saa blev de da budne til om Aftenen, man fik et vakkert lille Selskab, og Dagen gik overhovedet ret muntert.

Som sædvanlig blev derefter 28. Januar¹ naturligvis fejret i Klubben med Bal og Aftenspisning, hvori et betydeligt Antal Personer deltog. Da Kongens Skaal udbragtes, blev afsunget Ingemanns Folkesang „Dannevang med grønne Bred“. Ballet varede til den lyse Morgen. I flere Familiecircles og Vennecircles blev denne Nationalfest, der fra den tidlige Morgenstund til sildig om Aftenen mindedes ved Kanonskud, ogsaa højtideligholdt.²

Men ikke altid var der Fest i Ribe, og Bispefamilien havde ogsaa snart gjort Bekendtskab med den Faktor, der fremfor alt giver Ribeejeren dens Særpræg, nemlig det barske Klima.

Allerede i Roskilde havde man hørt om de hyppige Oversvømmelser herovre, men nogen bestemt Forestilling om deres Natur og Virkninger havde man jo ikke; naar man spurgte Folk i Ribe, fik man gerne det Svar, at det var længe siden, Vandet var steget saa højt, at det havde anrettet nogen egentlig Skade. Pastor Satterup forsikrede endogsaa, at Floden kun

¹ Kongens Fødselsdag.

² Stiftstidende 30 Januar 1820.

gik op i Byen liver 30. Aar, hvilket forøvrigt kun var en tvivlsom Trøst, da der saa var Oversvømmelse at vente i 1822. Men Præsten forsikrede tillige, at der kun var Fare derfor ved Fuldmaane med Sydvest-storm, og muligt var det jo ogsaa, at Floden helt vilde blive borte.

En Eftermiddag i Oktober hørte man i Bispegaarden Larm paa Gaden, iblandet med Brølen af Kreaturer. Det var dog ikke det Optog, man sædvanlig saa, naar et rigtig fedt Kreatur skulde slagtes: En Stud med forgyldte Horn og pyntet med Blomster og flagrende Baand blev dreven frem af en Slagter i fuld Ordensdragt med hvidt Forklæde og Økse paa Nakken, og foran dette Par gik saa Trommeslageren, trommede og raabte: „Denne overdrevent fede Stud slagtes i Morgen af Slagter N. N.; og Kødet nedhugges det og det Klokkeslet“. Naturligvis blev Toget hvergang fulgt af en Mængde Gadedrenge.¹

Som sagt, et saadant Optog fandt ikke Sted denne Efteraarsdag, og Trommerne lod sig heller ikke høre. Larmen voksede imidlertid, og mange Stemmer raabte og skreg imellem hinanden, da Biskop Hertz lidt urolig kom ind til Damerne, der sad i Dagligstuen (det største Værelse paa første Sal): „I Dag er det ingen Stud, der skal slagtes, som brøler!“ udbrød han. „Gud véd, hvad der er paa Færde, Børnlille! Noget galt er det! De driver baade Køer og Faar og Heste ind, der er mange Folk paa Gaden, de raaber i Munden paa hinanden!“ Lise aabnede et Vindue og raabte ned: „Hvad er det? Er der Ildløs?“ Men i

¹ Nu ser man kun undertiden en Hest, udpyntet med Silkepaps-Strimler, der føres Byen rundt, før den skal slagtes; der bliver ikke mere trommet, men kun ringet i den Anledning.

den gruelige Storm kunde ingen høre hende. Da kom den flinke Gaardskarl Søren Bendixen ind med den Besked: „Floden, hun kommer, Hr. Bisp! Jens og jeg maa ud paa Engen og hente Kreaturerne hjem, før Vandet ta'r dem!“, og af Sted var Søren og Drengen Jens. Det lykkedes dem ogsaa at redde Dyrene, mens mange andres druknede. Stormen rasede frygteligt fra Sydvest; overalt var der Tummel og Spektakel, og det blev ved hele Natten igennem; især var Larmen frygtelig paa Lises og Paulines¹ Sovekammer paa 2. Sal, man hørte Kirkeklokkerne ligesom tude og jamre, og store Kobberplader af Kirketaget rullede sig sammen og styrtede ned med saa høje Brag, at det kunde høres helt hen i Bispegaarden. Kort, der var en saadan Larm og Knagen i Bjælkerne, mens Tagsten ligeover Hovederne paa dem fløj ned, at de i Fortvivlelse endte med at løbe ned til Forældrene for at faa Lov til at rede Seng paa Sofaen i Dagligstuen. Den følgende Dag, da Stormen havde lagt sig noget, gik Bispen og Meisling ud for at se, hvad der var foregaaet. I de Gader, der laa ned mod Aaen, havde Vandet skyllet Brostenene op og gravet dybe Huller, og endnu var det ikke kommet rigtig til Ro, hist og her skvulpede det endnu op og sprøjtede de gaende over Fødderne; Stormen havde ogsaa afrevet en Mængde Tagsten. Pastor Satterup forsikrede nu Bispen, at Floden ogsaa var stegen ualmindelig højt denne Gang, men nu kunde man da ogsaa være vis paa, at man ikke fik den mere at se i sin Levetid. Den gode Mand blev imidlertid slemt skuffet i sin Beregning, thi allerede ved næste Fuldmaane kom Floden igen, og saaledes blev den ved hele denne Vinter at hjem-

¹ hendes Kusine Pauline Taarning

søge den stakkels By og Omegn, hvergang Maanens Horn var fuldt. Og Stormen rasede ligesaa galt; endnu i Marts knuste den Tusinder af Tagsten, rev Skorstene ned, rykkede Træer op med Rode og væltede Plankeværker, saa det var næsten ikke muligt at faa Skaden repareret, da Tagsten og Brædder maatte hentes langevejs fra. Selv da Grøden ret var kommen i Jorden, gik Floden endnu højt op paa den Tid, da Bispens Hø var slaaet og sat i Stak, saa højt, at den stjal flere Læs, og Folkene igen maatte sejle ud med Pramme og frelse Kreaturerne. Og Floden kom nu Vinter efter Vinter, mens Hertzes var i Ribe. Adskillige af de senere Oversvømmelser anrettede endnu meget større Skade end den første baade i By og Omegn, som man f. Eks. kan se af følgende Beskrivelser fra December 1821:¹

„Efter flere Dages Storm af S. V. og V. S. V., der tillige holdt Floden her ved Byen temmelig høj, rejste sig Løverdagen d. 1. December om Eftermiddagen Kl. 3 slet en endnu sværere af S. V. og senere N. V. Denne tiltog indtil henimod Kl. 6 og var da virkelig en Orkan, der, i Forening med Havet, som nu var steget til saa frygtelig en Højde, at det stod alenhøjt i flere Huse, anrettede skrækkelig Ødelæggelse. Baade, Tømmer, afbrækkede Stolper og sønderbrudte Huse, Husgeraad, alt flød omkring paa de oversvømmede Gader. Langs Aaen og i den nordre Del af Byen findes intet Hus, der jo har lidt mer eller mindre, ja, nogle ere saaledes medtagne, at de vanskelig vil kunne istandsættes forinden Sommeren. Møllerne have taget mere eller mindre Skade, Rækværkerne paa Broerne i

¹ Stiftstidende 4. Decbr. 1821, Uvejret strakte sig forøvrigt over en Del af det øvrige Land.

Byen ere næsten ganske afbrækkede eller beskadigede og den saakaldte Nyebro, uden for den nordre Port, er næsten ganske omkastet. — Kl. 6 begyndte Vandet at falde og det meget hurtigt. Heraf befrygter man, at et Dige i Kogerne er gennembrudt. Efter Fortælling skal Sneumbro, paa Landevejen herfra til Varde, være afbrækket og ligeledes den store Broe ind til Varde Bye — — — Endnu i Dag (4. Decbr.) staar Vandet temmelig højt. 1792 var Vandet højere end i Aar — —“ To Huse bleve revne bort af Uvejret, det ene ved Tange, det andet, der hed Fuglsang, laa imellem Kirkeby og Tanderup. I over 14 Dage endnu maatte man køre fra Ribe til Varde fra Kikkenborg over Bramminge, Endrupholms Mølle, Aarre, Næsbjerg og Vagtborg Bro indtil de ovennævnte to Broer, der vare drevne bort med den høje Flod, vare blevne sat i Stand igen.

Endnu 18. Decbr. meddeler Stiftstidende: — —
 „Man spørger daglig sørgelige Følger af Stormen den 1. Decbr. Langs Havkanten opdrivende Skibsvrag og Gods vidne om de mange Sømænd, der i denne Storm have maattet lukke deres Øjne Til Sønderhoe og Fanø ere flere af de forulykkedes Liig opdrevne. — Her er man beskæftiget med at istandsætte, hvad de mægtige Elementer, Vind og Vand, have ødelagt. Klæder og Bohave fra de Stæder, hvor Vandet trængte ind, sees endnu udsatte til Tørring, naar Vejret tillader det; men desværre! Flere Familier have haardt ved at istandsætte deres Huse, da Næringsløsheden i Byen er stor og bliver daglig større. Man anseer de Omstændigheder, at Ribe ligger paa slesvigsk Grund og er omringet af concessionerede Landkræmmere, samt den Undersøgelse, som de til Byen ankommende Land-

boeres Vogne ere underkastet, saa at Bonden hellere søger andet Steds hen end her underkaster sig den saa opholdende Visitation, for at være Aarsagen til den aftagende Handel og Næringsløshed.“

Disse Stormfloder gjorde et saa dybt Indtryk paa Bispefamilien, at de meget gerne vilde flytte bort, ja Hertz ønskede ligefrem, at Bispesædet maatte blive forlagt til Vejle. Overhovedet følte man sig meget generet af Klimaet. Man kunde netop i de Aar aldrig være sikker paa en mild Sommerdag fra Morgen til Aften; ofte kunde man endnu før Solnedgang pludselig blive indhyllet af Havgusen, den tætte, vaade og kolde Taage.

Og saa Blæsten! Bispinde Hjort, den fødte Københavnerinde, havde fortalt Lise, hvorledes hun, da hendes Mand var bleven udnævnt til Biskop i Ribe, ængstelig havde spurgt en Herre, som havde boet derovre i flere Aar; om det virkelig altid blæste paa de Egne? „Aa nej!“ lød Svaret. „Man kan vel sige, at det dér blæser 100 Dage om Aaret.“ „100 Dage!“ gentog hun. „Ja, det er sagtens nok; men saa har man dog Ro mer end de to Trediedele af Aaret.“ „Nej!“ svarede han, „saa har man Storm!“¹ Og dette, mente Lise, passede godt nok med hendes egne Erfaringer. Som sagt, mange vakre Mennesker lærte man at kende i Ribe og omkring i Stiftet, flere blev endogsaa kære Venner, men det var og blev en Umulighed for Hertzes at faa Ribeeegnen og dens Natur kær som Roskilde og dens yndige Omegn.

¹ Som en anden Form af en saadan spøgefuld Karakteristik af Vindforholdene paa Ribeeegnen kan anføres, hvad en Seempræst engang skal have udtalt: „Her blæser det de 6 Dage om Ugen og stormer den 7ende.“

Straks det første Aar arbejdede Biskop Hertz paa at faa oprettet flere Biblioteker i Stiftet; han havde i Roskilde haft væsentlig Gavn af Stiftsbiblioteket, der var oprettet 1812. 28. Januar 1821 stadfæster Frederik VI en af Stiftsøvrigheden og Stiftsprøbst Koefoed udkastet Plan „til et offentligt Biblioteks Oprettelse for Stiftets Embeds- og Videnskabsmænd, som derved, uden at paalægges nogen ufrivillig Udgift, aabnes en almengavnlig Kilde til Kundskab, Videnskabelighed og Humanitet.“ Biblioteket skal bestaa af 4 Bogsamlinger, en i Ribe, Ringkøbing, Vejle og Kolding.

Konfirmationen offentliggøres i Stiftstidende i Marts og ledsages af Bibliotekets Direktion med følgende Skrivelse: „Idet vi offentligen bekendtgøre ovenstaaende allernaadigst approberede Fundats for Ribestifts offentlige Bibliotek, tvivle vi ikke paa, at enhver Videnskabernes og Humanitetens Ven i Stiftet med Glæde paaskønner den kongelige Velgerning, som Landsfaderen herved paa sin Fødselsdag tilbyder enhver af Stiftets gejstlige og verdslige Embedsmænd og øvrige videnskabeligen dannede Mænd, og som atter gennem disse kan udbrede sine velgørende Virkninger over flere Slægter. En Kilde er derved aabnet, som, jo omhyggeligere den vedligeholdes og jo troligere den bruges, desto sikrere vil den virke til Gavn og Hæder overalt, hvor den tilstedes at virke. Stiftets vanskelige Lokale har gjort Bibliotekets Fordeling i flere Bogsamlinger fornøden. Den nærmeste, maaske eneste Ulejlighed, som heraf følger, er den, at Bogsamlingerne blive paa hvert Sted saa meget mindre; men denne kan tilfulde opvejes af den lettere Adgang til, og, som vi haabe, den hyppigere og almindeligere Brug af Bøgerne; hvilken det bliver vor Pligt paa en-

hver mulig Maade at fremme og lette. Vi indbyder derfor herved enhver Videnskabernes Velynder i Stiftet til at bidrage efter eget Skønnende med Bøger eller med Penge én Gang eller aarligen til Bibliotekets Fremme efter Fundatsen, og kan enhver, som vil bidrage, derom henvende sig enten til den respektive Amtsøvrighed eller til os.

Ribe, i Direktionen for Stiftets offentlige Bibliotek, den 27. Marts 1821.

Koefoed.

Hertz.

Koefoed.

24. April 1822 opfordrede man dernæst Rektor Thorup til at forestaa Bibliotekets Ribeafdeling, medens Pastor Blichert i Kolding og Amtsprovst Frost i Ringkøbing tog sig af de derværende Afdelinger. Biblioteket i Vejle blev derimod aldrig til noget.

Fra Fonden „ad usus publicos“ fik man 400 Rbd. Sedler, fra Aalborg Stiftsbibliotek ca. 70 Bind, ellers bestod Biblioteket „alene ved frivillige Bidrag fra Videnskabs Venner i Stiftet, hvis Evne ikke altid har svaret til deres Villie“. I Sommeren 1823 var man dog naaet op til ca. 1200 Bind, og Kassebeholdningen var 447 Rbd. 8 Sk. Sedler og Tegn¹ og 85 Rbd. 2 Mk. 13 Sk. Sølv.²

---

¹ Frederik VI.s Kobbermønter fra Bankerottens Tid, nemlig 12 og 6 Sk. af 1813, 16 Sk. af 1814 og 4, 3, 2 Sk. af 1815. De var i lang Tid sammen med Kurantsedlerne Landets saagodtsom eneste kurserende Mønt.

² Da Biblioteket i Ringkøbing var aldeles ubetydeligt, og der dertil ikke engang havde Lokale, ansaa man det 1829 for rettest at indskrænke Bogsamlingerne til Ribe og Kolding, og Bøgerne fra Ringkøbing indlemmedes saa i Ribebiblioteket. Koldingbogsamlingen ophævedes 1853 og flyttedes ligeledes til Ribe. Stiftsbiblioteket indeholder nu ca. 3500 Bind.

Man var ikke naaet langt ind i 1821, da der i Ribe indtraf en meget ubehagelig og sørgelig Begivenhed. For at man dog ikke skal fælde en ubillig og haard Dom i denne Sag, maa man huske paa, hvorledes de daarlige Tider i hine Aar paavirkede ogsaa Embedsstanden. Pengeforandringen og Seddelkursen bragte Lønningerne ned under det halve, og først efterhaanden hævedes de igen henimod de forrige Beløb. Følgen var en almindelig Nødstilstand, som lod alle føle Tidernes Tryk. En vidt udbredt Demoralisation var Følgen heraf. Bestikkelser hørte til Dagens Orden og kendtes i alle Fag, Kasse mangler opdagedes, hver Gang man tog sig paa at undersøge Forholdene i en By eller et Amt, Besvigelser af enhver Art kom for Dagen, hvor man mindst ventede det. Amtsforvaltere, Justitsembesdmænd og betroede Mænd i alle Institutioner blev grebne i Underslæb.¹

Stiftamtmand Koefoed, der i Modsætning til sin mere fremfusende Broder, Stiftsprovsten, altid optraadte med et stolt og fornemt Væsen, var i Virkeligheden ikke til at lide paa, og det var derfor meget ubehageligt for Bispen at skulle samarbejde med ham som Stiftsøvrighed. I Begyndelsen var dog Koefoeds Forhold forsigtigt, og først efterhaanden kom Bispen paa Spor efter hans Underfundighed. Til sidst forløb han sig i en vigtig Sag, hvor Bispen modarbejdede ham. Pludselig aabnedes dennes Øjne, og han udbrød i overvældende Nidkærhed: „De er en Skurk! Jeg kan ikke arbejde i Samling med en saadan Mand!“ Koefoed luskede af Sted uden at kunne svare et Ord.

Stiftamtmanden var senere en Tid lang upasselig. Bispinden og Lise gik saa en Eftermiddag ind til

¹ Danmarks Riges Historie VI S. 66. (A. D. Jørgensen.)

hans Frue og Datter, et Par vakre, agtværdige Damer, for at gøre dem en lille Visit. De blev særdeles vel modtagne, Fruen vilde endelig beholde dem til Aften, og da Bispinden undskyldte sig med, at hun nødigt vilde lade sin Mand sidde alene hjemme, sendte Fru Koefoed Tjeneren ind for at bede Bispen komme med. Denne havde imidlertid meget travlt og kunde ikke komme, men sendte den Besked, at det var ham kært, at Bispinden var i saa behageligt Selskab. Saa blev man da, og Tiden gik meget godt; Lise havde aldrig før set den noget fornemme og stille Amtmandinde saa venlig og livlig. Overhovedet nærmede de to ældre Damer sig vistnok den Aften til hinanden med usædvanlig Venlighed for ligesom at udjævne det mindre gode Forhold imellem Mændene.

Ved Aftensbordet kom Stiftamtmanden ganske ugenert ind i Slobrok; han undskyldte sig med Upasselighed, saa ogsaa daarlig ud og talte ikke meget, men klagede over det usunde Ribe-Klima: han vilde nu tage sin Afsked og flytte til Odense eller København. Bispinden brød tidlig op for ej at forstyrre hans Hvile; men da de kom hjem, spurgte Bispen straks i en egen Tone: „Saa I Stiftamtmanden? Hvordan var han til Mode?“ Og da Bispinden havde fortalt det, udbrød Meisling, som nok var bleven inde i Stuen netop for det samme: „Ja! Afsked behøver han ikke at søge, den er kommen i Aften; da jeg var paa Posthuset. var der en hel Kommerce deroppe, for Stiftamtmandens Afsked var kommen i et Brev, som de i København havde glemt at forsegle; det havde de nu læst paa Postkontoret, og der havde slet ikke været Tale om, at det var i Naade eller med Pension! Nej! slet og ret, han var afskediget paa Grund af misligt Forhold

i Embedet!" Stiftamtmandinden havde dog sikkert om Eftermiddagen ikke vidst noget om det skete; der lod ikke til at herske stor Fortrolighed mellem Ægtefolkene.

Stiftamtmand Koefoed, der tidligere havde været Landsdommer paa Fyn og Langeland og fra 1811 havde beklædt Embedet i Ribe, havde engang været velhavende, men i de senere Aar havde han lidt flere Tab, og hans Formuesforhold var nu saa daarlige, at der ikke var Tale om, at han kunde dække sine mange Besvigelser. Samtidig med at han blev suspenderet, Marts 1821, nedsattes der en Kommission for at undersøge hans Forhold, og forhenværende Stiftamtmand paa Island J. C. T. Castenschiold konstitueredes som Stiftamtmand i Ribe. Snart efter, 3. Maj, havde Stiftsprovsten Barnedaab, og den ivrige Mand faar straks, foruden Biskop Hertz og sin Svigerinde, den stakkels Stiftamtmandinde Koefoed, ogsaa den nye Stiftamtmand til Fadder for sin Søn.

Endnu 1 $\frac{1}{2}$ Aar levede den gamle, svagelige Koefoed som suspenderet Embedsmand. 6. Juli 1821 beskikkedes efter hans Begæring Borgmester Heilmann og Byskriveren, Kammerraad Steenstrup, til at opgøre og berigtige hans Bo og indkalde hans Kreditorer. Om Efteraaret er der saa flere Dages Avktion i Stiftamtmandsboligen over Møbler, Sølvtøj, Porcellæn, Lysekroner og meget andet Indbo, og senere holdes Avktion over den sydlige Del af den nuværende Stiftamtmandshave, som dengang havde været benyttet som saadan uden at høre til Ejendommen og nu blev købt af Castenschiold.

Et Aar efter døde Koefoed. Stiftstidende meddeler, forstaaeligt nok, intet herom udover Enkens Avertissement:

„Ved en stille Død bortkaldte Forsynet i Gaar Aftes min inderlig gode Mand og mine 6 Børns ømme Fader, Stiftamtmand Hans Koefoed, Ridder af Dannebrog, efter 5 Aars svageligt Helbred og de sidste Tidens tunge Lidelser. — Overbeviist om Deeltagelse i min billige Sorg efter henved 39 Aars lykkelige Ægteskab, bekendtgjøres dette for fraværende Slægtninge og Venner af den Bortgangnes dybt nedbøjede Enke. Ribe, d. 18. Octbr. 1822.

Paa egne og 6 efterlevende Børns Vegne:

Margrethe Koefoed,
f. Lindholm.*

Blandt Kirkeefterretninger meddeles kortelig: „Begravede: Paa Domkirkens Kirkegaard d. 26. Octbr. Hr. Stiftamtmand H. Koefoed, Ridder af Dannebrog, 73 Aar.“ Begravelsen foregik ellers med al mulig Højtidelighed, og ovenpaa Kisten laa Dannebrogskorset paa en rød Fløjelspuude.

4. November 1822 dømtes Koefoed til at have sit Embede forbrudt samt at erstatte 38,317 Rdl. Sedler eller 5,030 Rdl. Sølv til Ribe, Kolding og Vejle Hospitaler, Biskop Hjørts Bo, Domkirken, Ribe Amt, By og Birk for Indkvartering, Ribe By og Amt for Heste og Vogne til det russiske Blokade-Korps for Hamborg (1813), Statskassen for udleverede Bevillinger m. m.¹

16. November faar Castenschiold endelig Udnævnelse som Stiftamtmand.

¹ Naar man blader i Stiftsregnskaberne fra Koefoeds Tid, forbaves man over den Lethed, hvormed han, uden at stille Sikkerhed, har kunnet anvise sig selv det ene Beløb efter det andet af de Stiftsøvrigheden underlagte Midler. en Forretningsgang, der forklarer, at hans Bedragerier har kunnet antage saa stort et Omfang.

Rettelse til IV. S. 18 øverst: Meddelelsen har overset en Huskefejl i Fru Fichs Manuskript. Naar man Nordfra kommer ind i Ribe, passerer man Nibsaen to Gange, før man kommer til nuværende Kbm. Quedens's Hus og ikke omvendt.

Romance.

Stiftsfysikus H. P. Hoff-Hansen.

1. Mod - tag den Blomst. jeg ræk - ker dig, kun rin - ge er min
 2. Ad Blomster - ne paa Livets Vej Du fro og glad hen -

1. Ga - ve, den ej ved Kunst ud - fol - der sig i blom - ster - ri - ge
 2. i - le, men ser Du en For - glemmig - ej, aaa ven - lig til dig

1. Ha - ve. Jeg fandt den paa min stil - le Vej, modtag den og for - glem mig
 2. smil - le, ned - træd den ej, thi vild, den er en Tolk for mi - ne Fø - lel -

1. ej; jeg fandt den paa min stil - le Vej, det er den simp - le Glem - mig ej.
 2. ser; ned - træd den ej, thi vild, den er en Tolk for mi - ne Fø - lel - ser.

Romance.

Stiftsfysikus H. P. Hoff-Hansen.

1. Naar jeg min elsk - te Thri - ne' sku - er, lyk-sa - llig

og til - frede med mig, da Glæ - den i mit Hjer - te

lu - er, som gjør mig sund og rask og rig

2.

Min Thrine, min Marias Moder,
Min Lykkes Sol, min Sjælelyst!
Du eter mer af Jordens Ooder
Som gyder Glæder i mit Bryst.

3.

Velkommen, skønneste blandt
Dage,
Som lyste først for skønne Dyd,
Kom ofte blid, kom fro tilbage,
Bring Liv og Lyst og Fred og
Fryd.

Prof., Rektor J. Hansen
(Komponistens Fader).

En Mands og en Hustrus Oplevelser i Krigen 1864,

fortalte af dem selv.

Ved Etatsraadinde **S. Godskesen** i København.

Hustruens Beretning.

EN Aften i Januar 1864 sad min Mand og jeg alene i vor Dagligstue i Sønderho paa Fanø, hvor han nu, paa fjerde Aar; var Toldassistent. Dagen havde været stormfuld, Havet var oprørt, og Sneen fygede, og da Sindet tillige var trykket under bange Forventninger om, hvad den næste Dag kunde bringe, hævde jeg just denne Eftermiddag, mens min Mand var borte, følt mig meget ensom. Men nu var han kommen hjem med den noget forsinkede Post; vi havde faaet Lampen tændt og Gardinet trukket for, mens Ilden blussede lystigt i Kakkelovnen, og vi gennem den aabenstaaende Sovekammerdør hørte vore to smaa sovende Drenges rolige Aandedræt. Alt var nu blevet hyggeligt og venligt, og trods Havets evige Brusen glemte vi baade Stormen og de tunge Tanker. Jeg satte mig rolig til mit Arbejde, mens min Mand foldede sine Aviser ud og begyndte at læse.

Da pludselig udbrød han: „Nu har vi Krigen!“ —

Og mit Arbejde blev liggende, og vi sad nu begge bøjede over Avisen og læste om, hvorledes baade danske og tyske Tropper droges sammen ved Dannevirke. Vi fik en Forudfølelse af, at nu var vort fredelige Liv forbi; men godt var det alligevel, at vi ikke kendte de virkelige Kaar, vi skulde gaa ind til. Da vilde vi næppe nok have haft Frejdighed til at gaa Begivenhederne i Møde.

Der kom snart Bud om, at Dannevirkestillingen var opgivet; hvor vi da knugedes i dyb og inderlig Sorg! Det var, som en kold og klam Taage lagde sig over Sind og Tanke, saa Mod og Haab sygnede hen. Midt i Februar fik min Mand Ordre til at gaa til Varde som konstitueret Toldkontrollør, og man mente, at hans Ophold der vilde strække sig over et længere Tidsrum; men heldigvis kom min Moder samtidig til os, og det blev mig til stor Trøst i min Ensomhed.

Dog alligevel var det en trang Tid, der nu begyndte. Overfarten til Øen var vanskelig — ofte umulig —, saa Efterretningerne ude fra Verden kom saa godt som slet ikke. Men Rygterne — de kom, trods Storm og Isgang, som sejlene paa store Rovfuglevinger og bragte mangt et Rædselsbudskab, saa vi to stakkels Kvinder ofte sank sammen under Vægten deraf.

Saaledes gik Tiden indtil Midten af Marts.

Mandens Beretning.

Efterretningen om, at vore Tropper havde forladt Dannevirkestillingen Natten til den 6. Februar, spred-

tes hurtigt over Jylland og modtoges selvfølgelig med Bestyrtelse og knugende Sorg, der øgedes ved foruro-ligende Rygter om de Farer og Anstrengelser, som Armeen døjede under det trøstesløse Tilbagetog, og ved Udsigten til, at Fjenderne hurtigt vilde besætte Jylland. I vor lille By Varde søgtes imidlertid nogen Trøst deri, at Kanonbaadene ved Fanø samt Fjendens Frygt for, at danske Tropper kunde være forlagte til denne Ø, vilde hæmme Fremrykningen mod Vester-egnen, og at en saadan Fremrykning i alt Fald vilde blive varslet forud ved velvillige Meldinger. Med hver Dag, der gik, kom færre Landboere til Byen, hvor der altsaa blev mere og mere stille.

Søndagen den 13. Marts sad jeg paa Toldboden, der laa ved Aaen tæt Syd for Byen, hos Toldinspek-tøren, Major Castonier, i hans Kontor — der, ligesom mit, var paa første Sal —, mens Majorens elleveaarige Søn Daniello stod ved det mod Syd vendende Vindue.

Just som Majoren i Talens Løb havde ytret, at der endnu ikke havde vist sig Fjender, hverken i Ribe eller mod Øst i nogle Miles Afstand, raabte Drengen:

„Fa'er! — dér kommer Tyskerne!“

Efter et Blik ud ad Vinduet styrtede jeg over i Oppebørselskontoret paa den modsatte Side af Gangen; — jeg aabnede Kassen, stak Sedlerne i min Over-
frakke, som jeg kastede over en Stoleryg, mens en Pose med Sølvet blev stukket ind under Sofaen, og skyndsomst gik jeg atter over til Majoren, hvad jeg naaede i samme Nu, som Vognrækken med præjsisk Militær holdt uden for Toldboden, hvis Skilt havde vakt Opmærksomhed. Med opplantede Bajonetter kom Soldaterne farende op ad Trappen, og Føreren, der præsenterede sig som „Premierlieutenant v. Boltzig ved

Elisabethgarden“, krævede Toldkassen og Pakhusgodset udleveret.

Da Pakhusgodset paa vor Opfordring var taget hjem af Ejerne, saa jeg mig i Stand til at paavise et tomt Pakhus og en tom Kasse, og efter at Premierlieutenanten havde modtaget den Besked, at Kassebeholdningen var afsendt med Posten, stillede han seks Mand — to i Oppebørselskontoret, to paa Trappen og to ved Gadedøren — som Vagt og kørte med det øvrige Mandskab rask ind i Byen.

Soldaterne brovtede med deres Bagladebøsser og deres Lammeskindspelse og viste uopfordret, hvor hurtigt Bøsserne kunde lades og afskydes, og dette var mig for saa vidt af Vigtighed, som jeg derved fik deres Opmærksomhed spredt, saaledes at jeg kunde give Kassebogen en med Udsagnet til Premierlieutenanten stemmende Tilførsel. Ved dette „gemytlige Samvær“ blev jeg ogsaa forvisset om, at ingen af Vagtholdet forstod Dansk, og at jeg saaledes uden Frygt og i en ganske ligegyldig Tone kunde anmode Majoren om at tilbyde Mandskabet en Snaps, som jeg vilde hente i Byen. Majoren, der forstod Hensigten, gottede sig derved; han rømmede og vred sig kosteligt, idet han henkastede: at en Snaps vilde være herlig i dette raakolde Vejr. — Vagten sluttede sig enstemmig til hans Mening, og som en villig Sjæl tilbød jeg at gøre Udvej; jeg tog Overfrakken paa, og under Vagtmandskabets erkendtlige og velvillige Nikken forlod jeg Toldboden, stilende i Løb til min Hustrus gamle Tante, der fik en lille Forskrækkelse, men dog hurtigt fattede Stillingen og gemte Pengene.

I Boden blev Svenden meget forlegen, da jeg forlangte Brændevin, og han troede halvt om halvt, at

jeg vilde drive Gæk med ham, indtil Købmanden selv kom til og, opfattende min Forklaring, gav mig en Flaske Brændevin, med hvilken jeg naede tilbage til Toldboden, inden Mandskabet skulde staa til Ansvar for Fuglen, det havde sluppet løs. Brændevinen blev nydt med Velbehag af Soldaterne, der havde forladt Kolding om Formiddagen og kørt uafbrudt den hele Dag.

Hvis nogen skulde mene, at jeg kunde have undladt at vende tilbage til Toldboden, skal jeg bemærke, at allerede det, at Fjenden i saa Fald vilde have holdt sig til Major Castonier, var for mig tilstrækkelig Grund til at forblive paa Stedet.

Efter henved en Times Forløb viste Lieutenant Boltzig sig atter og for i Spring op ad Trappen. Op-hidset raabte han, at Postmesteren ikke havde modtaget Penge fra Toldkamret, hvortil jeg forsikrede, at Budet saa rimeligvis maatte have bemærket Preussernes Ankomst og derfor have bragt Pengene i Sikkerhed paa anden Vis. Han erklærede mig da for Fange og forlod Tolboden. Vagten indtog en stram militær Holdning paa Trappegangen, og Major Castonier med Søn gik bort.

Omkring Syvtiden holdt Preusserne atter for Døren. Som jeg gik og stod, uden Rejsetøj, førtes jeg ned i en lukket Vogn, hvor Lieutenant Boltzig og en „Feldwebel“ havde Plads, og efter en kort Ordre sættes Vognrækken i Bevægelse mod Syd. Ved Bortkørselen var det blæsende og sludfuldt, og henad Natten blev det en Snestorm.

Lieutenant Boltzig blev straks meget meddelsom og oplyste, at han havde været tæt inde under Fredericia, der kun var en meget svag Fæstning, samt

roste sig af, at Elisabethgarden, hvori han stod, talte Hertug Friederich af „Schleswig-Holstein“ blandt sine Officerer.

Efterhaanden rykkede han ud med Spørgsmaal om, hvorvidt der havde været dansk Militær i Varde i den senere Tid, og af hvilke Vaabenarter, samt hvor mange, og da det jo var selvfølgelig, at han ikke hos mig kunde vente paalidelig Besked herom, gav jeg ham uforknyt den Meddelelse, at der i Byen havde været Rytteri, men at jeg ikke saa lige kunde opgive Tallet, eftersom jeg jo havde set dem i Hobe og altsaa ikke kunde vide, hvorvidt jeg saa de samme flere Gange eller ej.

Paa Grund af Vejrliget var der idelig blevet udsendt Patrouiller; men da Forsigtigheden øgedes efter mine Oplysninger, saa at Beboere i Gaarde og Huse, vi kom forbi, kaldtes op af Sengene, for at gøre Følge som Vejvisere, blev jeg helt betænkelig ved mit Udsagn.

Mandagen den 14. Marts om Morgenen Kl. 7 kørte vi ind i Kolding og holdt udenfor Raadhuset. Boltzig førte mig til Hovedvægten, hvor en Sværm af Officerer var til Stede, og disse var kændelig interesserede Tilhørere ved hans Meddelelser om Toget. Jeg blev ivrigt udspurgt, navnlig om Stemningen i Anledning af Udrykningen fra Dannevirke, og da jeg fortalte, at den var trykket, men da nærmest forbitret, drejede en af Officererne sig omkring paa Hælen og udraabte begejstret:

„Jeg siger Dem, at vi alle som én beundrer dette taktiske Træk, der vidner højt om General de Mezas

Mod og Genialitet. Vi var helt forvissede om, at vi nu havde den danske Armé som i en Sæk. Han er den klogeste af dem alle!“

— og hertil gaves der, højt og ivrigt, Tilslutning fra hele Kredsen.

De besøgende Officerer forlod atter Hovedvagten, saaledes at kun Vagtkommandøren samt Lieutenant Boltzig og — af gode Grunde — jeg blev tilbage. Til os blev der hentet lidt Frøkost, og mens vi spiste, bragte en Ordonnans Ordre til Lieutenanten om at give Møde hos Prins Friederich Carl. Hurtigere, end jeg kan skrive det, gjorde den unge Officer Toilette og var med et kort „Lebe wohl!“ ude af Døren i samme Nu. Siden har jeg ikke set ham.

Efter nogle Timers Venten førtes jeg op paa et Kvistkammer, der ellers benyttedes som Gældsængsel, og man meddelte mig, at det var mig tilladt at lade den danske Arrestforvarer besøge min Forplejning — selvfølgelig paa min egen Bekostning. Kammeret havde et Kvistvindue, hvorfra man kunde se Hustagene, men heller ikke mere, og det var ganske blottet for Møbler. Træt var jeg imidlertid og maatte altsaa lægge mig paa Gulvet, hvor jeg snart sov ind.

Efter nogen Tids Forløb — da mit Ur var gaaet i Staa, havde jeg ikke Rede paa Tiden — kom Arrestforvareren, fulgt af Vagten, ind til mig for at gøre Aftale om min Forplejning, og Maden blev saa bragt mig af Tjenestepigen, ogsaa under Vagtens Ledsagelse.

Min Hustru med to smaa Sønner boede i Sønderho paa Fanø og kunde saaledes ikke endnu have faaet Underretning om, hvad der var foregaaet. Selv-

følgelig foruroligede Tanken om Forholdene derhjemme mig meget; men det var ikke til at tænke paa at faa Brev hjem, saa meget mindre som den regelmæssige Postbefordring var ophørt.

Næste Formiddag førtes jeg af tre stramt væbnede Preussere til Hovedkvarteret i et af Byens Hoteller. I Korridoren sværmede og klirrede det af frem- og tilbageilende Klynger af Officerer, hvoriblandt Prins Friederich Carl, omgivet af Stab og Tjenerskab.

Efter en langsommelig Ventetid indlodes jeg i den store Sal, hvor en talrig Stab i prunkende Uniformer dannede Halvkreds bag en gammel, uanselig lille Mand med tætklippet Haar og Skæg og et sandt Nøddeknækkeransigt. Denne Herre var selve de allierede Armeers højstbefalende, Generalfeltmarskal Wrangel. Det hele Skue forekom mig ingenlunde betagende, hvorimod jeg undrede mig over, at en saadan Samling af høje Officerer kunde spille Tiden paa min lille bitte Sag. Generalfeltmarskallen indledede med at faa oplyst min Stilling og mit Navn og gik derefter over til at spørge, hvor Kassebeholdningen, der ikke var indleveret til Posthuset, var bleven af. Efterat jeg, Ord til andet, havde gentaget min Forklaring til Lieutenant Boltzig, nikkede han forstaaende og udbrød: „Ja, das ist wahr!“ hvilket jo gav Vidnesbyrd om hurtig Opfattelse og Menneskekundskab. Endelig paalagde han mig at tilvejebringe Bevis for Pengenes Afsendelse og gav Tegn til Afslutning, og jeg vandrede atter under de tre væbnedes Beskyttelse tilbage til Raadhuset, hvor jeg samme Dag flyttedes til et Udvalgsværelse mod Gaarden paa Solsiden. Her fandtes baade Bord og Stole, og ved den danske Raadhustjeners Foranstaltning kom

en god Seng til; ja, nu følte jeg mig dobbelt paa Solsiden!

Saasnart jeg var alene, skrev jeg med Blyant en Seddel til min Hustru i Haab om, at der skulde vise sig en Udvej til at faa den sendt, og da Pigen samme Dag, selvfølgelig ledsaget af Vagten, kom ind for at borttage Tallerkener, bad jeg hende i den muligst ligegyldige Tone, idet jeg stak Sedlen, sammen med en Specie, ind under Tallerkenerne, om at se at faa den besørget. Pigen blev bange og begyndte paa Udflugter; men da jeg kort og bydende sagde: „Tag nu blot Sagerne!“, tav hun og forlod Værelset.

Mærkeligt nok naede denne Seddel virkelig sin Bestemmelse. Senere paa Dagen fik jeg Pen, Blæk og Papir og skrev et tjenstligt Brev til Major Castonier, saaledes som det var blevet mig paalagt, og dette Brev blev afsendt gennem Krigskancelliet. Toldinspektøren gav herpaa et Svar, overensstemmende med den Forklaring, han havde hørt mig give Lieutenant Boltzig ved dennes Tilbagekomst til Toldboden, men denne Forklaring blev dog ikke fundet tilfredsstillende, saa den bragte ingen Forandring i min Stilling. Pengene, som Majoren havde faaet udleveret straks efter min Bortrejse, havde han anvendt til Udbetaling af Lønninger.

Hustruens Beretning.

Efter en Nat og Dag fuld af uforklarlig Uro var min Moder og jeg netop i Færd med at gaa til Sengs om Aftenen den 14. Marts, da vi hørte en Vogn køre op for Døren og erfarede, at en Kollega af min Mand var ankommen fra Nordby og ønskede at tale

med mig. I Hast klædte jeg mig igen paa og gik ind til Toldkontrolløren, der meddelte mig, at min Mand var ført bort af Tyskerne — hvorhen vidstes ikke. Tillige bragte han mig et Brev, som min Mand havde skrevet i Hast lige før sin Bortrejse den foregaaende Nat, og som kun indeholdt et Farvel til mig og vore to smaa Dreng, hvem han befalede i Herrens Varetægt. Det var kendeligt, at han mente, han skulde føres langt bort, og at Haabet om, at vi skulde ses igen, kun var ringe. Jeg sad med dette Brev i Haanden, og syntes, det var det bedrøveligste, jeg nogen Sinde havde set, og det gik op for mig, at her havde jeg mødt Alvoren som aldrig før. Til nærmere Forklaring fortalte Toldkontrolløren endnu, at det var min Mands Kassebeholdning, Fjenderne fordrede udleveret, men som han erklærede, var afsendt med Posten. Denne Erklæring blev imidlertid ikke troet, og min Mand førtes bort som Fange. Dette var alt, hvad vor Gæst kunde sige mig, og han tog atter bort, idet han venligt tilbød at hjælpe mig med, hvad han kunde.

Den Tid, som nu fulgte, laa der over vort Hjem en underlig dump, knugende Stilhed, og det var, som Skyerne trak sig sammen baade ude og inde, idet først Børnene, dernæst Moder og endelig Pigen, blev syge. Jeg gik fra den ene Seng til den anden, og den eneste Afveksling var, naar Lægen kom fra Nordby. Det var den over hele Landet saa vel kendte Jørgen Lorck, senere Distriktslæge i Bogense. Han var al Tid fuld af Iver efter at opmuntre mig, men det vilde ikke rigtig forslaa. Imidlertid bedredes de syge, og det lyste atter — særlig da jeg en Aften til min Overraskelse og Glæde fik et Brev fra min Mand,

der underrettede mig om, at han ikke var kommen længere bort end til Kolding, hvor han efter Omstændighederne havde det ret godt, da venlige og gode danske Mennesker havde taget sig af ham. Ogsaa kunde jeg forstaa, at han mente at kunne komme tilbage, hvis han kunde skaffe Bevis for, at han virkelig havde afsendt Pengene, samt at han i den Anledning havde skrevet til Toldinspektøren i Varde. Efter den Aften, da jeg havde modtaget dette Brev, blev alt ligesom lysere omkring mig, mit Mod og Haab rejste sig atter — og længe varede det heller ikke, før min Mand kom hjem, dog ikke paa Grund af de Oplysninger, han havde skaffet fra Varde.

En Søndag Aften, just som jeg havde lagt Børnene til Sengs, hørte jeg hans velkendte Skridt gennem Dagligstuen, og et Øjeblik efter stod han inde hos os. Han havde været paa Vejen til en eller anden tysk Fæstning, men ved Ankomsten til Flensborg opdagedes det, at han var bleven forvekslet med en anden Fange, Proprietær, senere Etatsraad Eckardt, Ejer af Ørungaard mellem Vejle og Horsens. og for at hjælpe sig ud af denne Forlegenhed gav den derværende Kommandant ham et Fripas, saa han til sin Ovraskelse og Glæde fik Lov at rejse hjem. Det var et i høj Grad bevæget Møde, med Tak og Glæde over det uventede Gensyn, men med dyb Sorg over de Tidender, han kunde bringe os ude fra, af hvilke den smerteligste var Dybbølstillingens Fald.

Efterat min Mand næste Dag var rejst tilbage til sit Embede, belavede vi os paa at flytte til Varde, og en af de sidste Dage i April drog vi bort fra dette vort første Hjem. Vi boede et Par Dage paa Hotel,

og den 1. Maj flyttede vi ind i vor egen Lejlighed, samtidig med at den første fjendtlige Indkvartering rykkede ind i Byen. Det var nedslaaende her i vort nye Hjem at høre disse tunge, afmaalte Marchtrin og se denne bestandig voksende Skare drage forbi i deres lange graa Kapper; intet Under var det heller, at denne Lyd og dette Syn knugede os, det dannede jo Indledningen til alt det usædvanlige og alvorsfulde, vi her gik i Møde.

Nu kom den dejlige Foraarstid, hvor alt spirede og blomstrede frem, en Tid, der selv i de magreste Egne har sin bedaarende Ynde. I Byens lille Anlæg grønnedes Træerne, og vi, som nu saa længe ikke havde siddet under grønne Træer, maatte da ud at se det vidunderlige Foraar. Men kom vi saa ud og sad under det bløde, halvt gennemsigtige Løvtag i den dybe Stilhed, der kun brødes af Fuglenes Sang, saa kom Tankerne om al Krigens Rædsel, om vore lidende, saarede og døende Landsmænd og fyldte vore Hjerter med Sorg og Pine, saa der bleven ingen Plads til Foraarsglæden derinde. Paa disse smaa Vandringer nær holdt vi os al Tid hjemme og mærkede ikke meget til den fjendtlige Indkvartering, der forholdt sig temmelig rolig, og hvis Officerer gerne vilde anslaa en venskabelig Tone overfor Byens Befolkning, hvilket ogsaa paa sine Steder lykkedes. De havde nu faaet et stort Musikkorps til Byen, og dette spillede jævnlige i Anlægget, hvor saa Byens Damer mødte som Tilhørere, til Dels paa Opfordring af deres Indkvartering. Dog var det langt fra alle Damerne, der gik til disse Koncerter, ligesom man heller ikke maa tro, at Varde ikke var en god dansk By. Det var kun her, som man ogsaa hørte det fra andre jyske Byer, at

der var dem i Befolkningen, som lod sig bedaare af den Elskværdighed, hvormed de tyske Officerer kom dem i Møde — særlig Østerrigerne, der altid fremhævede, at de var komne herind som vore Venner. Man mente saa, at de Mennesker var jo elskværdige; de kunde jo ikke for, at de var kommanderede herind, og man behøvede ikke at være saa afvisende imod dem, saa længe man gik i Fred og Ro sammen. En anden Sag var det, hvis det her kom til fjendtlige Sammenstød, da skulde alle nok faa at vide, at man var trofaste danske Folk. Det, at vi ikke kunde gaa ind paa denne Betragtning af Sagen, og at vi afgjort intet vilde have med Tyskerne at gøre, kunde man ikke rigtig forstaa. For os stod de som Fjender, og deres personlige Elskværdighed, som vi ikke bestred, var her noget, der ikke kom Sagen ved. Denne bestemte Holdning, der for os var den naturlige og eneste mulige, henledte Fjendernes Opmærksomhed paa min Mand og gjorde os mindre velsète af en Del af Byens Befolkning.

Foruden sit Embede havde min Mand en Del at gøre i Anledning af Indkvarteringen, da de Leverancer, der kom ind fra Landet til den fjendtlige Hærstyrke, afleveredes og opbevarede paa Toldboden. Ogsaa havde han, sammen med nogle andre Mænd i Byen, ordnet en privat Forsendelse af danske Breve, som dels blev afleverede til dem fra selve Byen og dels bragtes dem ind af Landposten fra Tarm; denne kom nogle Gange om Ugen med Smør i Fjerdinger, blandt hvilke saa en var fyldt, ikke med Smør, men med Breve, og med lignende Indhold gik den da tilbage til Tarm, hvor ingen fjendtlige Tropper laa, og hvorfra Brevene uhindret sendtes videre. De til selve Byen

og den nærmeste Omegn besørgedes, saasnart Lejlighed gaves. Da denne improviserede Postforsendelse maatte forblive en dyb Hemmelighed, ordnede min Mand og jeg undertiden Brevene om Natten, naar alle i Huset sov.

Midt imellem alt dette mørke og knugende staar, hver Gang vi tænker tilbage herpaa, en eneste Dag for os som et Lyspunkt. Det var Grundlovsdagen, Søndagen den 5. Juni. Nu var der gaaet en Maaned siden den Dag, da den fjendtlige Styrke rykkede ind, og vore Taarer flød ved de Toner, som saa ofte havde lydt og vel atter vilde lyde i vore lidende og døende Landsmænds Øren. Alt, hvad vi i den Tid havde hørt fra Omverdenen, var hovedsagelig Beretninger om Kamp og Død og Nederlag, og trods Vaabenstilstanden var vor By stadig besat af Fjenden. Mens Lærkerne jubledede deres Foraarssang, som om alt var Frihed og Lykke, blev vi mere og mere tavse, knugede af haabløs Sorg. Men da vi vaagnede denne Søndag Morgen, strøg der ligesom en frisk Luftning hen over os; dette var jo en af vore egne Festdage, og den maatte vi jo fejre, trods det Tryk, der laa over os alle.

Vor første Gang, da vi kom op, var paa Loftet, hvor vi traf vor Vært og hans Hustru, som var Søn-derjyder, og i Forening med dem gav vi os til at hejse alle de Flag, vi kunde opdrive. Fra Tage og Vinduer rundt omkring løftede Dannebrog sin røde Dug med det hvide Kors og fortalte om, at denne lille By var dansk, trods hele den Sværm af Tyskere, som fyldte Gaderne. Nu klædte vi os selv i vor festligste Dragt og vandrede til Kirke ad blomsterstrøede Gader, mens Klokkerne ringede og alle de røde Flag lyste i

Solskinnet. Kirken var fyldt til sidste Plads, og over hele Byen laa den Dag en Festglans, der kendelig gjorde Indtryk paa de østerrigske Officerer, og for os Danske stod Mindet om denne Søndag længe som en lille lysende Stjerne i alt det mørke.

Byen blev efterhaanden saa stærkt besat, at ikke alene Husejerne, men ogsaa Lejerne, selv mindre Familier, havde en eller flere Soldater i Kvarter. Vi havde to Mand, som boede i en Sidebygning sammen med Værtens Indkvartering. De fik deres Naturalforplejning og lavede selv deres Mad, hvortil vi skulde forsyne dem med Kogekar, ligesom vi ogsaa skulde levere dem Senge. Dette var nu en slem Post, men vi slap dog heldigt derfra, idet vor Vært lod slaa Sengesteder op, og ind fra Landet kom hele Læs af Sengeklæder til Udlejning, af hvilken Beholdning vi saa forsynede os. Man maa nu sige om de Folk, vi havde, at de ikke gjorde os mange Bryderier, uagtet de ofte kom i Køkkenet for at faa de Sager, de skulde bruge, og mærkværdigt nok lærte de og Pigerne hurtigt at forstaa hinandens Mening trods de Vanskeligheder, Sproget jo beredte dem.

En Morgen i Begyndelsen af Juli vaagnede vi ved en usædvanlig Uro. Soldaterne løb frem og tilbage paa Gaden, raabte i Munden paa hverandre og syntes pludselig at have faaet travlt. Dette blev Signalet til, at vi hurtigst muligt stod op og klædte os paa for at faa at vide, hvad Grunden var til denne store Travlhed. Vi hørte ogsaa snart, at der var kommen Ordre til hurtig Udrykning, da Tropperne inden en kort Frist

skulde være ude af Jylland. Dette var nok til at bringe os i Aande, og min Mand blev hurtigt klar over, at skulde hver Soldat, som der sagdes, være ude af Byen inden Kl. 8, vilde der blive svært Hastværk med at faa hele deres store Oplag af Levnettsmidler ud fra Toldboden, hvortil han havde Nøglen. Upaatvivlelig vilde Fjenderne meget snart forlange denne Nøgle udleveret, og i Haab om, at de, naar de ikke fik den, men maatte lade Laasen bryde op, vilde blive forsinkede saa meget, at Varerne maatte lades i Stikken, begav han sig straks ud paa en Spadseretur — ingen vidste hvorhen. Det varede ikke ret længe, inden der kom Bud hjem for at faa den omtalte Nøgle; men da den jo ikke kunde skaffes til Veje, gav man sig i Færd med at bryde Laasen op; dog var det hele, som vi ventede, blevet saa meget forsinket, at Tropperne maatte afmarchere uden at kunne medtage deres store Tros af Forplejningsgenstande — noget, som glædede mig i høj Grad. Dog den Glæde blev kun kort; thi jeg erfarede snart, at den tyske Intendant inden Udrykningen var gaaet til Borgmesteren, som havde lovet at sende hele det Oplag, som fandtes paa Toldboden, efter Tropperne.

Nu var der altsaa blevet stille i Byen; ikke en Soldat saa man, men heller ikke min Mand saa jeg og havde ikke Anelse om, hvor han færdedes. Først Kl. 2 $\frac{1}{2}$ om Natten kom han hjem, og saa var Sorgen slukt — foreløbig! Da der var blevet sagt, at der paa Fanø laa en lille Afdeling dansk Militær, var han om Formiddagen gaaet ad Vejen til Strandby, Overfartsstedet til denne Ø, for muligvis at sætte sig i Forbindelse med den og meddele, at Tyskerne havde forladt Varde og dér havde maattet efterlade et betydeligt

Oplag af Fødemidler, som nu vilde kunne tages af en lille Styrke, mens Byen var aldeles blottet for Fjender. Da han kom til Strandby, viste det sig imidlertid, at alle Baade var tilintetgjorte. Der blev signaliseret til Øen, men forgæves, og min Mand maatte begive sig hjem igen med uforrettet Sag.

Det var om Morgenen den 14. Juli. Siden den Dag, da de fjendtlige Tropper i saa stor Hast kom ud af Byen, havde vi intet set til dem, og i vor lille By var alt gaaet sin rolige Gang. Jeg var just i Færd med Børnenes Paaklædning i Soveværelset, hvorfra der var Udsigt til flere Gaarde, da Moder, som stod ved Vinduet, pludselig udbrød:

„Saa! nu har vi da de Tyskere igen!“

Jeg gik hen til hende og saa i en af Nabogaardene en Del Steiermark-Jægere, der holdt Toilette ved Vandposten; de vadskede, skrubbete og skyllede med megen Iver, ladende ganske, som om Gaarden og alt, hvad derudi befandtes, var deres retmæssige Ejendom. Det saa jo nok ud, som vilde de slaa sig fast, men jeg var nu kommen ud over at blive paavirket af deres Kommen og Gaaen, og jeg svarede:

„Aa ja! et Sted skal de jo være, saa det kommer ikke stort an paa, om vi eller andre har dem, naar de dog er i Landet.“

Ikke tænkte jeg paa, at det netop ved denne Indrykning kom an paa meget for os personlig.

Lidt efter holdt uden for vor Dør to Husarer med spændte Karabiner, mens en tredje kom op i Huset og beordrede min Mand til at følge med til Toldboden.

Alt som Tiden gik, og han stadig ikke kom tilbage, begyndte jeg at blive urolig, da jeg jo nok anede, der vilde blive fordret Regnskab for hans Forhold den Dag, Fjenderne forlod Byen; og jeg hørte ogsaa snart, at det just var for den Sags Skyld, de i Dag var komne igen. Imidlertid var en af Byens Købmænd saa venlig at komme hjem til mig for at berolige mig med, at det saa ud til, min Mand vilde klare godt for sig, saa Sagen dermed vilde være forbi. Jeg lod straks alle Sorger fare og stillede mig paa Post ved Vinduet, hvorfra jeg kunde se, naar min Mand drejede om det nære Gadehjørne. Jeg maatte vente længe — men endelig kom han. Hvor han skyndte sig! Jeg skyndte mig nu ogsaa helt ned ad Trappen for at tage imod ham — men ak, hvilken bitter Skuffelse! Jeg afbrødes midt i mit begejstrede Goddag ved det Udraab fra ham: „Jeg skal med Tyskerne og er kun løbet hjem efter mit Tøj!“

Vi var blevene saa fortrolige med det usædvanlige, at jeg ikke faldt paa at spørge mere, men hurtig gik ind og hentede den Vadsæk, der altid stod pakket for mulige Tilfældes Skyld; og efter et hurtigt Farvel til os alle var min Mand borte, inden jeg havde forstaaet, hvad der var sket. Pludselig skræmmedes jeg op af den Tanke, at min Mand maaske ikke havde Penge hos sig og mulig haardt kunde komme til at savne dem. Jeg tog da i en Fart saa stor en Sum, jeg kunde opdrive, stak den i en Tegnebog og løb uden Overtøj, saa hurtigt det var mig muligt, ned til Toldboden. Og godt var det, jeg ikke havde givet mig Tid til Forberedelser, thi udenfor holdt en lukket Vogn, og omkring den otte Husarer med spændte Karabiner, mens flere Officerer og Soldater steg til Vogns og til

Hest. Der var intet Øjeblik at spille, og jeg vendte mig til dem, som var mig nærmest, med Bøn om at maatte tale med Fangen. „Ja, aber es muss kurz sein!“ lød det affejende Svar, Vogn døren blev lukket op, jeg stak Tegnebogen ind, sagde det sidste Farvel, Døren smækkedes i, en kort Kommando lød — og bort førtes min Mand under streng Bevogtning. Jeg saa efter Vognen, saa længe jeg kunde øjne den, vendte mig saa om og gik langsomt tilbage til det Hjem, der var blevet saa forunderligt øde, og hvor Dagen nu sneg sig hen ensformigt og trøstesløst.

At min Mand var ført til Kolding og dér blev strengt bevogtet, saa ingen fik Lov at se eller tale med ham, fik jeg at vide af den Vognmand, som havde kørt ham bort; men det var ogsaa alt, og for hver Dag blev denne Uvished mere kvalfuld. Al Postgang var ophørt, saa man kunde ikke sætte sig i Forbindelse med nogen fraværende. Den eneste, som af og til kom til Kolding, var en Fragtmand, der befordrede Gods i en af disse Vogne med hvidt Lærred spændt over i en Bue, hvilke nu er helt forsvundne og vist kun erindres af gamle Folk. Da jeg en Dag fik at vide, at han snart skulde køre sin Tur, fik jeg den Idé, at jeg vilde køre med for selv at skaffe mig den Underretning, jeg al Tid sukkede efter. Jeg fik nu gjort Aftale med Manden, som var villig til at tage mig med, og Rejsen blev bestemt til den 26. Juli om Morgen Kl. 3. Vi skulde da den Dag køre til en Kro, et Par Mil fra Kolding; dér skulde vi overnatte og saa fortsætte Rejsen næste Dag. Saa vilde vi være i Kolding om Formiddagen, og saa snart Manden fik sit Gods besørget og Vognen pakket paa ny, skulde vi atter tilbage, hvilket nok kunde ske Dagen efter An-

komsten, saa Tiden var ikke lang. Men jeg stolede paa vore trofaste Venner, Stadthauptmand Borchs, der nok vilde hjælpe mig til Rette, og saa drog jeg da med frit Mod ud paa denne ret aparte Rejse.

Den lille Købstads Gader laa i Sommermorgenens dæmrende Lys, da jeg vandrede til Fragtmandens Bolig, fulgt af Pigen, som bar min lette Bagage. I Gaarden holdt den store Vogn med sit hvide Sejldugslag forspændt, og Manden selv gik rejseklædt, i Færd med at træffe sine sidste Forberedelser. Det indre af Vognen var pakket stuvende fuldt af Kasser, Tønder og Pakker, og foran hele denne Opstabling var anbragt et Sæde, hvor jeg skulde sidde ved Siden af Manden, som selv var Kusk. Da Vognen var aldeles aaben fortil, maatte man sidde her næsten umiddelbart op til Hestene uden Støtte for sine Fødder, saa faldt man i Søvn under Vejs, vilde man ufejlbarlig styrte paa Næsen ned mellem Hestenes Ben. Jeg var nu, kan jeg næsten sige, oplagt til alt, naar jeg blot kom af Sted, saa jeg forskrækkedes ikke ved disse Udsigter; men Pigen slog Hænderne sammen i Forfærdelse, da hun saa den Plads, der var bestemt for mig, men som var den bedste, der kunde præsteres, saa hun maatte slaa sig til Ro med Tingene, som de var. Snart sad nu Kusken og jeg paa Vognen, og mens Julisolen sendte sit første Skær op over Himlen og ud over Hedens rødligbrune Lyng, arbejdede Hestene sig ikke just overdreven hurtigt gennem Vejens Sand. Stor Afveksling frembød denne første Del af Rejsen ikke; alt var roligt, og vi saa ingen Fjender. Efter Middag trak der mørke Skyer op, og det begyndte at regne, først ganske lidt, saa stærkere, indtil det tilsidst øsede ned i Strømme. Vognens Telt afgav kun et meget ufuld-

stændigt Ly, og forfra piskede Regnen uden Ophør ind over os, saa hverken Paraply eller Rejsetøj forslog. I Regnvejr kan man jo komme til det Punkt, at man ganske opgiver Ævred, trøster sig med, at man smelter ikke, og lader staa til med Dødsforagt. Saaledes gik det mig; med fuldkommen Sindsro lod jeg Vandstrømmene skylle over mig, mens jeg mærkede, at det vaade lagde sig stadig tættere ind om mig; og ret besét passede jo alle disse graa Skyer og det drivende Vand saa godt til denne Rejse. Jeg sad og fortabte mig i alt dette graa, saa det blev, som var det det eneste, der var til for mig. Men da det atter begyndte at klare op, og Solen stak igennem Skyen som et lille muntert blinkende Øje, lukkede jeg ogsaa mine Øjne op; jeg saa ud i den blaa Luft, hvor Skyerne rullede sig sammen, først som tætte og tunge Masser og tilsidst som graat og hvidligt Flor, og jeg følte mere og mere det velgørende ved Solstraalernes Varme, der efterhaanden tørrede mit vaade Tøj. Vi var nu komne i Nærheden af Herregaarden Estrup og kørte ind gennem den store smukke Skov, som hører til Gaarden. Jeg, som er opvokset mellem Skove, havde nu i fire Aar ikke set en rigtig Skov, og jeg kunde ikke modstaa det Trylleri, der greb mig, saa snart jeg var derinde, efter at have kørt den hele Dag, som oftest gennem Hede. Hvor var der friskt efter Regnen! Og hvor indaadede jeg med Fryd denne berusende Skovduft fra Træer og Mos og Blomster, mens Solen skød lange Straaleknipper ind gennem Løvtaget, der endnu var vaadt, saa en hel Regn af klare, blinkende Perler slog ned om os, hver Gang en lille Fugl hoppede fra Gren til Gren. Efter denne fortryllende Vej gennem Skoven kom vi atter ud i mere bare Egne. Solen

gik ned, det blev bestandig mørkere, og nu indfandt sig Trætheden efter den lange Kørsel, saa jeg begyndte at længes efter dette Natteherberg, som vel sagtens ikke vilde være indbydende, men dog al Tid give nogen Hvile og Afveksling. Vi nærmede os nu Kroen og altsaa Rejsens Maal for den Dag, haabede jeg. Men grundigt blev jeg skuffet i dette mit Haab, og i Stedet for Hvile fandt jeg her en af de pinagtigste Timer, jeg nogen Sinde havde gennemlevet, fuld af Uro og en Angst og Rædsel, som jeg aldrig før havde kendt. Havde vi paa hele Vejen kørt som gennem et Land, hvor alt var Fred, og ikke set en eneste Fjende, saa var vi her pludselig omgivne af dem paa alle Kanter: den Karl, der kom til Vognen, da vi holdt stille, meddelte Kusken, at vi kunde ikke blive her om Natten, da de lige havde faaet halvandet Hundrede østerrigske Husarer i Kvarter. Kusken sagde mig altsaa, at vi maatte køre videre til Kolding, samt at han maatte gaa ind og faa sig en lille Forfriskning, hvilket han antog, jeg ogsaa kunde trænge til. Jeg foretrak imidlertid at blive siddende i Vognen, hvor jeg sad helt skjult i Mørket; men jeg bad ham mindelig ikke at blive for længe borte. Saa gik han, og jeg sad alene, stille og ubevægelig uden at turde røre et Lem eller give en Lyd fra mig, mens Husarerne i den halvmørke Aften fo'r forbi mig som Skygger, til Hest og til Fods, ofte med de lange, hvide Kapper flagrende omkring sig som spøgelseagtige Skikkelser — dog ikke tavse. De raabte og skreg i Munden paa hverandre; Hestenes Hove slog Gnister mod Gaardens Stenbro, og deres Vrinsken lød skingrende i den stille Aftenluft. Hvor længe Kusken blev borte, har jeg aldrig vidst, men for mig var det som en Evighed

— og kalde turde jeg ikke! Den Tanke, at en eller anden af alle dem, der sværmede omkring mig, kunde faa det Indfald at undersøge, hvad der fandtes i denne Vogn, som holdt uden Kusk eller anden Bevøgtning, bragte mit Blod til at stivne, saa jeg følte mig som en Billedstøtte, der, selv om jeg havde turdet røre mig, dog ikke kunde.

Endelig saa jeg Kusken i Døren, og lidt efter sad han paa sin Plads, og vi kørte videre. Nu da vi nærmede os Kolding, blev Spørgsmaalet om, hvor jeg vel dér ved denne Tid — Kl. 1 om Natten — skulde vende mig hen, aktuelt for mig. Jeg spurgte Fragtmanden om et Hotel, men fik det nedslaaende Svar, at sligt var ikke at opdrive; dersom jeg imidlertid vilde tage ind i det samme Værtshus, hvor han boede, var det jo muligt, jeg kunde blive dér den Nat. Jeg havde saaledes intet Valg, og kort efter rullede vi ind ad en Port, hvor vi traf en hel Bande Folk i et heftigt Slagsmaal. Jeg greb fat i Kuskens Ærme og bad ham ikke gaa fra mig, og vi gik da sammen ind i Værtshusets oplyste Køkken, der med sit store Baal paa Skorstenen forekom mig som Indbegrebet af Hyggelighed. Nu mærkede jeg nemlig først, hvor jeg frøs og var stiv og forkommen, da mine Lemmer ligesom tædede op og strakte sig i Velvære i det varme Køkken. Ved Skorstenen stod Værtinden, stor og bred og myndig, og jeg spurgte hende, om jeg mulig kunde faa et Værelse eller i Mangel deraf en Sofa at ligge paa for Natten. Hun saa op og ned ad mig; jeg forstod, at hun mønstrede mig med Kenderblik, og mens der i hendes djærve Ansigt kom en Tilsætning af Haan, svarede hun afvisende: „Sofa! nej, det har vi rigtignok ikke!“ Aldrig i mit Liv havde jeg

mødt en saadan Foragt, og jeg oprørtes uvilkaarlig derover; men da jeg fik mig tænkt lidt om, hvor kunde det saa undre mig? Her kom jeg rejsende ganske alene med Fragtmanden midt om Natten; min Dragt, som var bleven gennemblødt og tør igen og hele Dagen havde været presset sammen i Vognen, var krøllet og uordentlig, mit Haar hang filltret under Straahatten, der havde mistet sin Façon, saa jeg kunde jo kun gøre en ynkelig Figur. Graaden begyndte at stige mig op i Halsen, men jeg tog mig i det, indseende, at det ikke var paa sin Plads at græde, og sagde derfor ganske rolig: „Maa jeg da ikke faa Lov at sidde i Deres Køkken i Nat?“

„Jo, vær saa artig!“ lød det affejende Svar.

Jeg satte mig ned ved et Slags Anretlebord og bad om en Kop Te, hvilken Begæring naadigst blev tilstaaet. Selskabet fra Porten var imidlertid kommet ind i Skænkestuen, og gennem den aabne Dør trængte raa og højkrøstet Tale ud i Køkkenet, saa jeg blev ikke lidt forfærdet, da Værtinden nærmede sig mig sigende: „Vær saa artig, Madam! Deres Te er sat derind.“ Men disse Ord blev netop den Afstiver, jeg trængte til, thi jeg svarede med en Bestemthed, som forbaavsede mig selv, at dér vilde jeg ikke ind, saa Teen maatte bringes ud til mig. Dette skete da ogsaa, og jeg gav mig i Færd med den varme Drik, der gjorde mig godt og oplivede mig. For Øjeblikket havde de legemlige Krav saa stor Magt over mig, at mine Tanker blev staaende derved, og det øvrige traadte noget i Baggrunden.

Imidlertid var Fragtmanden bleven færdig med Heste og Vogn og kom atter ind i Køkkenet. Han var godt kendt paa Stedet, og efter gemytlige Haandslag til

Velkomst kom han snart ind i en ivrig Forhandling med Værtinden, som derpaa gik hen imod mig med en forbavsende velvillig Mine. Hun satte sig ved Siden af mig og sagde venligt: „Det gør mig ondt, jeg ikke har et Værelse til Fruen, men hvis De vil tage til Takke med at ligge paa en Sofa, kan jeg nok faa Dem anbragt hos mine Svigerforældre i Nat.“ Jeg følte mig saa opfyldt af Taknemmelighed baade mod Frømanden, som jeg nok indsaa, havde bevirket dette Under, og mod den nu saa venlige Værtinde, saa jeg tog gerne mod Tilbudet og sov nu roligt til næste Morgen.

Saa snart jeg var bleven ordentlig paaklædt, tog jeg en meget venskabelig Afsked med Værtinden, og da jeg først var hos Stadthauptmand Borchs, syntes det mig, som var jeg sluppet lige ind i et Paradis, hvor al Nød, hvad mig selv angik, var forsvunden. Man tog imod mig med stor Hjertelighed, hentede mit Tøj fra Værtshuset, og snart sad jeg ved det hyggelige Frokostbord i den gamle Købmandsgaards Spise-stue. Stadthauptmanden spurgte mig nu, hvad min Mand havde gjort, siden han holdtes saa strengt, og ingen maatte se ham, og jeg fortalte, hvorledes Forholdene var; man raadede mig da til at gaa til en Ritmester Michaelowitsch, der havde med Fangerne at gøre, for af ham at faa Tilladelse til at besøge min Mand. Denne Herre var uheldigvis syg og laa til Sengs, men de troede nok, han desuagtet tog imod mig, naar de bad ham derom. For at jeg ikke skulde være alene paa den Ekspedition, tilbød den unge Borch, hvem jeg kendte fra min Ungpigetid og som var i Faderens Forretning, at gaa med mig, hvilket var mig en stor Lettelse.

Ritmesteren tog imod mig med Deltagelse og forsikrede, at han „als Mensch und als Christ“ vilde gøre, hvad han kunde, for mig, ogsaa „um der kleinen Kinder willen“, samt gav mig foreløbig Lov til at besøge min Mand i Fængslet. Han spurgte mig nemlig ud om mine Forhold og raadede mig til at opgive min Hjemrejse samme Dag for at se at faa General Gablenz i Tale og mulig opnaa nogen Lettelse for min Mand. „Er ist ein famoser Mann!“ sagde han om Gablenz.

Fra Ritmesteren gik jeg til min Mand, hvem jeg traf i et Fangehul med Jernstænger for Vinduerne, liggende paa et Straaleje, bleg og lidende af Mangel paa Bevægelse og frisk Luft. Alligevel var det jo kært at mødes, men rundt om os stod bevæbnede Soldater, og vi maatte kun tale Tysk, saa det skulde jo nok lægge en Dæmper over Gensynet. En halv Time var den fastsatte Tid — saa slog den tunge Dør i mellem os, og jeg gik bort, raadvild og tung om Hjertet. Da jeg kom tilbage og havde fortalt alt, paastod Hr. og Fru Borch, at jeg skulde blive hos dem, da Børnene dog var i gode Hænder under Moders Tilsyn; Stadthauptmanden vilde da længere op ad Dagen skaffe mig Audiens hos Gablenz, da han mente, jeg her vilde være den eneste, som kunde udrette noget. Med Hensyn til at faa Adgang til Generalen var det just ikke nogen heldig Dag, da Prins Carl af Preussen var kommen i Besøg, og der i den Anledning var Gallataffel og Køretur, men Købmand Hansen, hos hvem Gablenz var indkvarteret, skaffede mig alligevel ind i en belejlig Tid. Den unge Borch fulgte mig til Huset, men da han var vendt om og jeg alene gik op ad den høje Stentrappe, følte jeg mig meget beklemt til Mode.

Paa hver Side af Trappen gik en Skildvagt med en uhyre Bajonet paa sit Gevær. Idet jeg var kommen lidt hen til den ene Side og Skildvagten just vendte sig, saa jeg denne lange, spidse Bajonet lige ved mit Ansigt. Jeg gøs uvilkaarligt! Dette var som en Illustration til den Utryghed, hvori vi Danske for Øjeblikket levede. Købmand Hansen førte mig oven paa og aabnede Døren for mig til et stort Værelse, hvor det rundtom blinkede af pragtfulde Uniformer; jeg saa mig om og tænkte, hvem af disse Herrer der vel kunde være Generalen selv. Paa en Række Stole i Nærheden at Døren sad flere Mennesker, der vel maatte være Supplikanter ligesom jeg, thi her blev ogsaa anvist mig Plads. Lidt efter kom en ung Officer hen imod mig og spurgte, hvem jeg var og hvad jeg ønskede, hvilke Oplysninger han sagtens lod gaa videre i Værelset ved Siden af; thi da han kom tilbage derfra, lod han Døren staa aaben og bad mig træde ind. Nu stod jeg i en stor Sal, pragtfuldt monteret med Møbelbetræk af Fløjel i en dyb vinrød Farve; i denne Sal befandt sig kun en eneste Mand, og det var ikke til at tage fejl af, hvem denne ene var. „Ein famoser Mann!“ disse Ord af Ritmester Michaelowitsch slog mig, idet jeg saa denne høje, skønne og elegante Skikkelse i den glimrende Uniform og med et Utal af Ordener paa Brystet, og ikke kunde man undre sig over, at han, ogsaa her i det fjendtlige Land, indtog en Særstilling, og at hans Navn var paa alles Læber. Han bad mig tage Plads, satte sig selv lige over for mig, og da han var underrettet, begyndte han selv at tale om min Mand, hvem han ansaa for et farligt Menneske, saa det havde været aldeles nødvendigt at sikre sig hans Person. At jeg oplyste ham om det mod-

satte, tog han ikke videre Hensyn til, men fortsatte, at saadanne Folk udsatte deres By for at blive brændt af, da man jo maatte statuere et Eksempel. Særlig ivrede han imod, at man underskrev „disse Adresser“, som jeg nok kunde forstaa, var ham en Torn i Øjet. „Vi maatte dog ikke stille os fjendtlig imod dem, men tænke paa, at de var komne herind som vore Venner“. Denne Østerrigernes Yndlingstalemaade havde jeg hørt saa tit og stadig ærgret mig over, og heller ikke her undlod den at gøre sin Virkning, saa jeg svarede — dog ganske stilfærdigt —, at det kunde jo nok være, det var deres Mening, men man kunde da ikke fortænke os i, at vi saa Sagen fra et andet Synspunkt. Nu, da han havde givet sin Vrede Luft, lod den imidlertid til at have fortaget sig, og han spurgte mig, om jeg havde noget at klage med Hensyn til min Mand's Behandling. Pludselig stod for mine Tanker det usle lille Rum, hvis hele Bohave var en Stol og et af Brædder sammenslaaet Sengested, paa hvis Straaleje min Mand laa bleg og afkræftet, og saa sad jeg her i denne høje, lyse, i Silke og Fløjl klædte Sal og lige overfor denne i Skønhed og Sundhed straalende Mand — som spurgte mig, hvad jeg vel kunde have at klage. Hvilken skærende Kontrast! Og dog vidste jeg, at min Mand i det usle Fangehul elskede sit Fædreland lige saa højt, som denne stolte General elskede sit, og var lige saa villig til at ofre alt for det — ja Livet selv, om saa skulde være. Jeg fortalte nu, hvorledes jeg havde fundet min Mand, og at han trængte baade til et bedre Opholdssted og til Bevægelse i fri Luft, hvis han ikke skulde blive alvorligt syg. Dette lod til at gøre Indtryk paa Generalen, og han lovede, at alt skulde blive, som jeg ønskede. Han raadede mig til

at blive i Byen, hvis jeg kunde, indtil min Mands Sag var undersøgt og gav mig Lov til at være hos ham, saa meget jeg vilde, samt spadserere med ham — under Bevogtning naturligvis — tre Timer hver Dag. Han tilbød ogsaa at sende en Læge, hvis det blev nødvendigt, og tilføjede endelig spøgende, at han nok skulde sørge for „dass man ihm den Kopf nicht abhauet“. Nu indsaa jeg, at jeg maatte være tilfreds med, hvad jeg i Dag havde opnaaet, og rejste mig for at gaa. Han forsikrede, det havde været ham en Glæde at tale med mig, og idet han rakte mig Haanden til Afsked, sagde han venligt: „Sie sind eine gute Gemahlin!“ Derpaa fulgte han mig til Døren og bukkede dybt for mig. Døren lukkede sig atter efter mig; mit Møde med den berømte General var endt, og jeg har aldrig set ham siden.

Ikke længe efter stod jeg atter i min Mands Celle, hvis Dør nu var laaset for os begge, mens en Skildvagt gik uden for Døren og en uden for Vinduet. Min Mand var nu kommen op; de Efterretninger, jeg jeg bragte, oplivede ham kendeligt, og vi begyndte nu i dette Fængsel et Samliv, som syntes os lyst efter Adskillelsens Tid.

Min Mand havde fra ham ukendte Folk i Byen faaet tilsendt baade Bøger, Vin og Cigarer, og disse Ting anvendte vi nu efter bedste Evne til vor Opmuntring. Vi kastede gennem Vinduet en Cigar ud i Gaarden, og den dér posterede Skildvagt gjorde store Øjne ved den Raritet, som han imidlertid ikke turde bemægtige sig, før han havde forvissat sig om, at intet spejdende Øje kunde gribe ham paa fersk Gerning. Han drejede Hovedet til alle Sider, saa bukkede han sig pludselig, — og i samme Nu var Cigaren i Lom-

men. Saa skænkede vi Vin i Vandglasset og holdt det hen mellem Jærnstængerne, og det var et Syn, som bragte hele Soldatens Ansigt til at straale — men det var svært at erobre den tilbudte Herlighed! Han gik flere Gange frem og tilbage, ivrigt spejdende til alle Sider, og da han endelig troede sig sikker, greb han Glasset, tømte det i et Drag, stak det ind igen — og atter gik han frem og tilbage med den alvorligste Mine, som havde han aldrig begaaet noget ulovligt. Han var for Resten meget optaget af min Nærværelse, hvilket vi kunde se af den Maade, hvorpaa han be-
tragede mig, hver Gang han kom forbi Vinduet. Endelig blev denne Nysgerrighed saa stærk, at den drev ham til atter at gøre noget ulovligt, idet han henvendte et Spørgsmaal til os, hvoraf vi imidlertid paa Grund af hans Hastværk kun opfangede Slutningen, der for os lød som „festa!“ Vi formodede da, han var en Italiener, og opgav at forstaa ham, indtil det endelig ved hans fortsatte Anstrengelser gik op for os, at han talte Tysk. og at hans Spørgsmaal var: om jeg ogsaa sad „fest da“. Han blev kendelig forundret ved at høre, at jeg var frivillig til Stede, hvilket maaske ikke tidligere var forekommet i hans Praksis.

De Dage, jeg levede her i Kolding, var de roligste og lykkeligste, jeg længe havde kendt. Formiddagen tilbragte jeg hjemme hos Borchs, hvis to unge elskværdige Døtre jeg tidligere var truffet sammen med; efter Middagen, som var Kl. 12, passede jeg paa i Vinduet, og naar jeg da saa den Underofficer, der havde Nøglerne til Arresten, komme over Torvet, var jeg paa Pletten for at komme ind. Henad Eftermiddagen stillede samme Herre til Spadseretur, og nu vandrede vi ud som andre fri Mennesker uden at tænke

paa, at vi snart igen skulde sidde bag Laas og Slaa. Tre Timer naaede vi imidlertid aldrig at blive ude, da Underofficeren yndede Terningspil mere end Spadsere-tur og derfor ofte afbrød os midt i vor Fornøjelse med den Bemærkning: at nu var det Tid at gaa hjem. Dog fik vi ved Hjælp af en Daler af og til Tiden noget forlænget. Resten af Dagen tilbragte vi saa i vort Fangehul, hvor vi havde det helt rart.

Men Tiden gik — og stadig kom min Mand ikke i Forhør, hvilket foruroligede mig meget. Jeg indsaa, at jeg ikke kunde blive ved at leve her som Gæst hos en Familie, der vel stadig viste mig den samme Godhed, men som dog nok i disse Tider kunde læn-ges efter at blive fri for overflødige Gæster. En Mor-gen, mens jeg gik og klædte mig paa, stod dette paa én Gang levende for mig, og jeg satte mig ganske forsagt og tvivlraadig og vidste hverken ud eller ind.

Pludselig hørte jeg hurtige Skridt gennem det til-stødende Værelse; der blev banket kort og hurtigt paa Døren, inden jeg kunde faa svaret, gik den op — og min Mand stod inde i Stuen hos mig, smilende, jub-lende over Friheden. Der var sluttet Vaabenstilstand, og alle Fangerne var givne fri. Vant var jeg jo ble-ven til Livets Omvekslinger, men dette var dog over-vældende, enestaaende, en Oplevelse vidunderlig som ingen anden. Jeg takkede og lo og græd og satte mit Haar i en Fart; snart stod vi inde i Stuen hos den elskværdige Familie, der delte vor Glæde, som den trofast og kærligt havde delt vor Trængsel.

Fra den fjendtlige Vognpark, der bestod af danske Vogne, som hver Dag maatte holdes rede til Ægtkør-sel, stilledes en Vogn til at befordre os hjem, og endnu samme Formiddag stod vi rejseklædte i Borchs Daglig-

stue, følede, at vore takkende Ord kun var et fattigt Udtryk for, hvad vi havde at sige her til Afsked. Nu er Husets Herre og Frue, som saa kærligt optog os i deres Kres, ikke mere blandt de levende; men aldrig vil vi glemme dem eller Ungdominen i dette Hjem, hvor der lægedes saa mange af de Saar, Krigen slog.

Hjemrejsen var en sand Fest for os, og vi kom til vort Hjem midt om Natten til Forbavselse og Glæde baade for Børn og voksne.

Nu var vor Krigshistorie endt, og vort Liv gled atter ind i det vante, rolige Spor. Dog Mindet om disse, for alle Danske saa bevægede Dage udslettes ikke, men vil leve hos os, saa længe vi kun selv lever.

En Hekseproces i Varde paa Christian IV's Tid.

Af Overlærer **J. Olsen** i Varde.

I Psykologien tales om den aandelige Forskruethed, som stammer fra en utøjlet Fantasi, der tager de Billeder, den selv laver, for Virkelighed, og som er dobbelt farlig, fordi den er smitsom. Hele Tidsperioder har baade her og andet Steds været angrebne af en saadan aandelig Forskruethed, og et Eksempel paa en saadan Tidsperiode har vi her i Danmark særlig i den sidste Del af Christian den Fjerdes Regering, da Heksebaalene flammede trindt om Land, og Ribe Amt er ikke det mindst berygtede i saa Henseende. Jeg behøver blot at minde om Maren Splids,¹ til hvis Baalfærd der opkørtes ikke mindre end 22 Læs Brænde, og saa var Grunden til hele denne Historie blot den, at en Skrædder i Ribe ved Navn Didrik den 10. Marts 1637 fik Kvalme og kastede op i et Vandbækken; og da hans Kone næste Morgen saa ned i Bækkenet, var det, som en slimet Genstand løb omkring i samme. Hun fortalte det til Skrædderen, og som han nu ligger

¹ „Historiske Efterretninger om de i Ribe By for Hekseri forfulgte og brændte Mennesker af Grønlund 1730.“

og spekulerer over dette Slimdyr, hans Kone mener at have set i Bækkenet, kommer han i Tanker om, at en anden Skrædders Kone ved Navn Maren Splids havde skældt ham ud for 13 Aar siden og lovet ham en Ulykke; og saa troede han, at det var denne Ulykke, der nu var kommen, eller med andre Ord, at Maren Splids havde forgjort ham. Skrædderens opskræmmede Fantasi malede nu det ene Billede for ham efter det andet. Saaledes vidnede han, at det forekom ham grangivelig en Nat, som der kom tre Fruentimmer ind til ham, da han laa i sin Seng. De to holdt hans Arme, mens den tredje, og det var netop Maren Splids, lagde sig ovenpaa ham, vristede hans Mund op og blæste ham lige ned i Halsen. Saa tog hun en Sko og trykkede Saalen saa haardt ned paa hans Mund, at han nær var bleven kvalt lige med det samme.

Skrædderen Didrik, hans Kone tilligemed fire andre Fruentimmer fra Nabolaget drøftede nu hele denne Sag meget alvorlig, og saa gik de til Lensmanden paa Riberhus, Hr. Albert Skeel, og viste ham det formentlige Slimdyr i Vandbækkenet, fortalte ham naturligvis ogsaa om Didriks Syner og Drømme o. s. v. Det havde jo efter Nutidens Tankegang været rimeligt, om Albert Skeel nu havde ladet Lægerne eller andre, der kendte en Smule til Stoffernes Omdannelse, undersøge denne Sag, men det var der ikke Tale om ved denne Lejlighed. Albert Skeel indsendte det hele til Præsteskabets Betænkning. Denne kom ogsaa kort derefter, undertegnet af hele Kleresiet med Biskoppen i Spidsen, og gik ud paa, at Skrædderen vel ikke var „besat“, men han havde „ved Satans Hjælp faaet en Forgivelse“; man foreslog desaarsag, at der skulde bedes i Kirkerne, „for at de skyldige Satans Lemmer

kunde blive aabenbarede". Saa fortsattes Undersøgelserne først under Albert Skeel, hvor det syntes, som de anklagede skulde komme nogenlunde fra den Historie; men saa kom Gregers Krabbe, under hvem Sagen udviklede sig til det Resultat, jeg før nævnede.

Jeg skal derfor ikke komme nærmere ind paa denne Historie, der jo endte med, at Maren Splids blev brændt paa Galgebakken ved Ribe den 9. November 1642. I Kommuneregnskabet findes en Regning paa 22 Læs Ved, der skulde anvendes ved denne Lejlighed.

Den 14. December samme Aar brændte man saa Ane Thomasdatter ved et Baal paa 16 Læs Brænde o. s. v. Men som Drachmann synger: „Hvert Sogn har sin Heks, og hver By sine Trolde“, saaledes ogsaa her. Tre Aar før Ribe By begynder paa sine Heksehistorier, havde Varde haft sin, og da man begyndte i Varde, sad der en Heks i Tjæreborg og ventede paa at blive brændt, saa man kan ikke just sige, at Ribe Amt har ligget paa den lade Side, naar det gjaldt om at komme de arme Hekse til Livs.

Den Kvinde, der i Varde blev anklaget for Hekseri og alskens Trolddomskunster, hed Catrine Jakobsdatter og var gift med en Borger, der hed Hans Pedersen Just. Hun synes ligesom Maren Splids at have haft en maaske vel rap Tunge og været af en noget hidsig Natur; men forresten har hun næppe været værre end de fleste andre Koner paa den Tid i Varde. Jeg har temmelig omhyggelig gennemlæst alle Forhørene i Tingbøgerne fra den Tid tilligemed de forskellige Vidneudsagn, der jo ganske naivt gengiver den Tids Anskuelse i al deres Forskruethed, og jeg skal her prøve paa at give et Uddrag af samme som et lille Stykke Kulturhistorie, skaaret ud af det 17. Aarhundredes første Halvdel.

Den Mand, som rejste Sagen med Catrine Jakobsdatter, var en Borger i Varde, der hed Morten Knudsen. Hans første Klagepunkt gik ud paa, at Catrine Jakobsdatter havde forgjort hans Kone, Kjersten Mortens, saa hun fik saadan en sælsom og langvarig Sygdom; og i det andet Klagepunkt beskyldte han den samme Kvinde for, at hun havde forgjort ham en køn, sortblisset Hest, saa „den var bleven meget affalden og ilde tilpas“, bare fordi hun forrige Fastelavn ikke maatte age med Morten Knudsen til Kolding Marked. I Grunden var der et Punkt til, og det var maaske endda Begyndelsen til det hele; men det lod Morten Knudsen et andet Vidne komme frem med.

Sagen begyndte saa med, at førnævnte Borger i Varde, Morten Knudsen, den 1. Juli 1634 rejste til Lensmanden, Hr. Albert Skeel, for at bede om Tilladelse til at tage Catrine Jakobsdatter til Fange, fordi hun havde paaført hans Hustru en underlig og sælsom Sygdom og derpaa forgjort ham en køn, sortblisset Hest.

Den Mand, som ved denne Lejlighed kørte for Morten Knudsen, var Morten Pedersen, og han vidner, at han kørte om ad Skads, hvor Herredstinget holdtes, og der raadede man bestemt Morten Knudsen til at opsætte hele denne Sag og lade være med at tage Catrine fangen, indtil „den Troldkvinde var brændt, som da sad fangen i Tjæreborg“. Men Morten sagde, han skulde da ikke tro, at hun skulde vente saa længe. At Morten Knudsen havde lejet Vogn til Ribe, rygtedes naturligvis i Varde. Catrine fik det at vide, og som Tingsvidnet siger: „af Frygt og Rædsel for, at Morten skulde lade hende paagribe for Trolddom“, flygter hun ud af Byen ad Kolding til sammen med

sin Søn af første Ægteskab, Johan Risenbrok. Det var i Dagningen den 3. Juli, Catrine tog fra Varde. Men da hun havde pakket en hel Masse Ting paa Vognen, er det kun gaaet langsomt med Kørslen. Morten Knudsen er imidlertid kommen tilbage med Lensmandens Tilladelse, og da han mærker, at Catrine er forsvunden, og faar at vide, hvad Retning hun har taget, sætter han sporenstregs efter hende ud ad Koldingvejen. Han fik to Mand med sig, nemlig Christen Jessen og Niels Thomsen; men Catrine har jo et godt Forspring, saa Morten kan ikke „naa at bekomme hende“, som Vidnet siger, førend de var komne „ungefær“ fem Mil fra Varde til Klelund Kro, hvor Catrine var taget ind, for at Hestene kunde bede. Mortens ene Følgesvend, Christen Jessen, gik saa ind i Stuen til Catrine og sagde, at Morten Knudsen holdt udenfor og vilde tale med hende. Catrine svarede, at saa vidste hun godt hans Ærinde, og det havde hun vidst længe.

Catrines Kusk, Niels Hansen Skamstrup, vilde imidlertid køre videre ad Kolding til med Catrine og hendes Søn; men saa tog Morten og hans to Ledsagere Catrine med Magt og førte hende fangen til Varde, samtidig med at han forbød Niels Hansen Skamstrup at køre videre med samme Gods, men han skulde straks køre til Varde med det. Den unge Risenbrok protesterede og paastod, at det var hans Arvegods efter hans salig Fader; men Morten sagde, han skulde køre med det hele til Varde, hvilket han vilde forsvare for Hr. Albert Skeel. Alle maatte saa bøje sig for Morten Knudsen og køre med til Varde, hvor Catrine Jakobsdatter blev sat i Fængsel paa Raadhuset, medens Vognen med Godset maatte holde udenfor Trappen,

hvor alt blev læsset af og indbaaret paa Raadhuset for senere at blive registreret.

Da Catrine havde et lille Barn, fik hun Lov til at have samme hos sig i Fængslet, og Catrines Mand, Hans Pedersen Just, gjorde Morten Knudsen ansvarlig baade for Moder og Barn og forlangte en varig Borgen for, at baade hun og Barnet maatte blive bevaret „uden Skade til Sagens Uddrag“. Men hertil svarede Morten, at det vilde han betænke sig paa.

Nu blev der opnævnt seks Mænd, som med Byfogden, Daniel Philipsen, som den syvende skulde registrere alt, hvad der fandtes i Catrines og hendes Mands Hus; og da de var færdige med det, tog de fat paa det Gods, der var paa Vognen og nu stod paa Raadhuset, og da her var baade Kister og Kasser med det mest blandede Indhold ligefra Nathuer og Skindhoser til Sølvskeer og Flæskebøster, tog det jo Tid. Det synes ikke, efter Registreringssedlen at dømme, at Catrine og hendes Mand har været Fattigfolk. Der var saaledes to Dusin Lagner, dels Blaalærreds og dels Hørlærreds, og der var ikke mindre end 22 Drejls Duge, dels Blaarlærreds og dels Hørlærreds. Det hele tyder paa, at Catrine har været en dygtig Kone i sit Hus.

Da det maaske kunde interessere en og anden at vide, hvilke Bøger der fandtes i et almindeligt Borgerhjem i Varde for imellem 2 og 300 Aar siden, skal jeg nævne de registrerede Bøger, og det var følgende: Først syv smaa Bøger, dels danske, dels latinske, men deres Indhold nævnes ikke. Saa var der en „Davids Psalter“, en Huspostil, en Bog, kaldet „Liffsens Krone“, og en anden, der kaldtes „Vor Herres Pinsel“, og endelig var der en Bog paa Tysk, altsaa i alt 12 Bøger.

Da Catrine var fængslet, begyndte Morten Knudsen

at indstævne sine Vidner angaaende de anførte Klagepunkter. Det første Punkt, som maaske gav Stødet til Hovedanklagen, kom han, som før nævnt, ikke selv frem med; det lod han et Vidne gøre, og dette Vidne var Johanne Nielsdatter, hvis Udsagn var følgende: „Kort efter Mikkelsdag 1633 kom jeg (Johanne Nielsdatter) i Morten Knudsens Hus“, og saa beretter hun, at hun der saa en Hoben Tudser og Padder, der tit og ofte kom ind og satte sig ved Ilden; og saa tog Johanne baade Tudser og Padder og kastede dem paa Ilden; men hvad hjalp det altsammen? Ingenting! De krøb bare ud af Ilden, og saa var de der igen. Saa samlede hun dem op paa Ildskuffen og kastede dem ud af Døren. Men de kom ind igen og satte sig ved Ilden. Saa opgav Johanne Ævred; men Morten Knudsens Kone, Kjersten Mortens, tog saa fat, og hun tog en af Tudserne, rimeligvis Anføreren, og kastede den paa Ilden med Ildskuffen. Det synes at have hjulpet; men Kjersten Mortens kom ikke godt fra den Historie. Hun „blev betagen af en sælsom og langvarig Sygdom“, og saa laa hun paa sin Seng og klagede „hart“ paa Catrine, og Johanne erklærede, at hun havde hørt hende sige: „O, Catrine, hvor du plager mig med dine Trolddomskunster!“

Endvidere vidnede Jørgen Olufsen og Willem Kleinmed, at siden Fastelavn er Morten Knudsens gode sortblissede Hest bleven meget affalden og „ilde tilpas“, og Morten Knudsen sagde, at Catrine havde forgjort den samme Hest med sine Trolddomskunster, bare fordi hun ikke maatte age med ham til Kolding Marked i Fastelavnen.

Morten Knudsen lod det imidlertid ikke blive ved, hvad han selv havde at beklage sig over, men han

førte Vidner i Snesetal angaaende alle de Ulykker, som Catrine Jakobsdatter formentes at have afstedkommet over alle dem, hun fik noget imod. Jeg skal søge at samle en lille Buket af disse Vidneudsagn for om muligt at give et lille Begreb om, hvilken Magt Troen paa Hekse og Trolde udøvede i hine Tider.

Inden Vidneførslen ret kom i Gang, engagerede imidlertid Catrine og hendes Mand en Sagfører fra Kolding, Gregers Pedersen Lilleballe, til at føre deres Sag til alle Ting, og for dette Arbejde skulde han have 60 Sletdalere, hver til 32 Skilling. De 20 skulde han have den første Mandag, det var Tingdag, og de sidste 40, naar Sagen var færdig. Og for den Beløning skulde Gregers Pedersen holde sig med Kost og Tæring samt „Vognægt“ mellem Kolding og Varde. Et Dokument desangaaende blev underskrevet den 15. Juli 1634. Neden under Dokumentet bemærker saa Sagføreren, at han nok skulde holde denne Kontrakt, saavidt han „orkede“. Morten Knudsen vilde have Gregers Pedersen kasseret, men har næppe haft Held med sig. Forresten maatte ogsaa Morten Knudsen have sin Sagfører fra Kolding.

Vidnernes Række begyndte saa den 24. Juli med, at Mette Johanne Pottemagers afgav den Erklæring, at da hun for et Par Aar siden kom ind til Catrine i hendes Hus for at lede efter sin Mand, Pottemageren Johan Jensen, da blev Catrine saa vred, at hun jagede hende ud af Stuen, og saa kom det til Haandgribeligheder, hvor under Catrine tog et Stykke Træ og slog Mette i Hovedet, saa der blev et stort Hul, og saa lovede hun hende oven i Købet „en Dæuels Uløcke“. Og videre vidnede saa den samme Mette, at Ulykken kom desværre ogsaa, som Catrine havde

forudsagt, idet hendes tre smaa Drengbørn døde, det ene efter det andet, efter at de havde ligget og „pintes i stor Elendighed“, og saa endte Mette med at sigte Catrine for, at det var hende, som med sine Trolddomskunster havde taget Livet af hendes Dreng.

Herefter fremstod Mettes Mand, Pottemageren Johan Jensen, og vidnede, at for et Par Aar siden var Catrine kommen ind i hans Hus, hvor Mette da ogsaa var til Stede, og der var Catrine gaaet lige hen til Pottemageren, og saa havde hun sagt: „Hvad vil I dog med den lede Kvind dér?“ og meget mere, og det maatte Mette sidde og høre paa. Saa tog Catrine en Brødkniv og stak den i Dørkarmen, og saa sagde hun til Johan: „Her skal I staa under, og saa skal jeg maale jer!“ Men Johan svarede: nej, han vilde ikke staa der. Det hjalp imidlertid ikke, hvad Johan sagde; thi da Catrine udbrød: „Ved min Gud skal I staa derunder, jo!“, gik Johan øjeblikkelig hen og stillede sig under Bordkniven i Dørkarmen. Men fra dette Øjeblik, vidner Pottemageren, fik han „saadan en brændende Kærlighed til Catrine og en saadan Begærlighed efter at se hende og være hos hende; og naar han var fra hende, var han saa bange, at han gik og græd og kunde slet ingen Rolighed fange“, før han kom til hende igen, og hans Hustru Mette maatte tit og ofte over hos Catrine og hente ham; og ved en saadan Lejlighed var det, at Catrine blev saa vred, at hun jagede Mette paa Døren og slog hende i Hovedet med et Stykke Træ, og saa kom jo den samme Historie, som Mette allerede havde afleveret.

Til yderlige Bekræftelse paa alt dette havde Mette endvidere tilkaldt to Vidner, en Skomager fra Holstebro

ved Navn Poul Andersen og hans Søn Anders Poulsen. Disse havde tidligere boet i Skovbogade i Varde lige overfor Catrine, og da saa de — det var lige den 29. September for to Aar siden — Mette Pottemagers komme løbende ud fra Catrine Jakobsdatter med Haaret flyvende om Ørene og Catrine efter hende med et Stykke Træ i Haanden; og Catrine var saa hidsig, at hun helt havde glemt, hun havde ikke andet paa end sin bare Særk, og Catrine forfulgte Mette ind til Skomagerens og lovede hende meget ondt, idet hun sluttede med, at Mette skulde ske „en Dæuels Færd og Vlække“.

Herefter fremstod et andet Vidne. Det var en Kone, som hed Else Pouls. og hun vidnede, at da hun for 5 Aar tilbage, altsaa i Aaret 1629, kom ind til Catrine, laa denne syg, og saa spurgte hun Else, om hun vidste nogen, der kunde laane hende nogen Gryn, og da Else svarede, at dem kunde hun vist faa hos Tamis Ulff, saa sendte straks Catrine Bud til Tamis om dem; men han nægtede at laane Gryn til Catrine Jakobsdatter. Da Catrine nu hørte dette, sagde hun i Elses Paahør, at det skulde koste Tamis 20 Rigsdaler og 20 Rigsdaler til; og da Else var færdig med at vidne dette, kom Tamis's tre Sønner og vidnede som Fortsættelse af Historien, at hvad Catrine dengang havde lovet dem, det havde hun ogsaa holdt; og det skete, dengang hun skilte deres fattige Fader ikke blot ved 20 Rigsdaler og 20 Rigsdaler til, men ved 100 Rigsdaler, og havde hun taget Livet af deres Fader og Moder, dengang de kom i Ulykke, da havde hun gjort vel. Hvad det imidlertid er for en Ulykke, som her sigtes til, faar man ikke at vide.

Herefter fremstod Peder Børsmoses Hustru og kla-

gede over, at hun var stukken i Nakken med en Kniv, og det var ingen anden end Catrine Jakobsdatter, der havde øvet denne Daad. Endvidere havde Præsten, Hr. Anders, berettet, at da han skulde tage førbemeldte Kone til Alters, da havde hun meddelt ham, at hun i 2 Aar ikke havde kunnet faa Manden med til Alters, og det var Catrine Jakobsdatter, som var Skyld i dette; thi hun havde forgjort ham. I lige Maade havde Catrine ogsaa forgjort hendes 2 Drengbørn ved sine Trolddomskunster.

Blandt de Vidner, som herefter fremstillede sig, skal jeg særlig fremdrage Peder Hansen fra Sjølborg og hans Hustru Mette. De havde tidligere boet i Skovbogade i Varde, og i den Tid — det var i 1632 ved Juletid — kom en Pige ved Navn Thrinke Nomensdatter i Strid med Catrine. Thrinke blev hidsig — vistnok meget hidsig endogsaa —, og i Stridens Hede giver hun sig til at skælde ud paa Catrines Dreng, hvem hun kaldte en „skabet Hund“. Herover blev Catrine vred og sagde, at inden 14 Dage skulde hun ikke mere skælde nogen ud. Det gik ogsaa, som hun havde sagt; for allerede den anden Dags Morgen blev Thrinke syg — heftig syg, og baade Peder Hansen og Mette var hos hende, og da hørte de, hvorledes Thrinke laa og raabte udi sin store Ve: „O, Catrine Jakobsdatter, hvor du plager mig med dine Trolddomskunster!“, og varede denne Skrigen og Raaben ved, lige til hun døde. Men Catrine var ikke færdig endda; thi da Thrinke var død, gik hendes Moder, der hed Agnete Rasmus's, op til Catrine og sagde til hende: „Jeg skal fly dig paa en gloendes Ild, for du har taget Livet af min Datter ved dine Trolddomskunster.“ Men saa sagde Catrine til Thrinkes Moder:

„Skal jeg paa en gloendes Ild, da skal I først brænde i denne Verden“, og samme Dag inden Aften blev Agnete heftig syg af en farlig og brændende Sygdom, saa der stadig maatte én sidde og læske hendes Mund og Næsehuller med koldt Vand, og alt som de gjorde dette, laa hun og raabte: „Catrine Jakobsdatter, hvor du plager mig med din Trolddom!“, og saadan blev hun ved at raabe, lige til hun døde.

Da Catrine blev stævnet frem for at vidne i denne Sag, gjorde hun sin Saligheds Ed paa, at førnævnte Agnete Rasmus's aldrig havde været i hendes Hus, og at det var Løgn og Usandhed alt. hvad de havde vidnet hende paa.

Saa fremstod Laurids Hansen og vidnede, at han for to Aar siden var kommen op at skændes med Catrine Jakobsdatter angaaende noget Gods, som hun havde pantsat for ham, og lige 14 Dage efter at hun havde skældt ham ud, druknede hans lille 3 Aars Pige i en Kilde „tvært over Gaden“, for hvilken Ulykke han sigtede Catrine som den, der havde paaført ham samme formedelst hendes Trolddomskunster. Og paa samme Maade vidnede flere om, hvad de havde hørt og set, og hvilke Rygter der gik o. s. v., og saaledes fortsattes det indtil det sidste Møde, som holdtes den 25. Avgust.

Paa samme Maade som Morten Knudsen og hans Kone førte ogsaa Catrine og hendes Mand Vidner, somme Tider en halv Snes ad Gangen; men der er jo ikke noget egentlig positivt at fremføre fra sidstnævnte Vidner, idet deres Vidnesbyrd kun gaar ud paa at rense den anklagede for den Beskyldning, at hun befattede sig med Trolddomskunster. Alle disse Vidner erklærede, at de aldrig havde hørt ondt om

Catrine og vidste ikke andet om hende „end Ære og alt godt i alle Maader“.

Paa det sidste Møde den 25. Avgust fremlagde saa Morten Knudsen en „skriftlig Seddel“ af følgende Indhold: „Eftersom jeg, Morten Knudsen, haver ladet paa-gribe Catrine Jakobsdatter, Hans Pedersens Hustru i Varde, for Trolddomsgerninger, som hun skal have gjort, og hendes Mand, Hans Pedersen, haver standen til Byting i Varde den 21. Juli sidst forleden og begæret, at jeg skulde give hende Sag for, hvad jeg havde hende at beskylde, hvortil min Fuldmægtig haver svaret, at inden de 15 Mænd staar om hende, da skulde Morten Knudsen og hans Hustru nok give hende Sag, hvad de hende beskylder, som med Tingsvidner er at bevise.

For det første haver førnævnte Catrine Jakobsdatter lovet os ondt, som var i forgangen Sommer, idet hun da sagde, at hun saa skulde handle med os, det vi skulde takke hende lidt godt for, som med Tingsvidner er at bevise; og kort Tid derefter er min Hustru bleven vederfaret lige efter hendes Ord og Forløfte, idet at Catrine med hendes Trolddomskunster haver paakastet min Hustru, Kjersten Mortens, en sælsom og langvarig Sygdom, saa hun haver i langsommelig Tid ligget paa hendes Sygeseng, som med Tingsvidner er at bevise.

For det andet er førnævnte Catrine bleven mig vred, for jeg vilde ikke tage hende med mig til Kolding efter hendes Begæring, som var noget før Faste-lavn, som med Tingsvidner er at bevise; og nogen Tid derefter er mig en køn, sortblisset „Gielsingh“ bleven fordærvet, som og med Tingsvidner er at bevise. For samme førnævnte Gerninger tiltror jeg før-

nævnte Catrine Jakobsdatter, at hun ved hendes Trolddomsgerninger det haver gjort, for hvilke førnævnte Trolddomsgerninger jeg, Morten Knudsen, sigter og beskylder Catrine Jakobsdatter fuldt og fast, for det hun samme førnævnte Gerninger med hendes Trolddomskunster at have gjort.

Datum Varde, den 25. August 1634.

Morten Knudsen.
Egen Haand.*

Derefter tilføjer Tingbogen: Førnævnte Morten Knudsen og hans Hustru, Kjersten Mortens, stod i Dag for Dom og fuldt og fast med deres oprakte Fingre og Ed sigtede førnævnte Catrine Jakobsdatter for dette førnævnte med hendes Trolddom at have gjort. Og stod Catrine Jakobsdatter i Dag for Dom og bad sig Gud til Hjælp paa hendes Sjæls Salighed, og ved den Lod og Del, hun vilde have i Guds Rige, at hun aldrig havde lært Trolddom eller dermed omgaaedes eller lovet Morten Knudsen eller hans Hustru noget ondt.

Herefter fremstod Morten Knudsen og opkrævede „et fuldt Kirkenævn“ at gøre deres „Tough og Eed“ over Catrine Jakobsdatter for Trolddom, „hun skal have brugt og begangen“; og den samme deres Ed skulde de gøre førstkommende Mandag den 1. September.

Det førnævnte Kirkenævn var en Slags Domstol, bestaaende af 15 Medlemmer, der altid skulde dømme i Trolddomssager. Kirkenævnet skulde udtages af Menighedens Medlemmer fra det Kirkesogn, hvor den anklagede boede. Denne Indretning gaar langt tilbage i Tiden. Den findes saaledes allerede i Valdemars jyske Lov, men blev senere videre udformet i Frederik

den II.s Reces. Paa Chr. den IV.s Tid var denne Domstol i Virksomhed paa mange Steder i Landet.

Som tidligere meddelt havde Morten Knudsen forlangt, at de Mænd fra St. Jacobi Kirkesogn i Varde, der skulde danne et Kirkenævn i denne Sag, maatte blive opnævnte, hvilket ogsaa skete. Disse 15 Mand var følgende: Jacob Jensen, Rasmus Mathsen, Ole Nielsen, Peder Persen Bager, Lauge Christensen Klingtingh, Philip Simonsen, Hans Andersen Degn, Peder Pesen Skrædder, Tamis Hansen, Jep Terkelsen, Hans Lauridsen, Niels Hansen Smed, Thøste Christensen, Søren Allesleff og Tamis Graffesen, Borgere i Varde, *„hvilke førnævnte Danemænd blev tilnævnet at møde og gøre deres Ed og Tough her paa Tinge i Dag otte Dage efter Loven over førnævnte Catrine Jakobsdatter, som de vilde forsvare“*.

Efterat ovennævnte var tilført Protokollen, 3: Tingbogen, hvori Bytingets Forhandlinger indførtes, fremstod atter Morten Knudsen og tilspurgte førnævnte Catrine Jakobsdatter og hendes Mand, Hans Pedersen Just, om „de vidste nogen af de førnævnte 15 Mand at være deres Uvenner eller Avindsmænd, at de dem da vilde navngive, saa skulde straks andre i deres Sted blive opnævnte og indtegnede, hvortil Catrine og hendes Husbond svarede, at de ikke havde noget Had mod nogen af dem eller vidste dem noget at beskyldes“.

Mandagen den 1. September mødte saa det indstævnedes Kirkenævn for at afsige Nævningekendelsen over Catrine Jakobsdatter. De mødte ogsaa alle, og alle 15 Nævninger svor da Catrine Jakobsdatter *„enn full Kirkeneffn offuer for Troidum“*, som det hedder. Det vil altsaa sige, at de kendte hende skyldig i den Sag, hvorfor hun var anklaget, eller med andre Ord,

hun blev dømt ved denne Instans. Men Sagen skulde jo frem for en højere Domstol. Morten Knudsen indstævnedes derfor ogsaa øjeblikkelig samme for Landstinget i Viborg, idet han anholder om, at den af Kirkenævnet fremsatte Kendelse maatte staa ved Magt, da den var „ret i alle Maader“; medens Hans Pedersen Justs Hustru Catrine paastaar de fremsatte Vidnesbyrd løgnagtige at være, idet det var Avind og Ondskab, som havde dikteret dem. Hendes Mand indstævner derpaa samtlige Morten Knudsens Vidner samt Kirkenævnets Medlemmer tilligemed Byfogden Daniel Philipsen til deres Vidnesbyrd samt „Tough og Eed at forsvare“.

Det ser ud, som Catrine Jakobsdatters Mand nu udfolder en betydelig Virksomhed overfor Landstinget, som jo var næste Instans. Den første Halvdel af de Sider i Domsbogen, der omhandler Præmisserne i denne Sag, indeholder en skarp og velrettet Kritik mod de af Morten Knudsens Vidner fremførte Udtalelser. Landstinget har i det hele behandlet Sagen baade hurtigt og omhyggeligt og bruger ikke mindre end 27 tætskrevne Foliosider til at referere de 22 Vidneudsagn, som Morten Knudsens Vidner har fremsat, samt til at kritisere samme. Hvad de Beskyldninger angaar, som Morten Knudsen og hans Vidner fremkom med, saa kendes de jo allerede fra det foregaaende — fra Behandlingen i Bytinget —, saa jeg skal paa en enkelt Undtagelse nær ikke komme nærmere ind paa samme. Landstinget nævner imidlertid flere og iblandt disse enkelte, som har været indstævnedes for Gæsteretten i Ribe, saaledes Gertrud Madsdatter, Poul Guldsmed og Claus Hattemager, alle fra Ribe. Gertrud Madsdatter, der er født og tidligere har opholdt sig i Varde,

har, saavidt jeg kan skønne, tjent hos Morten Knudsen. Hun vidner for 8 Mænd med oprakte Fingre efter Recessen, som det hedder, at da hun forrige Sommer var i Varde (tjente hos Morten Knudsen), da var hun ogsaa enkelte Gange efter Morten Knudsens Befaling gaaet ned i Varde Mølle, og der kom Catrine til hende engang imellem; der havde saa Catrine sagt, at „Morten Knudsen og hans Hustru Kjersten Mortens gjorde ilde, dengang de kom os i den store Pengeudgift, hvilket ikke skal blive dem til Gavn; thi jeg skal handle saaledes med dem, at de skal takke mig lidt godt for den Ting“. Noget lignende vidnede Poul Guldsmed, der ogsaa tidligere havde boet i Varde.

Endelig skal jeg nævne endnu et Vidne fra Gæstretten i Ribe, nemlig Claus Hattemager, der vidner, at da han forleden Fastelavn kom til Varde „med Hatte at ville sælge“, og da han „ingen Mærkind (Marked) kunde gøre“, saa talte han med Morten Knudsen om at age med ham til Kolding, hvor der ogsaa var Marked; og ved den Lejlighed hørte og saa han, at Morten Knudsen gik til Catrine og spurgte hende, om hun vilde age med til Kolding. Men da Catrine hørte, at Claus Hattemager ogsaa skulde „age med paa Vognen“, blev hun vred og brugte Mund overfor Morten og sagde: „Kommer jeg ikke med den Gang, saa kommer jeg vel med en anden Dag“.

Som før bemærket indeholder Domsprotokollen en indgaaende Kritik af de af Morten Knudsen fremstillede Vidners Udsagn samt af hans egen brutale Optræden overfor Catrine, da han med Magt førte hende og hendes Søn Johan Risenbrok til Varde efterat have standset dem i Klelund paa Vejen til Kolding. Det bliver

imidlertid alt for vidtløftigt at komme ind paa alt dette; jeg skal indskrænke mig til en enkelt Vidneførsel og den mod samme rettede Kritik.

Den eneste af de 22 Vidneførsler, jeg her skal komme nærmere ind paa, er den, som omfatter Peder Hansen fra Sjølborg og hans Hustrus Vidnesbyrd i Anledning af Thrinke Nomensdatters og hendes Moders Udtalelser overfor Catrine Jakobsdatter, deres Sygdom og Død. Vidnernes Udsagn overfor Landstinget refereres næsten ordret, som de faldt overfor Bytinget, nemlig i al Korthed saaledes: Ved Juletid 1632 var Thrinke Nomensdatter kommen i Strid med Catrine, var bleven hidsig og havde kaldt Catrines Dreng „en skabet Hund“, hvortil Catrine skulde have svaret, at inden 14 Dage skulde hun ikke mere skælde nogen ud, og det gik, som der var sagt. Allerede anden Dags Morgen blev Thrinke hæftig syg, og baade Peder Hansen og hans Hustru Mette hørte, hvorledes hun udi sin store Vé laa og raabte: „O, Catrine Jakobsdatter, hvor du plager mig med dine Trolddomskunster!“ og det varede ved, lige til hun døde; og da hun var død, gik hendes Moder Agnete Rasmus'es op til Catrine og sagde: „Jeg skal fly dig paa en gloendes Ild, for du har taget Livet af min Datter.“ Og saa skulde Catrine have svaret: „Skal jeg paa en gloendes Ild, da skal I først brænde i denne Verden!“ Og samme Dags Aften blev Agnete syg af en underlig brændende Sygdom, saa at de maatte væde hendes Mund og Næsehuller med koldt Vand, og hun raabte: „O, Catrine Jakobsdatter, hvor du plager mig med dine Trolddomskunster!“, og det blev hun ved med, lige til hun døde. Dette er jo, som før bemærket, Hovedindholdet af Peder Hansen fra Sjølborg og

hans Hustrus Udsagn, baade som det refereres i Bytingets Tingbog og i Landstingets Dombog.

Landstingets Bemærkninger til ovennævnte Vidneudsagn gaar i Korthed ud paa følgende: Den hæderlige og højjærværdige Jørgen Pallesen, Præst i Varde og Provst i Skads Herred, har tit og ofte besøgt baade Thrinke og hendes Moder, særlig paa den sidste Tid af deres haarde Sygdom, uden nogen Sinde at have hørt det bitterste om, at Thrinke skulde have raabt: „O, Catrine Jakobsdatter, hvor du plager mig med dine Trolddomskunster!“, lige saalidt som han havde hørt hendes Moder fremsætte nogensomhelst Anklage i den Retning.

Endvidere udtaler Jep Sadelmager m. fl. sig paa samme Maade overfor Varde Byting den 13. Oktober samme Aar. Det viser sig nemlig, at Landstinget under sin videre Behandling af Sagen har delvis faaet Vidnerne afhørte ved Bytinget i Varde. Her vidner altsaa Jep Sadelmager m. fl., at de tit og ofte har været inde i Thrinke og hendes Moders, Agnetes, Hus, der de var syge, desligeste ogsaa der de delte det højværdige Sakramente; men aldrig har de hørt et Ord om, at Catrine skulde have paaført dem deres Sygdom ved sine Trolddomskunster. Vidnerne erklærer endogsaa, at de aldrig har hørt hverken Thrinke eller hendes Moder klage paa Catrine i nogen Maade, hvorfor de ogsaa erklærer, at hvad der er udtalt af Morten Knudsens Vidner „er løgnagtigt og usandfærdigt, og bør samme magtesløst at være og Vidnerne for deres usandfærdige Udsagn straffes efter Recessen“.

Endvidere blev Agnetes Mand Rasmus Hansen tilspurgt „for en siddende Ret“, om han „Catrine havde noget at beskyldte“. Og han erklærede da, at

han hverken med Hensyn til sin Hustrus eller Datters Sygdom havde noget at klage.

Alle disse Vidneudsagn rokker jo ikke saa ganske lidt ved Paalideligheden af Peder Hansens Udtalelser. Hertil kom saa beedigede Udtalelser om, at Agnete aldrig havde været i Catrines Hus. Endvidere var der engang sagt, at det var i Julen, Thrinke og Catrine kom op at skændes, og Thrinke kaldte Catrines Søn for „en skabet Hund“. En anden Gang blev der sagt, at det var paa Nytaarsdag.

Der forelaa endvidere Klager over, at Vidnerne havde ikke modtaget lovligt Varsel m. m., hvilket alt sammen sluttelig formede sig til den af Landstinget udtalte Dom, der faldt den 6. December 1634, og som lyder saaledes: *„Saa og efterdi alle førnævnte Vidneudsagn („Vinder“) og Sigtelser for Nævninger har været udi Retten lagt; der vi dennem nu flitteligen have gennemset, befindes de ikke stærke som med de uvillige Vidner og Beskyldninger at være bekræftiget, som det sig burde. Saa vi, fordi (vi) ikke kan kende disse Vidneudsagn („Vinder“) og Sigtelser saavel som den Nævningeed derpaa funderet er, saa nøjagtig, at de bør komme førnævnte Catrine Jakobsdatter, Hans Pedersens Hustru, hendes Ære og Liv til Skade, førend hende anderledes lovlig overbevises.*

Dommerne er *Niels Kragh og Erik Juuell og Hørreren (Sekretæren) P. Bertelsen.*

Efter Recessen skulde alle Landsdommere i Danmark være „Adelspersoner, undtagen i Blekingen, Bornholm og Møen, der hidtil (maaske formedelst deres Ringhed) have haft Lægfolk og ej Adelspersoner til Landsdommere“. ¹

¹ Weylles Glossarium juridicum Anno M. D. C. L. II.

Naar jeg har fremdraget foranstaaende Hekseforfølgelse, er det ikke blot, fordi selve Begivenheden foregaar i Ribe Amt, men ogsaa fordi den, saavidt jeg kan skønne, danner en Undtagelse fra de fleste andre Heksehistorier derved, at den ender med, at den anklagede bliver frikendt, skønt hun enstemmig kendtes skyldig ved Nævningeretten i Varde. I de fleste Tilfælde var det jo saa, at naar en Kvinde blot blev anklaget for Hekseri, var Baalet hende vis. Jeg skal i saa Henseende fremdrage, hvad Ripenseren Peder Palladius skriver om den Sag. Det lyder saaledes:

„Der brændte jo lidt tilforne en Flok af dem (Heksene) udi Malmø, udi Køge og andet Steds, og hører vi, at der sidder atter en Flok, grebne udi Malmø og skulle brændes. Udi Jylland og Smaalandene ere de udi Jagt efter dem som efter Ulve, saa der blev nu nylig greben og brændt paa Als og de andre smaa omliggende Lande ved tolv og fyrre (c: 52) Troldkvinder. Den ene angiver den anden, saa at de følges ad hen til hin Verden.¹“

Under den nordiske Syvaarskrig blev den danske Flaade under Gotland overfalden af en seks Timers Storm, der ødelagde 16 Skibe. Straks fremsattes den Tanke, at dette var Heksenes Værk; man fik fat paa en Gæstgiverske i København, som gemte noget af Mandskabets Tøj. Hun blev lagt paa Pinebænk, hvor hun afpressedes den Tilstaaelse, at hun havde lavet det hele for at beholde Tøjet; og saa brændte man hende og en hel Del flere.

Lige saa gik det, da Kong Jakob af Skotland skulde giftes med Christian den IV.s Søster Anna. Brylluppet skulde efter Bestemmelsen staa i Skotland, hvorfor Bruden med 14 danske Skibe begav sig paa Vej til

¹ Palladius Visitatsbog Side 94.

dette Land; men en Storm tvang Skibene tilbage til Norge. Straks fik man ogsaa her den Tanke, at det var Heksene, der havde opvakt dette Uvejr, og da nogle københavnske Fruentimmer tilstod, at de med nogle Lerpotter havde lavet hele Stormen inde i Karen Vævers Stue, havde man atter Spillet gaaende. Tretten Kvinder i København, seks andet Steds og vistnok endnu flere omkring i Landet maatte bestige Baalet for den Storms Skyld.

I Tyskland foregik almindeligvis Heksebrændingen paa den Maade, at vedkommende bandtes til en Pæl, hvorefter Brændet stabledes op omkring hende, og naar saa Stablen havde naaet den befalede Højde, antændtes den. I Danmark stablede man almindeligvis først Brændet og antændte det. Derefter bandt man den dødsdømte paa en Stige, som man saa rejste op paa den ene Ende og lod den derpaa falde ind i Baalet med den ulykkelige. Var man mere menneskekærlig, bandt man en Pose med Krudt om hendes Hals eller paa hendes Ryg, hvorved Døden indtraadte med det samme. Mange naaede imidlertid aldrig at komme paa Baalet, men døde paa Pinebænken.

For delvis at kunne forstaa denne underlige Forfølgelseslyst, der saaledes kunde gribe et helt Lands Befolkning, maa vi erindre, at Heksene jo almindeligvis var Kvinder, der havde Folkestemningen imod sig. Derfor var Heksebaalene paa sine Steder rene Folkeforlystelser, og jo flere Hekse der brændtes ad Gangen, des større var Morskaben. Heller ikke Præsterne var uden Skyld i hele denne Sygelighed, idet de stadig omtalte Heksene som „Djævelens Børn“.

Præsten C. F. Junghans og hans Optegnelser 1793—1829.

Ved Pastor G. Schousboe-Jensen i Buerup.

DET kan vel nok paastaas, at det menneskelige Aandsliv staar højest i de Lande, hvor Aaret har en Vinter. Vinteren er Mindernes Tid. De lange Aftener, der i gamle Dage ikke forkortedes ved Hjælp af de herlige Lamper, vi nu har, nødte den nævenyttige til Husflid og indbød de mere tænksomme Naturer til i Erindringen at opfriske det forgangne Aars Begivenheder og fordybe sig i de indvundne Erfaringer. Eventyrene og Sagaerne er Vinterbørn. Om Sommeren arbejder Legemet — men Vinteren er Aandens særlige Arbejdstid.

Paa de efterfølgende Blade skal forelægges for Læserne en gammel Præsts jævne Beretning¹ om, hvad han har oplevet i Ribe Amt fra Aar til Aar og overtænkt paa hvert Aars sidste Aften. Og det er skønt at se, at ihvad han end har at tænke tilbage paa, saa faar han dog hver Gang en Tak frem — en Tak til „den store Bestyrer“, der leder alt til det bedste.

Den bedste Historie er altid den, der bliver fortalt af et Øjenvidne, af et Menneske, der er samtidig med Begivenhederne, og Læseren vil straks kunne skønne,

¹ i Anst og Gesten Præsteembedes Liber daticus (Kaldsbog).

at denne gamle Præst har været af dem, der forstaar at „følge med“. Det har nu sin ejendommelige Interesse at se, hvorledes ikke blot fædrelandske, men ogsaa evropæiske Begivenheder afspejler sig i et Par vaagne Øjne i en stille jydsk Præstegaard. Hans nøjagtige Angivelser af Korn- og Kvægpriser, af Vejr- lig og Konjunkturer, røber den interesserede Land- mand, hans politiske Betragtninger den varmhjertede Fædrelandsven, hvorimod han kun i ringe Grad træder Læseren i Møde som *Præsten*; men det har han jo ej heller tilstræbt.

Hans Navn er *Caspar Frederik Junghans*, og han var i den lange Aarrække 1793 til sin Død 1833 Sognepræst for Anst og Gesten med Bolig i Gamst Præstegaard. Han var én af dem, der af Kongen be- æredes med den nu uddøde gejstlige Titel: Konsisto- rialraad.

Om sin Afstamning m. v. fortæller han selv. Her skal til yderligere Oplysning om Manden blot anføres det Skudsmaal, han et halvt Aarhundrede efter sin Død faar af en gammel Tilhører:¹ „J. udmærkede sig ved en sjælden Akkuratesse og Bestemthed, mødte ved Kirken til Klokkeslettet paa Minuttet og havde i mange Aaren Kusk, der vidste nøje Besked og fulgte den. Dette havde megen Indflydelse paa Pastoratets Be- boere, der og blev vænnet til at møde efter Indvars- lingen andet Steds, og jeg tror nok, at disse Sogne har noget forud i denne Retning, saavidt jeg har kunnet skønne. Han var en rettroende Mand, som de fleste Præster i den Periode noget berørt af For- nuftreligion, saa det kristelige Livsrøre var mest fra

¹ Anders Simonsen: Nogle Optegnelser om Andst og Gjesten Sogne i de sidste Aarhundreder. Kolding 1888.

hans Formands¹ Tid og derfor i Forfald. De ovenfor berørte Fortrin gjorde, at han overfor sine Sognemænd vedligeholdte den stærke Respekt, som fra Arildstid var til Stede; dog at kysse Præsten paa Haanden blev aflagt forinden hans Afgang. Saaledes kan jeg erindre, at Præsten havde leveret min Fader en Lærebog som Foræring til mig for udvist Flid i Skolen; min Moder kunde ikke faa mig til at gaa hen og kysse Præstens Haand til Tak derfor, og hvorfor ikke? Netop fordi jeg ikke nogen Sinde havde set andre gøre saa. . . . Han var gift 2 Gange, havde ingen Børn selv, opdrog en Plejedatter af Familien, levede et eksemplarisk Liv, drak sit bestemte Kvantum Vin daglig og havde sin egen Vin med, naar han enkelte Gange kom til Gilde i Sognene. Han havde Medhjælpere i Skole- og Fattigkommissionerne; Præstens Vilje var i Regelen Kommunallov, og ingen anden end han havde noget at skrive i Protokollen uden sit Navn; men Orden var der i denne Præsts Tid."

Her følger saa hans Optegnelser.

Hr. Caspar Friderich Junghans fulgte hernæst som Sognepræst til Andst og Gjesten — Søn af Kirkernes

¹ Jens Nielsen Høstmark, en fortræffelig Mand, om hvem A. Simonsen skriver S. 39: „Pastor H., som kom til Embedet i Novbr. 1759, var en rettroende nidkær Herrens Tjener, der virkede meget til det kristelige Livs Fremme i Menighederne, der selvfølgelig igen tabte sig noget efter hans Afgang; men det ægte bærer dog sin Frugt igennem Tiderne" — Hans Billedø hænger i Anst Kirke. Han har i Embedsbogen optegnet en Del om Salget af det kgl. Ryttergods i Koldinghus Aaret 1765, om Jordens Udskiftning i A. og Gj. Sogne 1774 og om „Kvægsvagheden" i Grænsesognene 1779—82.

Patron Hr. Justitsraad Hans Junghans, Postmester i Kolding og Herredsfoged over Andst, Jerlev og Slaugs Herreder. Fød den 1. Julij 1756 ved Letraborg i Siælland, hvor min Fader da var Inspecteur over Grevskabet Letraborg. Er dimitteret fra Colding Latine-Skole 1775 modtog Exspectance Brev af min Fader paa dette Sognekald den 31. October 1786, hvilket dernæst af Hans Mayestæt blev confirmeret den 29. December samme Aar. Den 10. Julij 1789 kaldede Hans Mayestæt mig til Residerende Capellan til Legangers Præstegield i Bergens Stift. Den 6. August samme Aar indtraadte jeg i Ægteskab med min kiære Hustrue Karen Glørfelt. Den 12. May 1793 blev jeg i Andst Kirke indsat, som ogsaa i Giesten Kirke, af Provsten, Sogne-Præst til Leirschou og Jorderup, Herr Lauritz Kasbjerg. Herren give mig Aand og Naade til retteligen at tiene ham blandt disse kiære Menigheder indtil mine Dages Ende!

C. F. Junghans.

Den 1. Julij dette Aar modtog jeg Præstegaarden, dens Avl, som og min salig Formands Arvingers Naade-Aar for den Summa Tolv Hundrede Rigsdaler. Med Præstegaarden, der er billig at regne blant de brøstfældige, fulgte 2 gl. Kackelovne, som stode i begge Stuerne. Under den Avl, jeg tilkiøbte mig, var den hele Rugsæd $40\frac{1}{2}$ Td. — den halve Vaarsæd $12\frac{1}{2}$ Td. Havre, $3\frac{1}{4}$ Td. Byg, $13\frac{1}{2}$ Td. Boghvede, samt den halve Deel af Høe, 40 Læs. Tillige er herunder beregnet den halve Vaarsæd, som Arvingerne for mig havde lagt. Deres halve Korntiende blev beregnet til 1 Rd. 3 Mk. 8 Sk. Td. Hartkorn. De øvrige Intægter:

Smaaredsels Tiende, Ostetiende, Landgilde, Accidentier fra afvigte 1. Junij og Juuleoffer blev ansat til 79 Rd. Foruden Præstegaarden havde min Formand taget Fæstebrev paa 1 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. Hartkorn Kirkejord, som ved Udskiftningen skulde være kommen ind under Præstegaardens Jord. Denne Kirkejord har jeg tilkjendegivet min Fader, at jeg vil have skilt fra Præstegaarden (om den under samme skulde ligge) hvortil han og har begynt med de fornødne Anstalter. — Ved Enden af min Formands Levetiid yttrede min Fader den Formening, at Kirken burde have Tiende af Sognekaldets Mensalgods. Alle 3 Tiender er fra Alders Tid nydte og oppebaarne af Præsten, som jus. Da jeg kom hertil, gientog han sin Formening, men jeg paastod at beholde, hvad min Formand havde havt, ubeskaaret. — Han forespurgte sig i Cancelliet herom, sammes Resolution faldt d. 21. Maj: „Forbliver ved Loven og i Tilfælde af Tvistighed afgjøres ved Rettergang.“ — Han vedblev at paastaae sin Andeel i ommeldte Tiende, hvorved jeg den 8. August bad Cancelliet lægge sig herimellem. Dets Resolution faldt den 5. Novbr. „forbliver ved Loven og i Tilfælde af Tvistighed, maae samme afgjøres ved Rettergang“; imidlertid oppebar jeg i Fred alle Tiendens Deele af Mensal Bønderne, om herudi skeer nogen Forandring, vil Tiden viise. — De Dokumenter, som bleve mig overleverede ved min Ankomst hertil og Arvingernes Aftrædelse fra Præstegaarden, og tilhørte Embedet og Gaarden, vare: Ministerialbøgerne for Sognene fra 1723, begynt i Novbr. — denne Liber daticus — nogle gamle Skiftebreve, Fæstebreve, Resolutioner etc., som af mig ere numererede og indbe-

fattede i 33 Nummere, — og 3 Bind af Forordninger, som min Formand haver ladet hæfte.

Den 31. Decbr. 1793.

C. F. Junghans.

1794, den 26. Febr., havde Landene den Uheld, at det kongelige Slot Christiansborg i Kiøbenhavn blev ved Ildebrand, som opkom i det, lagt i Aske - dog blev mange af de vigtigste Ting reddede, som og de ved Slottet liggende Bygninger og Staden uskad. En Andagts og Bede Dag blev i denne Anledning anordnet, som her i Stiftet blev holden den 2. Søndag efter Paaske; Texten, hvorover prædikedes, var Essaia 43, 1—3. Rørte over dette Vandheld, især for Kongehuset, fulgte Landet det Exempel, som de 32 Mænd i Kiøbenhavn gav, og gjorde et frivilligt Sømmenskud til Kongen for at lindre hans Sorg og overbevise ham om dets Hengivenhed. Her af Andst Sogn blev sammenskudt 68 Rd. og af Giesten Sogn 50 Rd. — foruden dette gav jeg efter min ringe Evne 20 Rd. — Dette Aars Sommer lod befrygte en almindelig Dyrtiid i Landet formedelst en langvarig Tørke, formedelst hvilken ogsaa Foraars Sæden paa de fleste Stæder svant bort, saa at Byg og Havre er rart og saare dyrt; men Gud hialp i øvrigt, da Nøden var størst, saa Landet fik Velsignelse af Rug, og mange Stæder tillige af Boghvede. — I dette Aar er her i Sognene indført en nye befalet Lærebog for Ungdommen i Skolerne og til dens Confirmation.

Den 31. Decbr. 1794.

C. F. Junghans.

Udi dette Aar havde vi en meget stræng og lang-

varig Vinter. Kornpriserne bleve med Foraaret ualmindelig høye, som dels aarsagedes derved, at Landene ej kunde faa Korn fra Østersøen, dels ved at de fremmede krigende Magter lede Mangel paa Korn og betalte anseeligt for, hvad dem blev tilført. Udi April Maaned betaltes allerede for Rug Tønden 4 Rd., Boghvede 2 Rd. 4 Mk., Byg 3 Rd. og Malt 3 Rd. 3 Mk. En Fælle, som Gamst Bye endnu havde Vesten for Byen, og afvigte Aar blev udskiftet imellem os, hvoraf Præsten fik sit Stykke op til sin øvrige Heedelod, begynte man dette Aar at inrette til Korn-Sæd hist og her. — Paa Vaaningshuset i min Præstegaard har jeg dette Aar gjort en Grund-Reparation ved at lade det omlægge med Fodstycker, belægge med nyt Gulv og Loft, nye Vinduer overalt i Værelserne etc. Den 5. Junij havde Landet den Bedrøvelse, at der opkom Ildebrand paa gammel Holm i Hovedstaden, der i en Hast greb om sig, gjorde Brand-Redskaberne uduelige, og borttog omtrent en Tredie Deel af Staden, blant de mærkværdige Bygninger var Nicolai Kirke. Endskiønt Høsten kom silde, formedelst Veirets Vanskelighed, saa dog intraf stadigt Veir i rette Tid, og man inhøstede Velsignelse. Kongen købde i dette Efteraar Korn af Landet, gav Bønderne 22 Mk. 8 Sk. for Td. Rug, 16 Mk. for Byg og 9 Mk. for Havre. I Andledning af den ulykkelige Ildebrand dette Aar i Kiøbenhavn, hvorved saa stor en Mængde Mennesker kom til at savne de betydeligste Livets Fornødenheder, indbød Kongen Landene til at gjøre et frivilligt Tilskud, for at afhielpede de Fattige Brandlidtes Nød. Dette at indsamle blev overdraget Præsterne. Andst og Giesten Menigheder havde god Villie til at hielpe, men deres Evne forbød dem at være saa gavmilde, som de det

forrige Aar havde været mod Kongen selv. Af Andst Sogn blev der indsamlet 25 Rd. 2 Mk. 11 Sk., af Giesten Sogn 15 Rd. 5 Mk. 15 Sk. — jeg gav 4 Rd. Kongen selv og Kongehuuset gjorde sig i Andledning af denne Ildsvaade ret elskværdig. Til de Fattige lod det ugentlig uddele et stort quantum Brød og Øll uden Betaling. For at skaffe de Huusvilde Skiul og Lye, blev Orlogsskibe indrettede, da de Bygninger, Kongen overlod til at modtage de Uheldige, ikke kunde rumme dem. . . . .

Den 31. December 1795.

C. F. Junghans.

Dette Aars Vinter var meget mild intil om Foraaet, da det faldt ind med stærk og temmelig vedvarende Frost. Kornet var i usædvanlig høj Priis, formedelst den Tanke Kiøbmændene vare udi at afsætte det med stor Fordeel udenrigs; men med Et skete Forandring herudi ved Kornhandelens Aabning i Østersøen. Under 18. Martij skeete en Indbydelse fra Kongen til alle Tiendetagere og Ydere at gjøre mindelige Acorder om Tienden med Yderen, saa at denne kunde beholde samme efter visse Bestemmelser paa Penge. Denne Indbydelses vrang Forstaaelse af Land Aldmuen gav Anledning til megen Giæring iblant dem, iblant andet troede de nu ikke længer at skulde yde Tiende in natura, nægtede ogsaa paa nogle Stæder at give Smaa Redsels Tienden, men en Placat af 5. Julij overtlydede dem om deres Vildfarelse, og de bleve rolige. Høsten var dette Aar meget besværlig, men formedelst den usædvanlig vaade Sommer fik vi saadan Velsignelse af Vaarkorn i vore Lader, som ey kunde erindres noget Aar at have været saa stor. Derimod havde

Rugen taget nogen Skade. Denne købtes efter Høsten for 2 Rd. Tønden, højest 14 Mk. — Den 10. Oct. døde Enke-Dronning Juliane Marie, i sin Alders 68 Aar. Udi dette Aar byggede jeg af nye et Tørvehus og satte ligeledes af nyt Tømmer og Steen Underdeelen af Qvægstalden 25 Fag samt reparerede tilstrækkelig Overdeelen. Hvorfor jeg under dato den 16. December dette Aar af Kongen er tilstaaet at maae af Eftermand faae 500 i Stæden for 500 Rd.¹ for Præstegaarden. Disse Reparationer paa mit Vaaningshus og Stald kostede mig mod 900 Rd. Gud gav os at see en glad Ende paa dette Aar.

Den 31. Decbr. 1796.

C. F. Junghans.

Vinteren i dette Aar var som almindeligt, men Foraaet var særdeles mildt og begynte tidlig, hvilket gav Landmanden større Haab end han havde turt giøre sig i Hensigt til Rug Sæden, da samme var for det meste lagt af maadeligt Korn, men saa glad han var i Haabet om en riig Høst af Rug (som i disse Egne er Bondens Hovedavl), saa meget tabdes dette Haab, da Rugen under Blomstring formedelst infaldende Natte Kuld tog betydelig Skade, hvilket strakke sig over det halve af Landet. Hertil kom atter i Aar en saare vanskelig Høst, saa man skiønner, at her var Misvæxt i Landet; og Udsigterne spaae Mangel paa denne Kornsort, om ikke Rug bliver inført fra andre Lande. Derimod havde vi Overflødighed af Byg, Havre og Boghvede, som vel for en Deel kan raade Bod paa hiin Mangel. Prisen paa Rug var dog endnu i dette Aar ikke høyere end 20 Mk. pr. Tønde. — I dette

¹ Formodentlig 500 Rd. Cour. i St. for 500 Rd. Sedler.

Aar afbrændte den største Deel af Nyeborg, formodentlig ved uforsigtig Omgang med Ild af Reysende, da Ilden opkom ved Midnatstiider i Giæstgiver Gaarden ved Stranden. En almindelig Collect er skeet for de Brandlidte, af hvilke en Deel vare dobbelt ynkværdige, da deres Huuse og Gaarde kort tilforn vare afbrænte, nu igien næsten opbyggede. Kongen viiste sig og særdeles naadig mod dens Indvaanere, deels i at forstrække, deels i at forære dem Penge. Megen Godhed viiste og Publicum dem ved at skikke dem anseelige Gaver baade i Penge og Vahre, saa deres Elendighed blev lindret og deres Trang afhiulpen. — Dette Efteraar var meget vaadt, hvilket vaade Veyr næsten uafbrudt vedvarede intil Aarets Ende, og forvolder, at Sæden, som tillige blev lagt silde, seer kuns maadelig ud. I Øvrigt takke vi den Aldgode Gud, som gav os en glad Ende paa Aaret den 31. December 1797.

C. F. Junghans.

. . . En særdeles vaad Vinter have vi i dette Aar haft, der meget fordærvede Veyene i Landet, ogsaa min Vey til Kirken blev saa slet, at jeg ikke kunde fare den, og da Sognemændene ey kunde blive eenige om at sætte den i Stand, maatte jeg andrage det for Amtmanden; efter hans Foranstaltning er noget af den gjort nogenledes i Stand, men det værste ligger endnu ved Enden af Maj uistandsat. — Kornpriserne have hidindtil været endog lette, ey saa meget formedelst Fremmed Korn's Inførsel, som formedelst den store Velsignelse især af Rug, der overalt sidste Høst var paa Vester Kanten af Jylland, hvorfra Øster Kanten rigelig bliver forsynet, da ingen Udførsel af Korn til

fremmede Stæder i Aar har givet Leylighed til Udskibning fra Vesterkantens Kiøbstæder. Høsten var i Aar middelmaadig, men Kornet got og kom vel i Huus paa vore Egne. Priisen paa Rug har været temmelig høy hidindtil, men ikke overgaaet 4 Rd. hidindtil, hvilket maa formodes vil skee nærmere ved Foraaret. — Vi have udi dette Aar her i Herredet havt megen Uleylighed for Sogne-Præsten til Schanderup, Hr. Søren Høyrup, der formedelst uforsigtig Opførsel mod et Par Familier i Meenigheden paadrog sig offentlig Tiltale, og tillige Proces af dem. — Aaret endes med en saare stærk Frost, der haver længe vedvaret og trykket baade Mennesker og Qvæg. I Øvrigt overlade vi os til den Aldgode — hvis Navn være lovet, fordi han har giort alle Ting vel med os.

Den 31. Decbr. 1798.

C. F. Junghans.

Dette Aar begyndte som det sidste endte, med en saare stærk Frost; af Snee falt lidet eller intet førend Kyndelmisse, men ved den Tid falt samme saa stærk, at Veyene i Landet bleve formedelst denne en Tiid lang impassable. Frostene vedvarede næsten uafbrudt. I Paaske hellige Dage var det strængere Kulde end sædvanlig i Juulen, Paaske intraf den 24. Martij. Den haardeste Frost ledsagedes gemeenlig med Sydost Vind til Øster, ja og med Synden Vind. Man skrev i de offentlige Tidender, at en saa stræng og langvarig Vinter ikke havde været siden Aaret 1399. Fra 3. November f. A. indtil denne Dag, den 27. Martij, have vi havt vedvarende stræng Frost, 20 Dage untagen, udi hvilke det i den Tiid haver mildet; og paa denne Dag er det endnu en saare stærk Frost med Snee og

Storm fra Østen. Endelig infant Foraars Veyrliget sig den 8. April. . . Kornpriserne, især paa Rug og Havre, steg med Tiden. Havren kostede i Sæde Tiden her paa Egnene mod 3 Rd. Tønden; Rug gav man udi Julij Maaned 4 Mk. for Skieppen og udi August 4 Mk. 8 Sk. . . . Denne Sommer var for det meeste kold og vaad, hvorover Kornet blev silde modent. Det ustadige og vaade Veierlig, udi hvilket Høsten intraf, gjorde denne saare vanskelig paa de fleeste Stæder i Landet og tillige sørgelig, da en Deel Korn paa mange Stæder, ogsaa hos os, blev fordærvet paa Marken; det meeste kom ikkuns maadelig i Huus. Vi vare saa lykkelige at faae vor Rugavl vel besørget, endnu den 14. October staaer meget Negekorn paa Marken.

I Følge den Kongelige Indbydelse til mindelig For-
eening om Tienderne har jeg i Aaret 1797 begynt at oprette Contract med en Deel i begge Sogne om min Korn- og Qvæg-Tiende paa min Embeds Tiid at betale i rede Penge inden hvert Aars Udgang — men da en Mand ikke efter gientagne Bud kom med den accorderede Betaling, besværede jeg mig herover ved Amtmanden Helfried og begiærede Udpantning, som han ikke tilstod, og da jeg i øvrigt ikke var tilfreds med hans givne Resolution, androg jeg det for Cancelliet, som forlangte Gienpart af mine Contracter (disse ere begge af 31. Julij 1797), og jeg havde den Fornøyelse uden min Begiæring, at dette Collegium i Anledning af min Skrivelse og Biskopens Erklæring bevirkede Kongelig Confirmation paa disse til bestandig Regel for Efterkommerne, dateret 27. September 1799. I denne Sommer er Andst Herred inlemmet i Ribe Amt, saa vi i Stæden for Helfried bekom den gode veltænkende Mand, Kammerherre Moltke, til Amt-

mand. . . . Min Sognevey fra Gamst til Giesten blev i dette Efteraar gandske upaseerlig. Vedkommende vilde ikke istandsætte den, da de, nemlig Byerne, Gamst untagen, troede sig ikke pligtige dertil, eftersom Veyen løb over Gamst Mark, skjønt der under 4. Febr. 1794 var falden kongelig Resolution, at min Sogne Vey fra Andst Kirke til Giesten Markskiæl skulde istandsættes og vedligeholdes af heele Sognet, og den derefter var bleven tilmaalt enhver Mand, og Amtmanden dernæst havde befalet, at den inden 1. May 1798 skulde være istand, og endelig Herredsfogden, Borgemester Diechmann i Colding, ogsaa flere Gange paa min Begiæring havde mindet Sognet derom; men nej, de vilde ikke. Jeg maatte da, høyst ugiern, melde for min Biskop, at jeg ikke, formedelst min Veys Upasseerlighed, kunde komme til Giesten Kirke og Sogn at forrette mit Embede; dette skeete den 11. Novbr., hvilket jeg og berettede vores nye Amtmand; jeg blev og fra Kirke den derpaa følgende Søndag — imidlertid blev der dog føyet nogen Anstalt for min Vey, og da Amtmanden maaskee herudi ikke satte den fuldkomneste Tillid, enten til min Beretning eller Herredsfogdens Iver i denne Sag, kom han selv den 4. December for at tage Veyen i Øyesyn, et smukt Beviis paa Kammerherre Moltkes Virksomhed og Iver i sit Embede; ved skrivtlig Ordre foranstaltede han det Fornødne til at Veyen skal være i god Stand 1. May 1800, da jeg imidlertid blev anviist Vey over en Mands Lod — det smukkeste ved hans Ordre er dette: at han selv bemeldte Tiid atter vil komme og bese Veyen. Hver Mand i Stiftet og Amtet lover sig godt af denne Mand. Efteraaret var meget vaadt og dertil milt, saa at vi fik Rugsæden lagt, hvor vanskeligt

det end saae ud. Og da den samme vanskelige Høst-tiid som ovenmelt har for det meeste været over heele Europa, saa synes Dyrtiid at være uundgaaelig - allerede fra Høsttiiden af kostede Rugen over 4 Rd. Tønden, Byg 20 Mk., Havre til 3 Rd, Boghvede ligeledes. . . Aaret entes med meget stærk Frost, som begyndte den 18. Xbr. Under alt være Herren lovet, som gav os en glad Ende paa Aaret.

Den 31. December 1799.

C. F. Junghans.

Dette Aar begynte med stærk Frost, som dog formildedes midt i Januar, og siden har Vinteren været taalelig . . . I Februar begyndte Frosten igien og vedvarede intil Jevndøgn meget stræng, saa at dersom Sne var falden i Aar som i Fjor, havde Vinteren været ligesaa stræng fuldkommen, men næsten intet Sne faldt i denne Vinter. Ved Jevndøgn blev Vinden vestlig, Veyret mildt og Foraaret nærmede sig . . . Som man forhen troede, saaledes blev det og i Hensigt til Tiiden, saare besværligt, i Julij Maaned betaltes Rug med 7 Rd. 3 Mk. Tønden og derefter i Proportion de øvrige Kornsorter. I dette Aar blev da min Sognevey sat i temmelig god Stand, dog ikke uden alvorlig Medfart. Thi da Stiftamtmanden kom og tog den under Syn, bleve de uvillige multerede, hvilket drev dem. Ved Høstens Tid kostede Rug mod 10 Rd. Tønden, Boghveden 5 a 6 — andre Kornsorter vare ikke at faae. — Vi høstede bedre end vi kunde haabet, dog, da Boghveden overalt slog feil og Rugen ikke var saa givtig som den kunde været, ere Udsigterne fra denne Side ikke behagelige for den tilkommende Tiid, dog, da Kongen har forbudet baade Udførsel og Brænden af

Rug,¹ vil det bidrage særdeles til taalelige Priser. — I denne Sommer opkom Misforstaaelse imellem os og England i den Anledning, at disse antastede en af vore Convoier i Havet (ved Canalen). Vor Flaade blev udrustet, Folket sammenkaldet, og det syntes, som et Sæslag forestod, da en Engelsk Flaade lagde sig i Sundet og nærmede sig Khfn., en anden havde posteret sig ved den holstenske Canal, men et Gesantskab, som kom hertil fra hine, bielagte i Mindelighed Misforstaaelserne, og alt blev roligt. I dette Aar (den 26. Junij) falt Dom i Høyeste Ret over en Deel heri Sognene, der med flere havde 1789 sat sig til Modstand imod Patrolbetienterne ved Lille Andst, som vilde fratage dem Brændeviin, kiøbt i Forkrog.² Fire her af Sognet maatte til Kiøbenhavn at arbejde i 6 Maaneder ved Fæstningen. Atter andre her af Sognene komme i samme Uheld næstendels, sidst i forrige Aar, dette aarsagede mig til at foreslaae Cammeret vilde tillade Brændeviin føres igiennem Dollerup mod Consumtions Erlæggelse der. Hvilket ogsaa ved vor gode Stiftamtmand Moltkes Understøttelse blev bevilget af Kongen. — Efteraaret drog længe ud, der forvolte ikke liden Besparelse paa Foederet, som ikkuns var lidet hos Landmændene. — Ovenmelte Antastelse af England i Hensigt til vor Convoi var deels Aarsag til, at de nordiske Magter, s: Rusland, Preussen, Sverrige og Danmark indgik Alliance og forbant sig til med bevæbnet Magt at forsvare deres Neutralitet og derved bidrage til Fredens Tilveybringelse imellem de Krigsførende, og da tillige Rusland ikke er England god, saa synes en Søekrig uundgaelig. Den Danske Flaade

¹ til Brændevin.

² i Skodborg Sogn Syd for Kongeaen.

sættes og i beste Forsvars Stand. Foraaret vil udvikle dette. Udi de sidste 20 Aar synes det i Øvrigt som Guds straffende og tugtende Haand har været svær over den største Deel af Europa. Den Franske Nation afsatte og dræbte deres Konge; dette aarsaaede Krig imellem den og Østerrige, denne sidste drog det heele tydske Rige i sin Interesse, England blev og fiendsk mod Frankrig og forbant sig med Keyseren, Portugal var paa Englands Side og Spanien paa Frankrigs. Disse sidste vare særdeles lykkelige til Lands. erobrede ganske Holland, gjorde sig til Herrer over Sveitz, Venedig, Italien, og hertil en stor Deel smaa Souverainer, afsatte Paven. Hele Europa blev saare stærk rystet — nu i dette Aar bevæbner Norden sig. Krigens Elendighed ledsages af almindelig Trang paa Korn og Føde Vare — fra alle Lande er Udførsel forbuden, da Jordens Frugt paa de fleste Stæder haver nærmet sig Misvæxt. Her til Lands gjælder 1 Tønde Rug paa denne Tiid 7 Rd. og derover, Boghvede er neppe at faae, nogle enkelte have købt til Sæden og givet 8 a 10 Rd. for Tønden. Byg, der var den mest velsignede Sæd, betaltes med 4 Rd. Tønden, Ærter 1 Rd. 3 Mk. Skp.! saa vi hos os have meget at frygte. Endelig kommer til, at Pestagtig Sygdom har frembrut i Spanien (Cadix), skal og have ytret sig paa de Engelske Skibe. Vor Konge har giort Anstalter, for at denne Ulykke ikke skulle indføres her i Landene. — Vinteren synes og at have dæmpet den paa de ommelte Stæder. Dette Sæculum endes saaledes under rædsomme Udsigter for Fremtiden. Ikkuns at vi ikke tabe vort Haab og Tillid til den Aldgode. Vis-selig vil han forherlige sin aldmægtige Bestyrelse over Mennesket for os og opfylde sit Løfte: at alle Ting

skal tiene dem til Gode som elske ham. Ham være Ære og Priis i Tiid og Evighed!

Den 31. December 1800.

C. F. Junghans.

Aarets Begyndelse aabnede ikke blidere Udsigter for os. Allene Vinteren hidintil har været taalelig, nærmere mild end haard. Kornpriserne falde ikke, men stige, som dels har sin Grund tillige deri, at Bonden har maattet levere 3 $\frac{1}{2}$ Skp. Rug af Tønde Hartkorn til Kongen. Præster reservere et Oplag af 3 Skp. pr. Td. Hartkorn. Fri Herregaarde, Græver etc. 6 Skp. pr. Td. Udrustningerne fortsættes og Krigsfolket sammenkaldes til Holsteen, da man frygter Overfald af England, saasnart det kan blive dem muligt at iværksætte. Dette Aar er oprettet et Landeværn i Danmark af de afskedigede nationale, til Landets Forsvar i Tilfælde af Fientlig Landgang i Særdeleshed, da man vil vide, at engelske Krigsskibe krydse i Søen runt omkring Jylland og Øerne. Elven og Veseren ere spærrede for disse af Preussen, dog haabes endnu Fiendtligheder at blive standsede og England at tilstaae Nationerne deres Rettigheder tit Søes, da Freden imellem Keyseren og Frankrig nu synes upaatvivlelig, og denne sidste har erklæret sig for Norden mod England tillige den 23. Februar. Et lidet Sømmenskud af Rug er skeet her i Sognene (Andst S. 30 Tønder, Giesten Sogn 8 Tønder) til de Fattige at overlades for 3 Mk. 12 Sk. Skieppen, der dog er en Lindring og Hielp for dem. Men Foraaret nærmer sig, Krig og Ødelæggelse truer Landet, da den Engelske Flode, 40 Linieskibe og 18 Fregatter have nogen Tiid opholdt sig ved Skagen, gaae ind i Cattegattet og vente vel

allene paa føyelig Vind for at trænge frem. Den 30. Martij trængde Fienden igiennem Sundet, ikke uden stor Skade paa deres Skibe, løb frem og lagde sig for Kiøbenhavn. Den 7. April, som var Skiertorsdag, holttes en meget haard Søetæfning, udi hvilken de Danske Sømænd viiste sig kiække og tapre og opvakte Fiendens Beundring, hvis Magt var tredobbelt i Styrke. Træfningen varede 5 (4 $\frac{1}{2}$) fulde Timer, hvorpaa fulgte 3 Dages Stilstand efter Fiendens Begiær (intet Russisk eller Svensk Skib var tilstæde), hvis seiervante Admiral Nelson først heysede det hvide Flag. Efter de Dages Forløb gav de Danske Signal til Slag, men Fienden holt sig tilbage; hernæst blev den 9. April sluttet Stilstand paa 14 Uger, inden disses Ende haabe alle, at Fred igien er bragt til Veye. Denne er vel endnu ikke bekientgiort den 1. September, men alle Ting vidne om dens Vished, da den Engelske Flode er dragen tilbage, Tropperne komne hiem og Handelen igien aabnet imellem dem og os. . . . Endnu er Freden imellem os og England ikke bekientgiort, men saa meget vide vi fra Cancelliet offentlige, at den er hæderlig for Danmark. De krigerske Magter uden for os have ophørt med Fientligheder mod hinanden, ja endog have stiftet Fred, saa der ved Aarets Ende er almindelig Fred over Europa. Vi trykkes ikke mere af Dyr-tiid. Udsigterne for Fremtiden synes opmuntrende. Hvo tilkommer Æren herfor, og hvo bør vi takke uden den barmhiertige Gud! Vi ende saaledes dette Aar under glade og taknemmelige Følelser over den store Bestyrers inderlige Godhed imod os i det forbigangne Aar. Han give vi stedse maa stræbe at yde ham værdig Lov og Tak!

Den 31. December 1801.

C. F. Junghans.

Vinteren intil denne Dag den 8. Martij har været jevn, ikkun liden Snee er falden, som forlængst igien er borttøet. Markerne begynde at grønnes og Bonden at røre sin Ploug. Kornpriserne ere faldne til de jevne, f. Rug 4 Rd. og Boghvede 2 Rd. . . . Foraaret var meget tørt, og formedelst den vedvarende Nordvestvind frygtedes, at Rugsæden maatte tage Skade; den tog det virkelig, men fordi Nattefrost intraf i dens Blomstre-Tiid; ogsaa Boghveden blev efter det beste Haab beskadiget formedelst Kuld, da den skulle kornsættes; saa Tiderne atter fra denne Side bleve besværlige, og saa besværlige som de forhen ikke have været. Fra Høstens Dag gialt 1 Tønde Rug 7 a 8 Rd., hvilken Priis vedbliver, og ikke tør haabes, at denne falder, da Rugen ogsaa i andre Lande har været maadelig. Byg Avlen var ypperlig og vil vel i sine Egne særdeles hielpe. En almindelig Skat blev i Aar paalagt Landet af Jordens og Huuses og Bygningers Besiddelse, Brug og Nytte, hvorved især det privilegerede Hartkorn er medtaget. Intil Aarets Ende var Veyrliget got. Vi takke Gud, som gav os under Helbred i Fred at naae dets Ende.

Den 31. Decbr. 1802.

C. F. Junghans.

Vinteren skred frem under stærk og langvarig Frost uden synderlig Snee, man skulde have talt denne blant de strængeste Vintere, dersom Snee var falden i Ligning med Frosten. Denne vedvarede intil langt ind i April. Rugen gialt jevnt hen imod 7 Rd. Bliver Foraaret ikke desto mildere, vil Haabet om bedre Tider lettelig svækkes. Atter med dette Foraar udbrød Fientlighederne imellem England og Frankrig. Dette

Rige sente strax en Armee for Hannover, der valgte Underkastelse frem for Krigens Elendigheder. Os, som Frankrig søgte at drage fra Neutralitæt, blev det nødvendigt at føre Tropper paa Grændserne, disse udgjorde 20,000 Mand. Saaledes staar Sagerne nu den 12. Julij. Disse Tropper bleve samlede intil i September Maaned, da imidlertiid vi sikredes af Rusland og Preussen imod de Franskes videre Nærmelse, samt at de respecterede vores Neutralitet, og vore Tropper dernæst kom tilbage. Høsten intraf tidligere end man kunde ventet, formedelst vedholdende Varme og Tørveir. Høeavlen var almindelig her paa Egnene usædvanlig stor og god, da Veirliget fødte, ogsaa Rugavlen var for det meeste overalt i Landet bedre end man havde ventet, saa god som den i mange Aar ikke havde været; Havreavlen var og god, Bygavlen nogenledes, Boghveden derimod feilede for en Deel. Prisen paa Rug gjaalt i Sædetiiden højest 6 Rd. Det synes ikke, som Landet kan være trygt for Fiende, derfor bereder Kongen sig paa at kunde tage til Vaaben, om han dertil nødes. Skatterne ere betydelig forøgede, for at frembringe en Skatkammer Fond til Udgivternes Bestridelse i Tilfælde af Krig. Regimenterne skal have faaet Ordre at have alling færdigt til Anmarch. Kornpriserne mod Aarets Ende vare her paa Egnene: Rug til 5 Rd., Byg 4 Rd., Havre til 2 Rd., Boghvede var ikke til Falds. I dette Aar blev udstædt et Reglement for Fattigvæsenet. Med Haab om fredelige Tider ender Aaret under Tillid til den Aldgodes viise Forsorg og Beskiermelse.

Den 31. Decbr. 1803.

C. F. Junghans.

Aaret begynte milt, og det milde Veyr tog til og vedholt intil Maanedens Ende, men med Februar fik vi meget stærk Frost og en Deel Sne ved Stormveyr, der gjorde Veyene upassable. Frosten varede til den 26. Martij, da Foraarsveyrlig infant sig, dog vedblev Kuld og Nattefrost, saa Sneen langsom borttøede. — Tiden har ikke været saa besværlig som forbigangne Aar, dog vedblev Rugen jævnt hen at koste til 5 Rd., Boghveden herover, Byg 4 Rd. og derover. Hidtil have vi havt Rolighed og vore Tropper lagt stille. De Franskes Første-Consul Bonaparte er i dette Aar af Folket antagen til Keyser, hvilket Skridt menes at komme nye Uroligheder afstæd i Europa. Endnu vedvarer Krigen imellem dette Folk og England. Foraaaret var kolt og stormende. Rugen meenes paa mange Stæder at have taget Skade, hos os synes den ey heller saa god som forrige Aar, men Boghveden haabes megen Velsignelse af. Høsten var heel vaad og vanskelig over det hele Land, paa mange Stæder kom Rugen i Særdeleshed saa slet i Huus, at Nytten baade af Kiærn og Halm var liden, ja ingen. De øvrige Kornsorter derimod komme vel i Huus. Prisen paa Rug blev dog jevnt hen 6 Rd. paa vore Egne. Byg kostede 4 Rd. Da Vinteren paakom, falt de noget, men meenes med Foraaaret at stige, da Kornudførsel fra Østersøen er forbudet, og her er kuns lidt i Landet. Vinteren begynte temmelig stærk med November Maaned og vedvarer. Sne er ved Aarets Ende ikkuns lidet faldet af. Med Haab om vedvarende fredelige Tider for os, naae vi Aarets sidste Dag. Derimod frygtes, at den gule Feber (en Pestartet Sygdom) skal hiemsøge os, da den er i Mallaga, Caedix, Mar-seile, og synes at udbrede sig videre i Europa. For-

sigtigheds Anstalter ere trufne overalt imod den. Vi overlade os i Hensigt til Fremtiden i den Aldgodes Haand og takke for denne Tiid, vi opnaede.

Den 31. December 1804.

C. F. Junghans.

Aaret begynte med Frost, hvilken uden synderlig Sne vedvarede paa faae Dages Tøveyr nær, uafbrudt intil ind i May Maaned. Kornpriserne vare hidtil som i Vinteren, men fordi at Rugsæden overalt seer maadelig ud og lider under vedvarende Tørveyr samt Nattefrost, er det at befrygte: høye Kornpriser vil vedvare. . . . Krigen imellem Frankrig og England vedvarer med Haarnakkenhed, og det førstes omgribende Magt har paadraget sig Ruslands og Tydsklands aabenbare Fortrydelse, saa Freden paa Fastlandet maaskee snart er afbrut. Den frygtelige Gule Feber er hidtil standset; men Qvarantaine Anstalterne vedblive med Aarvaagenhed og Paapassenhed. — Priserne paa Korn voxde med Sommeren; imod Høsten betales Rugen med 8 Rd. Tønden, og det øvrige Korn i Forhold hertil. Høsten bliver saare sildig, endnu den 4, Septbr. vides intet at være høstet her i Sognene. I dette Aar har jeg af nye opbyggt den nordre Længde af min Gaard, 21 Fag, og ladet beqvemmere indrette med Hensyn til Eftermanden; den kostede mig 300 Rd. Saaledes har nu denne Præstegaard ved første Indkiøb og Reparationer kostet mig til dato 1800 Rd. Den 7. Septbr. solgte min Fader Andst og Giesten Kirker med deres Herligheder og Rettigheder til Hr. Johann Schmidt, Eyer af Røyggaard, som i denne Handel haver til Interressent Cammerherre, Stiftsamtmund Moltke i Ribe, Kiøbe Summen for dem begge er 15,000 Rd.

Høsten var temmelig vanskelig hos os formedelst den sildige Aarets Tiid. Sæderugen betaales med 10 Rd. a 12 Rd. Tønden; endnu den 1. Oktober staaer Neegekorn paa Marken. Høyst besværligt bliver det for os at faae Sæden lagt inden Vinteren, da uventet Tropperne i Danmark bleve befalede den 25. September at holde sig marsfærdige til Holsten, hvorved ey allene Heste, men og de Nationale maa savnes for Landmanden; man vide ikke med Vished Hensigten, almindelig meenes, denne er at besætte vore yderste Grændser, da en Russisk Armee drager ind i Tydskland mod Frankrig, ogsaa samles en Svensk Armee i Pommern. Stærk Nattefrost begynte med 10. October og lod befrygte, at Vintersæden ey skulle blive lagt, da man ikke kunde pløye, men det gav igien milt Veyr, og Sæden blev lagt intil Mortensdags Tiid. Nu vides Hensigten af Troppernes Samling paa de Holstenske Grændser: at forsvare vores Neutralitæt. Armeekorpset bestaaer af 24000 Mand, og ventes ikke hiem for først i denne Vinter. Krigen udbrød paa nye imellem Frankrig og Østerrig, som havde Rusland i Forening med sig, ogsaa Sverrig var mod Frankrig — men Napoleon seyrede, hvor han kom frem, ødelagde gandske den østerrigske Armee, som stod mod de franske Grændser, marserede til Vien, indtog den og trængte videre frem i de Keyserlige Lande til Mæhren, der forefaldt atter et Hovedslag ved Austerlitz i Mæhren imod Russerne tillige med, men til Frankrigs Fordeel. De tre Keyserer var tilstæde hver med sine Tropper, nær var den tapre Russiske bleven fangen. Paa dette Slag er bleven Vaabenstilstand. Menneskeligheden sukker efter Freden. Til den 27. December var Veyrliget milt; Kornpriserne vare hidtil høye imod 8 Rd.

for Tønde Rug, og Boghvede imod 5 Rd. Dog hvor besværlig end Tiden er, takker Landet den Gode Gud for Fred, under hvilken alt øvrigt haabes overvundet.
Den 31. Xbr. 1805.

C. F. Junghans.

Milt var Veyrliget og Ilden Sneer falt Vinteren igien-nem; med April Maaned begynte Frost og var temmelig stærk, ogsaa falt nogen Sneer. Den 13. April var den strængeste Vinter Dag, vi havde havt her med Sneer og Frost, men Foraaret infant sig derpaa. Høye Priiser vare hidtil paa Kornet, som forhen, og det lader ey til, de skal falde, da Inførsel er ikke betydelig. Østersøisk Rug koster 7 Mk. 8 Sk. Skieppen og vor egen betales med 1 Rd., naar den er god. Vore Tropper ligge endnu i Holsten, naar de komme tilbage, vides ikke. — Tiden gled imidlertid frem. Høsten naaedes. Rugen travede ikkuns smaat, men var giftig. Boghveden var nogenledes, det øvrige Vaarkorn rigelig, saa vi have got Haab om bedre Tider. Sæderugen kostede paa vore Egne Tønden 6 a 7 Rd. Den 4. October overdrog Hr. Schmidt Andst og Giesten Kirker til Cammerherre, Stiftsamtmænd Moltke i Ribe for samme Sum og paa samme Maade som han selv havde kjøbt dem, saa at høybemelte Herre nu er eene Eyer af disse Kirker. Vi have allerede maattet levere Havre 3 Skp. pr. Tønde Hartkorn til Tropperne i Holsten, der ey saa snart ventes tilbage. Krigen vedvarer ey allene imellem Frankrig og England, men Saxen, Preussen og Rusland ere tillige den førstes Fjender. Rustninger af disse skee af ald Magt, og førend man tænkte det, er en Bataile holden ved Auerstædt imellem de Preusiske og Franske Armeer, udi hvilken den

Preussiske Armee blev slagen! De Forandringer i Europæ Stater og Omvæltninger, som den Franske Keyser Napoleon har frembragt, kan synes utroelige, og gyseligt er det at tænke paa den Blodsudgydelse, som desformedelst er foraarsaget! De Franske forfulgte de flygtende Preusser til vore Grændser ved Lybeck, og da de vilde trænge over disse efter de flygtende, fyrede vore Folk paa dem, og de vente tilbage. Lybeck intoges med Storm, da et Corps Preusser forsvarede sig i den. Den Preussiske Armee, 150,000 Mand, er næsten gandske ødelagt, Artillerie, Bagage og Magasiner tagne. De Franske gjøre uhyre Fremskridt i de Preussiske Lande, ogsaa Cur Hessen, Brunsvig, Mecklenborg ere intagne af disse. Napoleon vil, at Polen nu igien skal blive en selvstændig Stat. Han er i dette Lands Middelpunkt med sine Tropper, og Polakkerne virke tillige under ham til deres Selvstændighed; med Russiske Tropper har han endnu ey slaaes, hvilket han synes at ønske, ventelig for og at give denne Stat et Knæk; paa det der efter hans Sigende kan ved alle de øvrige Europæiske Staters Afmagt blive lagt god Grundvold til en varig Fred. Et usædvanlig mild Efteraar have vi havt, der meget har lettet de Fattiges Kaar i disse dyre og besværlige Tider. Rugen gjælder 6 Rd. og derover. Vore Tropper trække alt nærmere her tilbage, nogle Regimenter ere hiemkomne, flere komme i disse Dage, dog er ikkuns eet Cavallerie Regiment i Dag forkyndet os, at det i Morgen skal sættes paa Fredsfod. Et glad Haab imidlertid for os, hvorfor vi takke den Aldgode, der saaledes gav os at ende Aaret.

Den 31. Decbr. 1806.

C. F. Junghans.

Med Aarets Begyndelse trak en Division af vore Tropper fra Holsten hertil, og den 3. Januar havde vi disse cantonnerende i Qvarteer. Linien strakte fra Friericia over Colding til Foldingbro; jeg havde en Compagnie Commandeur Pr: L: Kongstad. Bønderne havde almindelig 1 Mand paa Tønde Hartkorn, men vi og de fleere vestre Sogne bleve igien befriede den 26. Jan., da Mandskabet laae for langt fra Staben i Colding. Haabet synes styrket: at de om kort Tiid drage i deres Standqvarterer, det vil komme an paa Frankrigs Fremskridt mod Rusland; disse trække sig stedse tilbage fra Polen, som de første for største Deelen have, der nu er gangne i Vinterqvarteer. Vinteren har hidtil været mild, næsten bestandig Vestenvinde. Et dumdristigt Tyveri udøvedes Natten imellem den 23. og 24. Januar paa Vaabenuuset ved Giesten Kirke, hvoraf borttoges 2 Rader Blye Tavler. Vinteren vedblev at være mild med vestelige Vinde intil Martij Maanedes Begyndelse, da det frøs temmelig stærkt og Vinden satte paa Nord — dog var Veiriget afvekslende. Den 3. April falt stærk Snee, som laa næsten en halv Alen høyt, men borttøede dog snart. Endnu ligge af vore cantonnerende Tropper fra Store Andst til Colding. Man vil vide, at Napoleon udi et holdet Slag med Russer og Preusser ikke haver seiret. Hans Armeer recruterer stærk fra Frankrig. Dette Aars 25. April modtog Cammerherre Moltke Skiøder paa Andst & Giesten Kirker, efterat min Fader havde havt Skiøde paa disse netop 32 Aar. Jeg var saare Glad ved denne Handels Tilendebbringelse, eftersom jeg af begge disse Mænd var fra Begyndelsen antaget til Mellemand, hvorved jeg havde megen Uleylighed og undertiden Besværlighed, men begge

vare veltilfreds med mig intil Enden. Efterat have bemægtiget sig næsten det gandske Preussiske Rige, og i flere Hovedslag seiret ey allene over Preusserne, men og over Russerne, hvorved gyselig Blods Udgydelse er skeet, især paa disse, har begge Keyserne havt en Sammenkomst paa Floden Niemen, og dernæst tillige Kongen af Preussen, hvoraf Følgen blev Vaabenstilstand med alvorlig Hensigt imidlertid at see Fred sluttet, dette skal være skeet imellem Napoleon og Alexander den ¹¹₂₃ Junij, og dernæst imellem den Første og Preussen senest 5 Dage derefter. Det tegner sig til en velsignet Høst, Boghveden har taget nogen Skade, men for en Deel igien kan komme sig ved got Veirlig. Kornpriserne have hidtil været høye, Rug ved 8 Rd. Tønden, og det øvrige i Sammenligning dermed, hvilket for meeste aarsagedes ved Udførsel til Dantzic, Königsberg og flere Stæder i (!) Østersøen, der have lagt under Beleyring af Franske, men alle nu ere intagne. Endelig samledes den Franske og Russiske Keyser. Af Agtelse for den Russiske Keyser gav Napoleon Kongen af Preussen tilbage hans erobrede Rige, saaledes som det var den 1. Januar 1772, hvorved forbeholdtes paa 12 Qvadrat Mile nær det halve af Landene, han regerede før denne Krig, og et Kongerige Vestphalen skal deraf oprettes. Det preussiske Polen lagt til Saxen under Navn Hertugdømmet Varschau. Aldrig saa snart var denne Fred sluttet, førend Engelland rustede og sendte en Flaade til Østersøen, af denne ankom til Helsingør den 4. August 12 Orlogsskibe og 13 Fregatter og Brigger, og igiennem det store Belt løb 4 Orlogsskibe og 11 Fregatter. Den Engelske Regiering skal have foreslaaet os enten at tage Partie med dem eller begegnes fient^m

lig — dette Forslag er afviist. De 3 Regimenter, som laae her omkring, marserede den 10. hastigen til Fyen. Vor Kronprinds kom ilende fra Kiel den 9., Kl. 10', Aften, og strax fortsatte Reysen til Kiøbenhavn, for der videre at modtage den Engelske Gesant, vel og foranstalte det fornødne best mueligt. Af de afmarserede Regimenter kom ikkuns eet til Siælland, da Engellænderne spærrede Beltet for de øvrige og ey tillader nogen Militair Overfarten. Den 13. kom Crprdsen¹ atter tilbage til Colding, fortsatte Reysen til Kiel for at føre sin Gemalinde og Datter herhid; han havde bragt vor Konge med, som udhvilede i Odense, og intraf den 15. til Colding. Ikke uden Fare for at blive røbede, droge de over Beltet forklædte og maatte skiule dem udi Rummet, da de Engelske nøye eftersøgte alt. Ogsaa Stadsraadet er kommen til Colding, saasnart skee kan, iler Crprdsen til Siælland; han ventes fra Kiel til Colding i Aften den 17. Denne Dag er det gandske Landeværn opfordret og skal være ved Nørre Biert i Morgen ved Solens Opgang. Alle Collegierne er komne til Colding. De udenlandske Ministre skal opholde dem paa Xstiansfeldt. Man har til denne Dag ikke hørt videre, end at de ældste Landeværn, 3: 3. Classe, er hiemkomne, men paa første Vink skal være færdige. *I Gaar den 26. August lod sig et engelsk Krigsskib see i Lille Belt, og en halv snees Mand gik i Land ved Sønder Stenderup — I Miil fra Colding — imod hvilke Militær straks blev afsent, og de bleve tagne.* Nu veed man at den Engelske Regierings Paastand var, at Danmark skulde for først levere den sin Flaade eller bekriges; og nu kiender man dens Hensigt: den vil

¹ 3: Kronprinsen.

bemægtige sig Siælland og Fyhn med smaae Øerne, Floden og Arsenalet, og blive Herrer over Østersøen. Som Voldsmænd, uden minste Aarsag, have de overfaldet os, da vi troede, de vare vore Venner, og de havde adskillige Beviiser for, at vi meente dem det Ærligt. Og vi ligge nu under Krig og dens Bedrøveligheder! Vi have allene at sætte vort Haab til Gud og trøste os ved vor gode Sag. Enhver Dansk tænker paa Engelland med Afskye, og heele Europa er bleven bestyrdset ved denne himmelraabende Uretfærdighed imod et uskyldigt fredelskende Folk. Dog vil Nationen heldere stridende for Æren og Selvstændighed falde, end underkaste sig. 300 Engelske Skibe af alle Slags omgive nu Siælland og fare omkring i vore Vande. De Engelske Landtropper have leyret sig om Kiøbenhavn, deres Hovedqvarter er Frideriksberg Slot. Vesterbro eller Forstaden have Invaanerne afbrændt. Fienden skal til Lands være 12000 Mand. Hvad til dato er skeet den 28. August og vides, har viist Siællændernes saavel som Kbfn.s Bestemthed, Mod og Kiækhed. De fleste af Fiendens Bomber ere sprungne i Luften, de øvrige ey giort Skade. Imidlertid modtog Fienden flere Landtropper, saa at denne deres Styrke var voxet til ved 40,000 Mand. Vore Tropper i Siælland kunde ey faae Forstærkning. Kiøbenhavn havde 2 Regimenter disciplinerede Tropper, Landeværnet udgjorde omtrent 10,000. — Fra Staden skeete nogle heldige Udfald, blandt disse var Følgen af eet, at Fienden maatte rømme Frideriksberg med 18 Canoners Tab. Til Vands var ypperligt Forsvar, der tilføjede Fienden stor Skade og nødte ham til at trække sig tilbage; saaledes stod det til den 2. September, da det begyntes med at Bombardere Staden, hvormed

vedholtes i 3 Dage (dette var til Lands). Ilden i Staden tog Overhaand, Frue Kirke var der Brand i foruden mange flere Stæder. Staden capitulerede paa Vilkaar: at England skulde have Floden, tiltakle den og forlade Siælland inden 6 Uger — dette skeete 7. eller 8. September; nu prøves alt mueligt for at faae Tropper derover, for at bortjage Fienden. Den Svenske Konge skal have opført sig lumsk ved at tilsende Engl. brændbare Sager. Fienden er ved Kbfn. imod 30,000 Mand. Sverrig overgav til de Franske sine Øer og Besiddelser ved Østersøen den 8. Sept. og drog hiem med 14,000 Mand. Krigen fortsættes fra vor Side — der ventes meget frygtelige Optrin. — Da den bestemte Tiid var forløben, forlod rigtig nok Fienden Siælland, efter at have plyndret Søe Arsenalet i Kbfn. og øvet mange Uordener i Landet, og droge over paa Svensk Side. Hvornæst der paa Grund af Krigserklæring fra os blev udøvet Fientligheder mod England. Nogle Capere bleve udrustede i Hast, der ængstede deres Handelsskibe fra Østersøen, af hvilke mange rige bleve tagne. Hastigen kom Tropper til Siælland, hvor Crprdsen har taget sit Hovedqvarter; denne vor inderlig elskede Herre opofrer sig gandske selv for Landet. De fleeste formaaende opofre uden Betaling det beste til Skibs Tømmer tjenligst af deres Skove, insende Biedrag i Sølv og Penge til Canonbaades hastige Tilveyebringelse, af hvilke 200 haabes færdige med Foraaret; heele Landet ventes at giøre frievilligt Biedrag. Vor Konge residerer i Rensborg. Russernes Keyser Alexander har og erklæret England Krig og tilkiendegivet ey at tænke paa Venskab med disse, førend Danmark er Fyldestgiort. — Ingen fientlige Skibe ere nu omkring vore Kyster, ey heller i

Norge. Mange af vore ranede Skibe, saa og af Fjendens, strandede eller sank paa Reysen til England. Saaledes staar denne Sag ved Aarets Ende. Kornpriserne ere taalelige, 4 Rd. 3 Mk. Tønde Rug, og de øvrige Slags derefter. At Landet ønsker og beder den Aldgode Fred igien maae vende til os, er upaatvivleligt — imidlertid maa vi ey heller glemme at bede om Naade til at anvende Herrens Tugtelse Ret, og da lære at overgive os med storligt (?) Sind i hans faderkiærlige Villie. Ævig Lov og Priis og Tak være Dig vor Gud, som udfører alle Ting vel og styrker den Oprigtige i den Forvisning: at alle Ting skal tiene os til gode, naar vi elske Dig.

Den 31. December 1807.

C. F. Junghans.

(Fortsættes.)

Fra den store Smuglertid.

Ved Højskolelærer **Søren Alkærsig** i Vinding.

DET er Tiden 1808—31, som man med Rette kan give ovenstaaende Betegnelse, og til Indledning skal der nu gøres Rede for Grundene dertil.

Det er bekendt, hvilke *ydre* Ulykker Tiden 1807—14 bragte vort Land. De *indre* derimod er knap saa bekendte, thi for det første kommer den Slags Ulykker sjælden med et Slag; dernæst virker de jævnt over længere Tidsrum og vækker derfor ikke saa stor Opmærksomhed som f. Ex. et Landetab, skønt deres Betydning kan være meget større og mere indgribende; og endelig spreder de sig paa mange Omraader, og paa de fleste er det gerne ret vanskeligt at efterspore dem. Følgen af dette er, at det først er *efterhaanden* og vel egentlig først i de senere Aar, at disse Ulykkers virkelige Storhed er gaaet op for os. Her tænkes navnlig paa alle *Pengekrisens Følger*.

Blandt disse Ulykker er *den store Demoralisation* paa næsten alle Statsstyrelsens Omraader en af de betydningsfuldeste. Paa et af disse Omraader, Told- og Konsumtionsvæsenet, blev Demoralisationen dog *særlig* dyb og indgribende, dels fordi det fra gammel Tid var et af de svageste Punkter, og det lille Fremskridt,

som var sket fra Slutningen af det 18. Aarh., kunde saa let tabes igen, og dels fordi de handelspolitiske Forhold i Krigsaarene kom til i høj Grad at begunstige en saadan Tilbagegang.

I Forhold til den ældre Tids merkantile Beskyttelsesprincipper var Toldloven af 1797 overordentlig frisindet — en Videreførelse af det, som Forordningerne af 1788 og 1792 om Kvæghandelen og Toldgrænsen havde antydnet, og et godt og værdifuldt Udslag af Tidens Frihedstanker. Men Reaktionen fulgte hurtigt paa dette Omraade som paa andre, men navnlig paa dette; thi vel havde Toldloven ogsaa økonomisk svaret Regning i høj Grad, men det forsløg ikke til de stigende finansielle Krav paa Statskassen. Allerede 1802 blev der lagt en $2\frac{3}{4}$ % Skat paa alle baade toldfri og toldpligtige Varer, og 1803 og 1806 blev Tolden og Konsumtionen forhøjet med ialt 25 %. Men det var dog først efter Krigens Udbrud, at de gamle Principper med høje Toldsatser og Ud- og Indførselsforbud i Mængde blev tagne op paa ny — *nu som et Led i den Afspærringspolitik, som Napoleon og dermed Danmark søgte at gennemføre overfor England.*

For Danmarks Vedkommende begynder denne Toldpolitik med en *Forordning af 14. Oktober 1808* om Varers Ind- og Udførsel i Hertugdømmerne. Den spærrede *helt* af for engelske Varer, forbød Ud- og Indførsel af en hel Del andre og lagde høje Toldsatser paa Resten. At disse Bestemmelser blev omgaaede, er en Selvfølge, og da man her i Landet, men navnlig i Hertugdømmerne, tillige paa dette Tidspunkt

havde store Lagere, dels af lovlig indførte, dels af *kaprede* Kolonialvarer, saa blev der i det følgende Aar, med *Tønning* som Midtpunkt, drevet en meget udstrakt Handel og Smughandel, navnlig over Grænsen til Tyskland. Dette vakte Napoleons Mistanke og Vrede, og som Følge af hans Trusler kom den danske Regering i de følgende Aar med en Rigdom af Love, som skulde gøre Afspærringen mere effektiv. I 1810 blev der endog dannet en helt ny Toldlinie i *Sydholsten*, som fuldstændig spærrede Fastlandet for Tilførsel af alle Varer af engelsk og oversøisk Oprindelse, og samme Aar blev den danske Stat, til Lands som til Søs, spærret for de samme Varer. Og da der kort efter maatte lempes noget paa disse Forbud, skete det kun mod uhyre Afgifter, 50—100 % af Varernes Værdi. 23. Maj 1812 blev Baandene atter strammede ved *den store Indførselsforbudslov*, et Modtræk mod Napoleons egenkærlige og hensynsløse Toldpolitik. Noget nyt var det egentlig ikke, da der ikke var mange Varer tilbage at forbyde, men Undersøgelses- og Straffebestemmelserne var blevne meget skærpede.

Alle disse Regler og Love var som skabte til at fremme Smughandelen, ikke mindst fordi Vilkaarligheden og Uretfærdigheden i dem var saa iøjnefaldende. Rent forargerligt var det, naar baade Napoleon og Frederik VI udstedte Fribreve (Licenser) — mod vældige Afgifter naturligvis —, enten gældende for visse Varer eller endog lydende paa et bestemt Navn. En saadan Fremgangsmaade maatte nedbryde den sidste Rest af Respekt for Lovene.

Smugleriet i disse Aar er da ogsaa saa overvældende, at omtrent al Handel, navnlig i Hertugdømmerne, staar og falder dermed. At de kongelige Em-

bedsmænd selv var indviklede deri, er en gammel Historie, men før var det dog Undtagelsen, om den end var hyppig — nu var det Regelen. Og i den Grad var Smugleriet sat i System, at der var Selskaber, som for visse Procenter assurede mod Tabene derved!!

At fortælle Smuglerhistorier fra disse Aar, da omtrent *alt* var i Opløsning, vil da heller ikke have synderlig Interesse udover det romantiske, som disse Historier og Oplevelser ganske vist er rige nok paa. Derimod skulde ovenstaaende Oplysninger om den Tid staa som en forklarende og undskyldende Indledning til de Historier fra de *følgende* Aar, som her skal fremdrages, og som netop bl. a. viser, hvorledes Krigens Demoralisation dengang strakte sig langt ind i Fredens Dage.¹

I.

I Begyndelsen af Aaret 1817 indkom til General-toldkammeret i København en Angivelse fra en privat Betjent Bruhn paa Toldkontoret i Kolding om en Del Misligheder ved Toldstederne i Kolding og Foldingbro. Angiveren var selv i saa høj Grad indviklet i dem, at det sandsynligvis er derfor, at han er bleven betænkelig; og nu, da han skønner, at Legen næppe kan gaa ret meget længere, prøver han at redde sig ved at give baade sig selv og Kammeraterne til Pris. Det var nemlig gammel Praksis, at Angiveren slap for Straf, selv om han var den værste af hele Banden; og hvis han ikke ved de følgende Forhør blev altfor kom-

¹ Den, som vil vide nøjere Besked om disse Forhold, kan finde det i M. Rubins to Bøger: „1807—14“ og „Frederik VI's Tid“.

promitteret, kunde han endda vente sig en Belønning oven i Købet. Og heller ikke denne Gang blev gammel Skik fraveget, idet der blev givet Bruhn Tilsagn om, at han ikke skulde blive arresteret „til Strafs Lidelse“.

Dette forhindrede dog ikke, at man kort efter sikrede sig hans Person for at faa nøjere Oplysninger. Og disse Forklaringer, som Manden under disse Forhør fremkom med, var saa mærkelige og saa gravevende, navnlig for de højere Embedsmænd langs Toldlinien, at man hurtig besluttede sig til at indsætte en Kommission.

Den 14. Marts 1817 blev Kommissionen udnævnt og kom til at bestaa af Amtmand *Treschow*, Overkontrollør *Grothusen* og Told- og Konsumtionsinspektør *Krag*. Man var først færdig over et Aar efter, 7. Maj 1818, og Omkostningerne beløb sig i den Tid til 11697 Rd. N. V. + 3046 Rd. r. S. = c. 18000 Kr.; men Værten paa Postgaarden i Kolding, hvor Kommissionen havde Sæde, tog da ogsaa 8 Rd. N. V. eller c. 8 Kr. pr. Dag for hver af de tre Herrer, eksklusive Vin, for Skriveren nøjedes han derimod med 6 Rd. N. V.¹

Men det var ganske vist ogsaa et stort og besværligt Arbejde, som var paalagt Kommissionen; thi de bedragerske Toldembedsmænd havde for en stor Del brændt de Papirer, som kunde vidne imod dem. Man maatte da søge Sagen oplyst ad andre Veje: ved Afhørelse af en Mængde Vidner, ved nøje Eftersyn af Toldbøgerne, som til Dels var forfalskede, ved at

¹ Rigsdalersedlernes Værdi, som i Sommeren 1813 kun var $\frac{1}{10}$ af deres Paalydende, var efter Freden steget betydeligt, saa den i 1817 var omkring $\frac{1}{2}$ N. V. Navneværdi, R. S. Rede Sølv.

gennemgaa bevarede Told- og Konsumtionssedler, Købmændenes Regnskabsbøger o. s. v.

En Hjælp var det dog, at Tolderen og Kontrolløren i Foldingbro, som straks blev arresterede, viste sig meget villige til at vedgaa og gøre Rede for de Uregelmæssigheder, som de i god indbyrdes Forstaaelse havde begaaet. Disse gik tilbage til Begyndelsen af Aaret 1814 og bestod deri, at de

- „1. have eftergivet de med Heste og Kvæg handlende Personer snart $\frac{1}{3}$ snart derover af Tolden,
2. at de have oppebaaret Ducører af de Handlende i den Anledning,
3. at de have tilført paa løse Papirer, hvad der burde været indført i Toldbogen, hvori Tilførselen først skete, naar Vedkommende havde berigtiget deres Told, og Eftergivelsen, saavel som hvad anklagede beholdt for dem selv, var fradraget,
4. at de have raderet og forandret i nævnte Toldbog samt deri anført Køer, hvor der burde staa Heste, og Svin, hvor der burde staa Køer,
5. at de have for Aaret 1816 oppebaaret og til egen Fordel forbrugt en betydelig Del af den Told, som retteligen af dem burde have været indsendt til Toldkassen,
6. at de have til egen Fordel i Aarene 1814—15—16 underslaaet en stor Del af Tolden ved at tegne urigtige Repasseringer paa Toldstederne.“

Det sidste Punkt er saaledes at forstaa, at de anklagede selv har beholdt Tolden, og for at dække sig har de angivet i Toldbøgerne, at Kvæget er ført tilbage. For Kvæg, som blev udført *til Marked*, kunde Tolden nemlig krediteres i 4 Uger, og for Kvæg, som indførtes til *Græsning paa Marsken*, kunde den kredi-

teres i 6 Maaneder. Hvis Kvæget vendte tilbage før de angivne Tider, betaltes der intet.

De Summer, som de to Mænd paa disse forskellige Maader havde besveget Toldkassen for, blev opgjort til ialt 23,141 Rd. r. S.

Dette var dog ikke alt, thi mange af de Prangere, som havde udført Kreaturer i den omtalte Tid, havde, som før antydet, ogsaa haft Fordel af Besvigelserne. Det tog et helt Aar, før man fik fat i disse Folk, 55 ialt, fik dem afhørt og opgjort, hvor meget hver især skulde erstatte Toldkassen. Men imidlertid gik det, som i Smuglerisagen fra 1729,¹ at man efterhaanden kom under Vejr med, at mange flere var indviklede i Bedragerierne, end man fra først af havde tænkt sig.

Det synes at være *den vilkaarlige Toldnedsættelse*, især paa Kvæg, som er nævnt i første Anklagepunkt mod de to Foldingbrotoldere, der er bleven skæbnesvanger. Og ganske vist var Tolden, som Kommissionen ogsaa indrømmer, meget høj. Det var gaet med disse Toldsatser, som med alle andre, at de i Frihandelsperioden i Slutningen af 18. Aarh. var sat ned til en nogenlunde rimelig Størrelse, 5—10 $\frac{1}{100}$ af Dyrenes Værdi; men de var efterhaanden under Krigen blevne ganske urimelige og var i den her omhandlede Periode 20—30 $\frac{1}{100}$, saa at en fuldtud lovlige Handel næsten var umuliggjort, og den lovlige Udførsel gik da ogsaa ned til mindre end det halve af, hvad den havde været før Krigen. Tolden blev vel nedsat baade 1814 og 1816, men den var selv efter den sidste Nedsættelse 15—20 $\frac{1}{100}$.

Følgen var den samme som altid: Et stærkt og velorganiseret Smugleri, som Toldvæsenet stod mag-

¹ Se „Fra Ribe Amt“ 1905.

tesløst over for. De i Forvejen usle Indtægter blev derved yderligere forringede, og det er nok rimeligt, at dette, som de anklagede paastaar, er den *første* Aarsag til, at man efter eget Tykke har nedsat Tolden. Det synes først at være sket i Foldingbro, og da der først var begyndt, saa var det ikke let at standse; thi da man paa de to andre Toldsteder mærkede, at Trafikken gik til Foldingbro, saa greb man der til samme Udvej, uden at man forøvrigt har været vidende om hinandens Bedragerier! Det blev til en regulær Konkurrence, som naturligvis tilsidst maatte ende med et Krach! Man kan kun undres over, at det kunde gaa godt i over 3 Aar.

Det var dog, som sagt, først efter et helt Aars Forløb, at Kommissionen blev ret klar over det. Først 18. Marts 1818 blev Told- og Konsumtionsinspektøren i Ribe og Kontrolløren i Gredstedbro arresterede for omtrent de samme Forbrydelser. Dog havde de tillige hver for sig skaffet sig en særlig Indtægt, den første ved at tilstaa Byens Handlende forskellige Fordele, den anden ved at skrive falske Toldsedler mod en stor Godtgørelse. Ogsaa her er derfor en Mængde andre Personer indviklede i Bedragerierne, men det lykkes kun daarligt at faa disse oplyst, og navnlig kan man ingen Vegne komme med de Ribe Købmænd; de var jo ogsaa fremfor alle fra gammel Tid vel kendte med den Slags Sager og vidste nok, hvordan de skulde gribes an, for at man ikke senere skulde brænde sig. Resultatet blev da i denne Sag noget magert, idet kun 19 Personer kunde idømmes Erstatninger.

Og i Kolding stod det ikke stort bedre til. Ogsaa her har to overordnede Toldembedsmænd paa egen Haand tilstaaet store Toldnedsættelser, men med den

væsentlige Forskel, at de *ikke* har gjort sig nogen Fordel deraf. Nedsættelserne er kun foretagne med den Hensigt at konkurrere med de andre to Toldsteder, diage Trafikken til Kolding, og *kun* forsaavidt som dette medførte noget større Indtægter for Embedsmændene, kan der være Tale om tilsigtet personlig Fordel. — Saa meget bedre har imidlertid et Par underordnede Betjente, Angiveren og en Privatfuldmægtig, vidst at mele deres Kage. Her er tillige Tale om Forbrydelser af en *grovere* Slags, idet de mange Gange har lavet falske Toldsedler — og naturligvis puttet Tolden i deres egen Lomme — *ved at efterskrive Told-Konsumtionsinspektørens Navn*; endvidere har de forfalsket baade Kladder og Hovedbøger m. m. Ogsaa i Ribe er en underordnet Embedsmand indviklet i Sagen, idet han har tilvendt sig 40 Rd. ved at forfalske Konsumtionsbogen, men ellers har Betjentene holdt sig udenfor disse Forseelser, og Kommissionen fremhæver udtrykkelig, at slet ingen af Patrouillebetjentene var indviklet deri.

Dommen for disse Bedrifter (af 7. Maj 1818) kunde selvfølgelig ikke blive mild. De to Foldingbromænd blev idømte Tugthus paa Livstid, Kontrolløren i Gredstedbro 12 Aars Tugthus, Inspektøren i Ribe 8 Aars Tugthus. De to højere Embedsmænd i Kolding slap med Embedsfortabelse; derimod blev Dommen for Fuldmægtigen og Angiveren meget haard, idet de skulde „have Ære, Haand og Boeslod forbrudt“. Konsumtionsbetjenten i Ribe fik 2 Aars Tugthus, og en Bonde i Vilslev, som havde været vidende om hans Bedrageri og har haft Fordel deraf, fik 6 Maaneders Tugthus. Alle de dømte skal selvfølgelig desuden er-

statte deres Bedragerier og betale en vis Del af Sagens Omkostninger.

Men det gaar jo ikke saa haardt til, som Præsten præker, navnlig gjorde det det ikke dengang. Man maa næsten formode, at disse Kommissioner altid dømte saa haardt som paa nogen Maade muligt, for at Kongen kunde faa Lejlighed til bagefter at lade sin Naades Sol skinne; men navnlig skinnede den over de fornemme Forbrydere og jo højere paa Straa de var, saa Misforholdet mellem Kommissionsdommen og den endelige Afgørelse kan i slige Tilfælde blive meget stor og nærmest latterlig. Og dertil kom saa endda som oftest senere Benaadninger, naar Afsoningen af Straffen var begyndt. Man maa vel ikke underkende en saadan Metodes Hensigtsmæssighed — den bruges jo ogsaa endnu — men dengang blev den dog ofte brugt til en saadan Yderlighed, at det nærmest blev at fare op som en Løve og falde ned som et Lam.

Ogsaa denne Gang var Benaadningerne meget store, men de maa vistnok ogsaa siges at være bedre begrundede end sædvanlig. Navnlig er der en Ting, som aldrig maa tabes af Syne, naar man vil bedømme hin Tids skrøbelige Embedsstand retfærdigt, og det er *de fortvøvede Pengeforhold*. Naar man ved Udbetaling af Lønninger bestandig i Hovedsagen fastholdt den Fiktion, at Sedlerne havde Værdi efter deres Paa-lydende, og Embedsmændene saaledes saa deres Løn nedsat til det halve og til Tider til langt mindre, saa *skulde* det gaa galt. De „Dyrtidstillæg“, som man greb til for at bøde derpaa, forsløg slet ikke. Og det gør da ogsaa godt at se, at de Undskyldninger for de dømte, som Kommissionen har at anføre i sin Ind-

stilling til Kongen, begynder med en aaben Erkendelse af disse Ting:

„De (tiltalte) have næsten alle levet under særdeles knappe Kaar, da en Del af deres Embedsløn var bestemt i Rigsbankpenge N. V., medens næsten deres samtlige Udgifter maatte udredes i slesvig-holstensk Kurant (meget nær rede Sølv). Det er (tillige) ikke usandsynligt, at Vanskeligheden i paa den vidtudstrakte Toldlinie at forhindre Toldbesvigelse i Forbindelse med den vel højt ansatte Told har givet den første Anledning til den Moderation, som paa hele Linien har været tilstaaet, for derved at drage flere Fortoldninger til Toldstederne og saaledes forøge de lovlige Indkomster. Men var et saadant Moderationssystem først organiseret, da kunde den enkelte ikke træde tilbage uden at bortjage alle Fortoldninger, og altsaa berøve sig en Del lovlige Indkomster. Og da Straffene ogsaa er større, end de skyldige fra først af havde tænkt, den kunde blive, og da for Mennesker i overordnede Embedsklasser en saa vanærende Straf som Arbejde i et Tvangshus i og for sig synes afskrækkende, saa maa der ogsaa dertil tages Hensyn.“

Som Undskyldning for de enkelte anføres bl. a.:

1. De to Foldingbrotoldere har lige fra først af aabent bekendt deres Brøde, hvorved Undersøgelsen er bleven meget lettere. Men at lade dem slippe med Fæstningsarrest i Stedet for Tugthusstraf, som de har ansøgt om, kan man dog heller ikke tilraade — man foreslaar derimod Tugthusstraffen nedsat til 3 og 2 Aar.
2. Kontrolløren i Gredstedbro har i Aarene 1814—15 maattet bruge mere til Heste, Lønning og Toldkarle o. s. v., end han selv havde at leve af, —

atter paa Grund af Papirpengenes ringe Kurs. Hans Straf foreslaas derfor nedsat til $1\frac{1}{2}$ Aars Tugthus.

3. Toldinspektøren i Ribe menes at være ført paa Glatiis af ovennævnte og faar derfor sin Straf nedsat til 1 Aars Tugthus.
4. Da de to Koldingtoldere kun uegentlig kan siges at have omgaaet Loven for egen Fordels Skyld, foreslaas deres Straf nedsat til 1 Aars Suspension.
5. Konsumtionsbetjenten i Ribe slipper med 2×5 Dages Vand og Brød, og Bonden fra Vilslev bliver fri med den ustandne Arrest.
6. Fuldmægtigen (i Kolding) faar sin strænge Straf nedsat til Tugthus paa Kongens Naade, og hans Kammerat, Angiveren, slipper for Straf i sin Egenkab af Angiver.

Desuden skal, som forhen, alle de dømte erstatte deres Besvigelser og deltage paa en nøjere factsat Maade i Sagens Omkostninger.

Kongens Svar af 13. Juni 1818 forhøjede dog Straffen noget, idet

1. skal sættes i Tugthuset paa Kongens Naade,
2. faar 1 Aars Tugthus,
3. 8 Maaneders Tugthus.
4. slipper derimod med en Mulkt paa 200 Rd. r. S.,
5. henholdsvis 6×5 og 2×5 Dages Vand og Brød,
6. Fuldmægtigen skal i Tugthuset paa Livstid. Angiveren fri for Straf.

Senere søgte Kongen — som det vistnok altid var Tilfældet — at lempe lidt paa den haarde Skæbne, navnlig med Hensyn til de dømtes Familie. Da Kontrol-

lørens Kone i Gredstedbro var meget fattig og ude af Stand til at ernære sig og Børnene, mens Manden var borte, blev paa hendes Ansøgning derom tilstaaet hende en Understøttelse. Og de to Tolderkoner i Foldingbro faar Lov til, den ene at udtage for 800 Rd. r. S., den anden for 500 Rd. r. S. af de ellers beslaglagte Møbler! Heller ikke Tugthusstraffene blev synderlig alvorlige. Foldingbrotolderne, der altsaa var indsatte paa Kongens Naade, sad kun et Aars Tid, og da den ene af dem døde, tilstod man Enken 50 Rd. om Aaret for hvert af Børnene, 2 Sønner og en Datter, indtil de første er 23 Aar og Datteren 18 Aar. Fuldmægtigen i Kolding, som var dømt paa Livstid, slap vistnok ud efter knap to Aars Forløb. Og i 1820 fik alle de dømte endvidere Kommissionsudgifterne eftergivet og deres beslaglagte Gods udleveret til fri Raadighed, mod at de stiller Kavtion for Bøderne og den forsvegne Told, — ialt 70,000 Rd. r. S.

Angaaende de Prangere og andre, som har delta- get i Bedragerierne, blev „Justitiens Ret forbeholdt“, og 16. Marts 1819 blev der nedsat en særlig Kom- mission, bestaaende af Borgmesteren i Fredericia og Toldkassereren i Vejle, til at dømme i disse Sager. Ialt bliver 65 Personer anklagede, deraf har én „ikke været at finde“, 4 faar Lov til at sværge sig fri, „om de trøster sig dertil“, og de øvrige dømmes til at be- tale den forsvegne Told + det dobbelte i Bøder + Skriverpenge, ialt godt 65,000 Rd. r. S. og altsaa over 1000 Rd. til hver gennemsnitlig, men mange maa be- tale 4—5000 Rd. Dette var i hine Tider en hel For- mue, og det er heller ikke sandsynligt, at de haardest dømte har kunnet betale. Og da der sikkert heller ikke har været Tale om at eftergive dem noget, saa

var der kun den Vej tilbage: at bøde med Kroppen. Men om dette har intet været at finde. De dømte er næsten alle fra Egnen Nord og Syd for Grænsen, men dog især, som for 100 Aar siden, fra Egnen omkring Ribe.

II.

Ovenstaaende Sag maa, som før sagt, i det væsentlige ses som et Udslag af den Demoralisation, som var en Følge af Krigen og Statsbankerotten. I de følgende Sager, som synes at vise, at Tilstanden *ude i Befolkningen* i alt Fald ikke var bedre end i Embedskredsene, er disse Tings Indflydelse vel ikke udelukket, men det er dog langt mere den fra Fædrene nedarvede Skik og Brug, der følges.

Den fornemste Aarsag til disse og mange lignende Sager er dog noget andet, nemlig at *Udførselstolden paa Kvæg blev hævet for bestandig 12. Januar 1827*, thi dette blev ikke blot af Befolkningen, men ogsaa af mange Toldembedsmænd, forstaaet saaledes, at *al* Kontrol udenfor den egentlige Grænse nu var hævet. — Det var jo af Hensyn til *Kvægtolden*, at den urimelige Toldgrænse fra først af var bleven til, det var bestandig denne Indtægt, man havde for Øje i alle Love og Foranstaltninger til Smugleriets Bekæmpelse, og det er lige saa sikkert *Kvægsmugleri*, der omhandles i alle herhen hørende større Retssager lige til 1820 — ikke blot var Kvæget til den Tid den vigtigste *Ud-smuglingsvare*, men der var heller ikke nogen *Ind-smuglingsvare*, som kunde staa ved Siden af, omend Manufakturvarer, Kaffe, Tobak, Sukker og Brændevin siden Krigen i saa Henseende betød meget mere end

før, navnlig da Kvægtolden siden 1814 stadig gik nedad. — Den til Kvægtolden hørende *Kontrol* var da ogsaa den væsentligste, og den var i Tidens Løb gaaet ind i Folkets Bevidsthed som den *eneste*. Den gjaldt ikke blot for selve Grænsen, men strakte sig overalt en Mil Nord for, og i visse Egne tillige en Mil Syd for og var med sine Regler om Brænding, Optælling o. s. v. til ulidelig Plage og en Kilde til Rivninger mellem Befolkningen og Embedsmændene; thi Kontrollen var, navnlig siden 1740, bleven saa vidtløftig, at ikke engang de sidste vidste Rede paa alle Enkeltheder, og det hændte, at Folk forbrød sig mod Lovene, som havde den ærligste Vilje til at undgaa det.¹

Det var derfor en uhyre Lettelse, da denne Kontrol nu blev hævet. Men netop fordi den havde spillet saa stor en Rolle, er det forstaaeligt, at Befolkningen og, som antydet, ogsaa mange Embedsmænd, nu mente, at *al* Kontrol udenfor den egentlige Grænse var hævet. I en Forestilling til Toldkamret fra Amtmændene i Ribe og Haderslev bliver dette anført som den fornemste Grund til, at Folk nu bedre end før tør vove at smugle, og til, at de professionelle Smuglere ogsaa lettere kan faa Hjælp end før.

Noget kan det ogsaa have bidraget til at vildlede Folk, at *Syd* for Grænsen blev Kontrol-distriktet selvfølgelig helt nedlagt, thi her var det *alene* blevet til for Kvægsmugleriets Skyld, men *Nord* for Grænsen bestod det i alt Fald fremdeles og kunde ogsaa nok være nødvendigt, om det ringe Antal Betjente skulde holde nogenlunde Opsigt med de toldpligtige Varer.

¹ Om dette kan søges nøjere Oplysninger i Forf.s Artikel i „Samlinger til jydsk Historie og Topografi“ 3. Række IV, S. 97 fg.

Det var da ikke blot, som Smuglerne en Tid synes at have troet, ved selve Grænsen, at Varerne kunde tages, men lige til den gamle Milegrænse af 1727, og der inden for kunde der ved Politiets Hjælp søges efter Varer alle Vegne, og uden Politi, hvis Smuglerne var forfulgte „paa frisk Fod“. Stempelpligtige Varer var end ikke fri udenfor Milegrænsen, men kunde eftersøges i hele Landet.

Her var da, som for 100 Aar siden, særlige Betingelser til Stede for Sammenstød, og saa kom de ogsaa, indtil Folk af bitter Erfaring lærte, hvad der var Lov, og at den ikke længere lod sig trodse. Det synes at være den store Katastrofe i Slutningen af Aaret 1831, som har givet Befolkningen denne Lære, men Fortællingen derom skal gemmes til en senere Artikel. Her skulde først drages et Par andre Sager fra denne *Smugleriets Glansperiode* frem.

Af Grunde, som vil fremgaa af det følgende, var det navnlig de ovennævnte *stempelpligtige Varer*, som der var Tale om at smugle. *Stemplingen* var et gammelt Kontrolmiddel, som i det mindste gaar tilbage til 1681, og blev benyttet snart til visse Grupper af *indenlandske* Varer, snart til andre, dog især til Manufakturvarer, men i hvert Fald altid til Varer, hvis Indførsel enten var *forbudt* eller som kun maatte indføres mod en meget *høj Told* — i sidste Fald skulde selvfølgelig ogsaa de *indførte* Varer stemples. Med Toldloven af 1797 var Stemplingen, som voldte et stort Bryderi og megen Tidsspilde, bleven afskaffet, men da de store Forbudslove nogle Aar senere kom, navnlig den af 23. Maj 1812, ansaa man det for nødvendigt atter at indføre Stemplingen, og denne Reak- tion blev man desværre ikke fri for før en lang Aar-

række senere. Thi vel vendte man efter Freden atter, i alt Fald teoretisk, tilbage til Loven af 1797, men med saa mange Undtagelser, at Kontrollen næsten var lige saa slem som i Enevældens merkantile Glansperiode. Stemplingen var en af disse Undtagelser og en af de værste.

Det var en Forordning af 2. April 1814, som bestemte, hvilke Varer, der skulde anses for stempelpligtige: a) „Klæde og alle Tøjer eller Alenvarer, som er vævede af Uld, trykte Sirtser og Cattuner samt alle farvede eller brogede Tøjer og Alenvarer, som er vævede af Bomuld; Olmerdug og Bommesier; saa og vævede Strømper af Bomuld. b) Fremmede raa og raffinerede Sukkere fra Evropa, fremmede Spillekort og Porcellain“. De under a) nævnte Varer, som alt-saa omfatter saa godt som alle Manufakturvarer, kunde indføres til København for en meget høj Told, 30—40—50 „ af Værdien, *men ikke andre Steder i Landet*, og de under b) nævnte Varer maatte slet ikke indføres. Naar hertil føjes Varer som *Kaffe, Tobak* og *Brændevin*, der ligeledes var fortoldede med 30—50 „, men ikke stempelpligtige, saa er de Varer nævnte, som især maatte blive Genstand for Smugleriet. — Hensigten med disse høje Toldsatser var dels at faa Penge i Kassen og dels at beskytte Fabrikanterne, men man maatte her gøre den samme Erfaring som paa det politiske og religiøse Omraade: Den Tid var forbi, da man kunde gennemføre Enevældens Tvangsprincipper, — enten man vilde eller ej, saa maatte man lidt efter lidt løsne Baandene, indtil de blev taalelige. Men desværre skulde der, inden det skete, voldes megen Fortrød og slaas mangt et Saar, som aldrig kunde læges. Det er derom, der nu skal fortælles.

I den følgende Sag er navnlig Aktors Indlæg saa kuriøst, at det fortjener at anføres i sin Helhed, men for Klarheds Skyld maa der først gives en lille Oversigt.

Om Morgenen den 7. April 1827 anholdt to Toldkarle fra Foldingbro en Vogn med Kolonialvarer tæt ved Lundtofte i Føvling Sogn. Paa Vejen tilbage til Foldingbro kom man gennem Stenderup, og da Kusken her erklærede, at hans Heste var trætte og han derfor ikke kunde køre længere, fik man lejet en anden Vogn. Men inden Varerne var omlæssede og Manden færdig til at køre, kom Byens Oldermænd og forbød ham det, da han stod først for Tur til Kongeægt. Samtidig samledes Byens Folk om Vognen, som det synes ligefrem *efter Ombud*, og om det end ikke fra først af just har været *planlagt*, at Varerne skulde erobres tilbage, saa blev det dog hurtigt Resultatet, idet det nemlig kom til et Sammenstød med Toldkarlene, maaske ved en noget udfordrende Optræden fra deres Side. Under Slagsmaalet forsvandt Varerne og kom heller ikke mere til Stede, og Toldkarlene maatte vende hjem uden at have faaet andet ud af Eventyret end en Del tørre Klø. Men for de Stenderup Bønder og flere fulgte der det efter, som værre var. Vi skal begynde med det Indlæg, som Aktor har givet i den Retssag, som fulgte paa, og som varede over et Aar.

„Det var den 7. April forrige Aar, at de ved Foldingbro Toldsted ansatte edsvorne Betjente, Niels Sørensens og Thøger Pedersen, vare udsendte af deres Foresatte for at røgte Toldvæsenets Tjeneste, og det var ved denne samme Lejlighed, at det famøse Opløb fandt Sted i Stenderup, hvorved man lod Ondskab

og Hævnlyst gribe saa vidt om sig, at et helt Komplot eller en general Sammenrottelse af Byens og Omegnens Beboere bestræbte sig for med Rode at rydde foran nævnte Toldkarle af Vejen!

I Nærheden af Lundtofte anholdt nysnævnte Betjente en Del Varer, der vare smuglede over Kongeaaen. De tilhørte N. J. af Vejrup og bleve transporterede af tiltalte N. R. af Griisbæk. Ejeren og Kusken vare nærværende ved Anholdelsen. Disse bleve anmodede om at transportere Varerne til Foldingbro Toldsted, men der foregaves, at Hestene vare trætte. Man forhørte nu i Lundtofte om en Vogn, men der var ingen at faa, hvorpaa det gik videre til Stenderup. Her forhørte man sig nu ogsaa om en Vogn, og en Nis Lauridsen lod sig leje til at transportere Varerne til Foldingbro. Som man nu havde faaet Varerne om-læssede og Vognen forspændt, kom Byens respektive Oldermænd, tiltalte E. A., og naturligvis ikke for ingenting! Han forbød straks Nis Lauridsen at køre under det Paaskud, at der var indløbet Tilsigelse til Hestes Afgivelse til Vognægt, saasom N. L. stod først for Tur at afgive Kongeægt. Nis Lauridsen, som sikkert nok kendte Krudtet, lod sig bevæge og nægtede at bortkøre Varerne uagtet Opfordring efter den skete Akkord. Straks er hundrede og ét ude! En Sammenrottelse, Stimlen og Mængde af Mennesker er øjeblikkelig til Stede, og nu regner der paa Mordervis Hug og Slag ned paa Kongens udsendte Betjente. Mange af Mængden stimler sig om hver af Toldkarlene, og disse berøves deres medhavende Værge og kastes til Jorden, hvor de, med Ansigtet i Snavset og 3—4 Mennesker oven paa sig, tildeles Prygl baade af Hænder og Stokke, saa at de med al Nød, hver for sig,

uden Varer og Vaaben endelig kom hjem for at pleje Sengen en Tid.

Det vil af Forhøret erfares, at en ubegribelig Mængde Mennesker har været til Stede ved hint mærkværdige Optrin, hvor Prygl og Slag, Skrigen og Raaben, Allarm og Støj og Kvalm var Værkets Hjul!

Der er nogen Taage over den egentlige Sammenhæng, hvorledes hin tumultuariske Forsamling egentlig blev stiftet eller opstod. Imidlertid leverer Sagens Omstændigheder, gennemgaaede fra en Ende af, ingen Tvivl om, at Tumulten og Overfaldet var planmæssigt og efter fælles Overenskomst! af de tiltalte. Den ærede Ret lægger særdeles Mærke til, at paa Vejen til Lundtofte, umiddelbart efter Anholdelsen, kom tiltalte M. B., med samt sin Vognkæp under Armen, løbende efter Vognen, taledede derpaa sagte og hemmelig med Varernes Ejermannd, samt forføjede sig, saa snart de naaede Stenderup, fra Sted til andet.

Hvortil denne forborgne Tjenstvilligheds Hensigt? Byens Folk fik øjeblikkelig at vide, at Toldkarlene var i Byen med anholdt Gods. Mænd, Karle, Kvinder og gamle Kællinger forlod straks Madfadet og mødte paa Valpladsen. M. J. af Lundtofte forlod sogar sin Plov og drev til en anden By. Byens Oldermænd forbyder Nis Lauridsen at køre, fordi han stod for Tur til Ægt, hvis Afgivelse dog ej var bestemt, og uagtet det i ethvert Tilfælde blev Nis Lauridsens og ikke Oldermændens Sag at besøge sin Ægt forrettet. (!) Alt dette røber udisputerlig og kan ej vidne om andet end Overlæg og Overenskomst til at frarane Kongens Tjenestefolk de omhandlede Varer og at afprygge Toldbetjentene. Og er der endnu herom nogen Uvished tilbage, saa hæves denne aldeles ved at gennemlæse

alle de afhørte Deponenters afgivne besynderlige og unaturlige Forklaringer.

Byens Folk kendte ikke hinanden ved Dagens Lys, uagtet de stod saa godt som stødte op ved Siden af og begloede hinanden lige i Øjnene. Se blandt andet den afhørte over 60-aarige Mamas Deposition, der endog er beediget, hun stod tæt hos, hun gik tæt forbi, for mulig at fryde sig ved Synet! da Niels Sørensen laa under 3—4 mandstærke Karle. Hun saa den overfaldtes (sic!) Hoved, og dog vil dette næsten udlevede Menneske ikke kunne kende en eneste af tilstedeværende!

Og af samme Kaliber er næsten alle Deponenters Forklaringer. Ej at tale om de tiltaltes haardnakkede og løgnagtige Forklaringer til Sandhedens absolute Undertrykkelse. Og er det nu saaledes, som jeg haaber, klart, at Sammenrottelsen og Overfaldet var en Følge af en lagt Plan eller fælles Overenskomst, da bliver det atter lige vist, at Forbrydelsen bliver desto større og strafværdigere!

Dette baade fra Formens og fra Indholdets Side lige tarvelige Indlæg er kun medtaget her, fordi det er saa kuriøst og tillige ret oplysende. En Del nye Oplysninger faar man dog af Redegørelsen, som gaar forud for Dommen, navnlig angaaende selve Slagsmaalet.

„Ejeren af Varerne har under Forhørerne tilstaaet, at de virkelig var smuglede over Aaen ved *Aabølling* By, og efter hans Angivelse bestod de i 2 Matter Tobak, 1 $\frac{1}{2}$ Anker Brændevin, $\frac{1}{2}$ Kasse brunt Sukker, 2 Lispund Kaffebonner samt 1 Lispund Hør“. Hvor disse Varer tilsidst blev af, har man ikke kunnet faa oplyst; ganske vist kommer det tilsidst frem under Forhørene, at Kusken N. R., Grisbæk, $\frac{1}{2}$ Time efter

Slagsmaalets Ophør kørte Vesten ud af Byen med, men Ejeren nægter bestemt at have modtaget dem, og videre har man ikke kunnet komme. N. R. har forøvrigt hentet Varerne nede i Flensborg og *kørt* over Aaen med dem. Angaaende Paastanden om, at man havde en Ægttur at gøre, og at det var Nis Lauridsens Tur, fremlægges der fra Amtstuen en Attest for, at det første er sandt, men „hvorvidt just Nis Lauridsen stod for Tur, er imod Opsynsmandens Benægtelse (!) vanskeligt at oplyse, da han alene kender den Tur, som bør følges ved Ægtafgivelse“.

Af selve Slagsmaalet gives der ikke nogen egentlig sammenhængende Skildring. Det løber ud i saa mange indviklede Enkeltheder, at det er vanskeligt at faa Rede paa, men saavidt man kan skønne, er det gaaet saaledes til:

Da Nis Lauridsen paa Oldermændens („Opsynsmandens“) Opfordring vilde til at spænde fra igen og havde taget det ene Hammelreb af, gjorde Toldkarl Niels Sørensen Forsøg paa at sætte det paa igen, og da de omkringstaaende søgte at hindre ham deri — vel at mærke *ikke direkte*, thi det vidste man godt kunde blive en farlig Sag, men ved at gøre Hestene urolige — slog han omkring sig med sin Stok og traf en Gaardmand P. N. fra Stenderup. Nu synes Vreden at være løben af med denne, og ved Broderen Jens's Hjælp kastede han Niels Sørensen omkuld; en tredje Mand var saa tjenstvillig at holde dennes Hoved nede med Ansigtet mod Jorden. saa han *ikke kunde se*, hvem der gav ham de Prygl, som han nu fik, og derfor har der heller ikke kunnet oplyses noget om dette Punkt. Uheldigvis lod Jens sig ikke nøje med det. Han har vel ment, at Niels Sørensen kunde have

godt af endnu en lille Opmuntring, da han var kommen paa Benene; nok er det, han gav ham et Rap over Armen med en Stok, og da Toldkarlen nu opgav det og flygtede ud af Byen, fulgte Jens ham paa Vej, gav ham flere mindre pæne Tilnavne og bød ham pakke sig ud af Byen; og dermed er Niels Sørensen ude af Sagaen. Men for Jens blev denne sidste Episode, som han tilsidst maatte vedgaa, en meget alvorlig Historie.

Mens dette foregik inde i Nis Lauridsens Gaard, hvor den anholdte Vogn med Varerne stod forspændt, var den anden Toldkarl, Thøger Pedersen, kommen i Klammeri med Folk uden for Porten, da han gjorde Forsøg paa at komme ind og hjælpe Kammeraten. Man havde sine meget gode Grunde til at hindre ham i dette, og det var jo ogsaa den letteste Sag af Verden at gøre det uden direkte Vold, naar blot man bar sig fornuftigt ad, — man kunde jo sagtens besætte Porten saa tæt, at han hverken kunde komme frem eller faa noget at se af, hvad der foregik, og blev han paatrængende, saa kunde man jo „tilfældig“ skubbe til ham. Uheldigvis synes Thøger Pedersen at have været en noget ilter Natur og ikke at have forstaaet, hvilket uhyre Maal af Taalmod en Toldkarl maatte være i Besiddelse af. I hvert Fald prøvede han at skaffe sig Adgang til Gaarden med Vaabenmagt, og nu først gik det rigtig galt. Fire af de tilstedeværende kastede ham omkuld, knubsede ham og tog baade Pistol, som han havde truet at skyde med, og Stok fra ham. Dermed lod man ham løbe, men da Porten nu var bleven ryddelig og Kammeraten var løbet bort, gjorde han endnu, forøvrigt til Ære for sig, et Forsøg paa at tage sig af de anholdte Varer. Dette vilde

man selvfølgelig ikke nu finde sig i, og inde i Nis Lauridsens Gaard fik han den værste Medfart, idet han blev kastet omkuld paa Møddingen, og mens hans Ansigt blev holdt mod Jorden, fik han flere drøje Knubs og Slag baade af Stokke og Næver, navnlig af tre Mænd, P. H. M. J. og N. P. Disse Navne kommer frem derved, at P. H. under Forhørene ikke viste sig saa standhaftig som ønskeligt. Til Oplysning om, hvor slemme Knubsene har været, findes følgende Attest fra Stiftsfysikus Randrup:

„Aar 1827, 10. April, besøgte jeg Grænsetoldbejtjentene Thøger Pedersen og Niels Sørensen, begge af Foldingbro, der foregave Lørdag den 7. April at være overfaldne og mishandlede, idet de udførte deres Embedsforretninger, for efter Ribe Amts Ordre at give Attest om deres Tilstand, og fandtes da:

Thøger Pedersen at ligge i Sengen, klagende over Smerter i Hovedet og over Lænderne. Ved at besigtige ham fandtes:

1. Adskillige Hudløsheder paa den højre Kind og ned ad Halsen paa samme Side, der syntes at være reven med Negle,
2. En Svulst paa den behaarede Del af den venstre Side af Baghovedet, hen mod Øret,
3. Decolorerede Striber bag paa det tykke af venstre Laar,
4. En Hudløshed paa den midterste Finger af venstre Haand.

Ligeledes fandtes:

Niels Sørensen at ligge i Sengen og klage over Trykning for Brystet. Ved at besigtige ham fandtes:

1. Adskillige Hudløsheder paa den højre Kind og bag paa Halsen samt i Nakken;

2. Paa den højre Albue fandtes en Plet af omtrent en Tomme i Omkreds med underløbet Blod.

Alle disse Tilfælde vare hos begge de nævnte Personer Følger af udvortes Vold, Stød eller Slag, hvilket herved bevidnes under Embeds Ed.“

Dette ser jo ikke synderlig dødeligt ud, men efter Loven var det ogsaa lige meget med *Graden*; Sagen var, at *der var brugt Vold*.

Forøvrigt er det morsomt og interessant at lægge Mærke til Bøndernes Optræden under Slagsmaalet, — deres seje, *passive* Fremgangsmaade, hvad enten det gælder om at hindre Niels Sørensen i at sætte et Hammelreb paa, eller det gælder at holde de to Karle fra hinanden. Men det viser jo ogsaa, ligesom deres Bestræbelse for, at Betjentene ikke ser Angriberne, at de har vidst, at der var en Del at vove, selv om de ikke havde tænkt sig, at Straffen skulde blive saa alvorlig, som den blev. Det er derfor ogsaa først efterhaanden og ved Betjentenes Anvendelse af deres Vaaben, at man lader sig drive til at gaa angrebsvis til Værks.

Og hvis man kan tro Kontrollør Petersen i Foldingbro, Betjentenes Foresatte, saa var Stenderupperne ogsaa gammelvante med den Slags Affærer. Han gav i et Brev til Herredsfogden af 18. Maj 1827 følgende Indlæg i Sagen:

„Eftersom jeg af 3 Aars Erfaring kender Stenderupperne, er det vanskeligt at navngive nogen, som man kunde haabe vilde afgive et sanddru Udsagn, og da de hænger sammen som Burrer, er det næsten umuligt at faa at vide, hvem der var til Stede ved Overfaldet. Imidlertid undlader jeg ikke at meddele Deres Velbyrdighed, hvad jeg har kunnet faa at vide.“

Derefter følger en Del Angivelser, som P. selv synes at have hentet i Stenderup.

Denne Dom kan vistnok, navnlig fra en Tolders Standpunkt, indeholde noget rigtigt. Der er bare at føje til, at det samme med lige saa god Ret kunde skrives om enhver anden Landsby ude i disse Egne i hin Tid. Og desuden er højst Halvdelen af de dømte fra Stenderup.

Men der er noget om, at Deltagerne „hænger sammen som Burrer“. Det er et næsten beundringsværdigt Sammenhold, der her vises, især da Øjenvidnerne havde været saa „ubegribelig“ mange. Saa haardnakket blev Benægtelsessystemet gennemført, at det, man opnaaede i de 11 Forhør fra 12. April til 21. Avgust, var saa godt som intet; det lykkedes ikke engang at faa fat paa alle dem, der havde været med i Slagsmaalet. Men den sidstnævnte Dag blev paa Angivelse to Tjenestekarle arresterede, hvoraf den ene var meget ung og den anden „stupid“, og nu gik der Hul paa Løgnen. Begge de anholdte havde været med i selve Slagsmaalet, kunde derfor give ret god Besked, og de to Forhør 21. og 25. Avgust bragte da ogsaa det meste af det Materiale til Veje, som er Grundlag for Dommen, skønt der blev holdt mange Forhør endnu.

Dommen, som faldt 1. Juli 1828, ikendte 4 af de anklagede *Tugthusstraf* og 4 *Vand og Brød*, nemlig:

1. *Oldermanden* i Stenderup, 48 Aar, gift, smaa Kaar, 3 Børn. For at have været med til at kaste Thøger Pedersen omkuld og berøve ham hans Stok 6 × 5 *Dages Vand og Brød*.
2. *Tjenestekarl P. H.*, Stenderup, 21 Aar, gift mens Sagen stod paa. For at have slaet Thøger Pedersen 1 Aar i *Viborg Tugt- og Forbedringshus*.

3. *Gaardmand M. J., Lundtofte*, 48 Aar. For at have slaaet Thøger Pedersen *1 Aar i Viborg Tugt- og Forbedringshus*.
4. *Tjenestekarl N. P., Stenderup*, 29 Aar. For at have slaaet Thøger Pedersen *8 Maaneder i Viborg Tugt- og Forbedringshus*. Det formilder hans Dom, at han anses for „stupid“.
5. *Husmand M. B., Lundtofte*, 45 Aar, gift, 4 Børn, smaa Kaar. For at have været med til at kaste Thøger Pedersen omkuld og tage hans *Pistol 3 × 5 Dages Vand og Brød*.
6. *Husmand J. N., Lundtofte*, 42 Aar. For at have slaaet Niels Sørensen *1 Aar i Viborg Tugt- og Forbedringshus*.
7. *Gaardmand P. N., Stenderup*, 49 Aar, gift, 5 Børn, smaa Kaar. For at have kastet Niels Sørensen omkuld *6 × 5 Dages Vand og Brød*.
8. *Gaardmand N. R., Grisbæk*. For falsk Vidnesbyrd om, hvor Varerne blev af, da Slagsmaalet var forbi, *6 × 5 Dages Vand og Brød*.

Endvidere skal de tiltalte in solidum udrede Sagens Omkostninger.

Ingen af disse Folk har været straffet før, og de har tilmed alle de bedste Vidnesbyrd fra deres Sognepræst, hvis Attest i den Anledning indhentes. Og saa faar de en saadan Dom for at have givet et Par Toldkarle nogle tørre Klø!

Men hvor uretfærdigt de end selv har anset dette for at være, saa er det paafaldende, man fristes til at sige forargelige, ved Dommen dog ikke dens Streng-
hed, thi Toldkarle var jo kongelige Embedsmænd, og her var ikke engang gaaet frem efter *Lovens* fulde Streng-
hed. Men naar man tænker paa, hvor lempeligt der

blev gaaet frem mod kongelige Embedsmænd 10 Aar før, saa er det ikke hyggeligt at se, at *her* blev Dommen udført efter dens Ordlyd. De 4, der var idømte Vand og Brød, begyndte Afsoningen 17. December 1828, og af 13. Februar 1829 findes et Brev fra Herredsfogden, at de sidste er færdige og har betalt Omkostningerne derved. 16. December findes et Brev fra Stiftamtmand Sponneck til Sognefogderne mellem Ribe og Viborg, at de skal være de to Mænd, som er antagne til at transportere de tre af dem, der er idømt Tugthus, behjælpelige med Transporten og med at skaffe Nattelogis, og af 22. December findes Kvitte- ring fra Tugthuset for Modtagelsen. Den fjerde, Tje- nestekarl P. H., havde fra November taget Tjeneste i Haderslevognen, saa ham faar man først fat i noget senere. Af 10. Januar 1829 findes en Kvitte- ring fra Tugthuset for hans Modtagelse. De kom ogsaa alle fire, saavidt man kan se, til at udstaa hele den idømte Straf.

Man fristes til at spørge, om det er den gamle Historie om Forskellen paa de store og de smaa Tyve, der her kommer frem, og noget er der utvivlsomt om det, men det er dog næppe hele Forklaringen. De dømte blev raadet fra at appellere, men derimod til, efter gammel Skik, at „fly til Kongens Naade“. Men naar Kong Frederik VI afslog deres Ansøgning om en For- mildelse af Dommen, saa har Meningen sagtens været, at der skulde „statueres et Eksempel“. Nu havde man lige været imødekommende mod Befolkningen ved at hæve Kvægtolden med dens generende Kontrol, nu vilde man ikke have det samme Vrøvl med andre Varer, nu skulde det være forbi. Og skønt Smugle- riet ganske vist vedblev uforinndsket nogle Aar endnu,

saa ses det dog ogsaa, at man for Fremtiden tager alvorligere derpaa. Staten var ved at komme til Kræfter igen efter Nederlaget.

Et Par mindre Sager fra det følgende Aar (1829) er ogsaa ret oplysende og skal derfor medtages til Slutning.

I Roager Sogn Syd for Ribe, som dengang hørte til de danske Enklaver, lykkedes det en Dag i Januar 1829 to Toldbetjente fra Ribe at arrestere en Jødekræmmer, som løb rundt med ustemplede, altsaa indsmuglede, Kramvarer. Jøden slap imidlertid kort efter fra dem, og da det for de to Betjente først og fremmest kom an paa at redde den dejlige Krampose, som vilde blive konfiskeret til Fordel for dem, mens Kræmmeren ikke vilde gøre dem andet end Vrøvl og Ulejlighed, lod de ham løbe.

Men den grumme Skæbne vilde, at de ogsaa skulde gaa glip af det meste af Kramposens Indhold. Det lille Skuespil havde nemlig haft Tilskuere, og naar undtages enkelte foragtede Angivere, tog disse *altid*, som vi ogsaa ser det af Stenderupsagen, Parti for Smuglere og Kræmmere som den absolut forurettede Part. Og denne Gang gjorde de det nu særdeles grundigt; thi kort efter at Toldkarlene var komne paa Hjemvejen med deres Fangst, blev de indhentede af 4 ridende Mænd, bevæbnede med Stokke og „Slaweler“. Da Betjentene nogenlunde kunde skønne, hvad Meningen var, tyede de ind i en Gaard for om muligt at faa Sagerne til Side. Men de fire Forfølgere kom bagefter, og da denne Scene naturligvis gjorde en Del Opsigt, kom der snart en Mængde Folk til Stede, og

det begyndte at se truende ud for Toldkarlene. Der blev forsigtigvis ikke *egentlig* brugt Vold, kun spørger man dem, om de har været ude at plyndre Folk, og forlanger, at Kramposen skal føres til Sognefogden og deponeres der. Og da de ikke synes videre tilbøjelige til at gaa ind derpaa, kommer der en mærkelig Uro og Ubehændighed over Forsamlingen, — snart én og snart en anden „kommer til“ at skubbe til Toldkarlene, og et Par er endog saa klodsede i deres Optræden, at de slaar til deres Pistoler. saa Fængkrudtet spildes.

Den stakkels Jøde havde imidlertid atter faaet Mod, da han saa, hvorledes Sagerne udviklede sig. Han kom snart til Stede, og da Forsamlingens Holdning blev mere og mere truende, vidste Toldkarlene til sidst ikke bedre Raad end at underhandle med Kræmmeren. Og de blev da enige med ham om, at Varerne foreløbig under Toldvæsenets Segl skulde deponeres i Gaarden, hvor de var. Men da de i den Anledning begyndte at tage Sagerne ud af Posen for at putte dem i nogle Chatolskuffer, blev de omstaaende endnu mere nærgaaende, idet de greb det ene Stykke efter det andet og smed det ud til Folk udenfor Vinduerne, og fra dem kom det uden Tvivl atter i Kræmmerens Eje. Men selv om der ogsaa gik lidt til Spilde paa Vejen, saa var dette dog for Kræmmeren langt at foretrække fremfor at faa Sagerne lagte under Toldvæsenets Segl; thi han havde jo næppe rent Mel i Posen. Nok er det, paa den Maade forsvandt det meste, for 100 Rd. i alt, mener Betjentene, mens de selv kun beholdt Varer tilbage for 25 Rd. Vel gjorde de Forsøg paa at komme ud for at faa fat i de tagne Varer, men der var over alt Folk i Vejen, og skønt

disse ingenlunde brugte Vold, langt fra! saa var de dog ikke lette at flytte med.

Men skønt det saaledes ikke kan bevises, at man ligefrem har brugt Magt eller Trusler, saa kan de anklagede dog ikke fragaa. at deres og Forsamlingens Holdning i det hele har været saadan, at Toldkarlene maatte tro, at man havde ondt i Sinde overfor dem. Og navnlig gælder det selvfølgelig de 4 ridende Forfølgere. — Hvordan de i det hele taget kommer uden om Sagen og undgaar en streng Straf, er næsten ikke til at forstaa; men de har vel foregivet, at de red efter noget andet, og de har ingen unge eller „stupide“ Karle haft imellem sig, som gik hen og røbede den sande Sammenhæng. — Og saaledes slipper de da, de to hver med en Mulkt paa 50 Rd., og de to hver med 40 Rd., mens en femte og en sjette bliver idømte henholdsvis 30 Rd. og 20 Rd. Alle de dømte skal deltage i Sagens Omkostninger.

I Februar Maaned 1829 kørte Kromand Peder Thomsens Karl i Vejen en Dag over til „den søndre Side“ efter 140 Potter Brændevin. I Skodborg, som jo ellers ikke var Toldsted, men hvor et saa lille Parti Brændevin dog kunde fortoldes, forlangte han Passérseddel, men fik ingen, — af hvilken Grund siges ikke. Paa Hjemvejen blev han imidlertid anholdt af en Betjent Styruup, men nægtede at køre tilbage, og kort Tid efter stod han anklaget baade for dette og for at have tiltalt Betjenten med „Du“. For det første Punkt blev han imidlertid straks frikendt, da Tolderen maatte vedgaa, at Karlen havde forlangt Passérseddel. Og for det andet maa han ogsaa frikendes,

da „Tiltale med „Du“ ej kan anses for utilbørlige Ord, thi det er almindeligt, at Bonden nævner enhver Person i Samtale med andet personlige Pronomen, og naar han tror at vise en større udvortes Agtelse, med tredie Person „han“.“

Ved samme Lejlighed var imidlertid Peder Thomsen selv ogsaa stødt sammen med Styrup, og han slap knap saa billigt. Han bliver tiltalt for at have sagt til Styrup, at „eftersom Varen havde passeret alfare Veje og var anmeldt paa lovlige Steder, skulde han have andet at varetage end at befatte sig med saadanne Drengestreger“. Denne Udtalelse blev takseret til 8 Rd. + 2 Rd. i Omkostninger.

En Dag i Sommeren 1829 gik en Mand fra Jernved over Aaen ved Jested Mølle med en Sæk paa Nakken. Lidt Nord for Aaen blev han indhentet af en Toldkarl, som vilde vide, hvad han havde i Sækken; men Manden mente, at „det kom ikke ham ved“. Dermed vilde Betjenten dog ikke nøjes, men da han vilde forsøge at stifte nøjere Bekendtskab med Sækkens Indhold, brugte Ejermanden først Trusler, og siden slog han Betjenten med sin Stok. Dette sidste vil han dog for Retten paa ingen Maade indrømme, og han slipper da ogsaa for videre Tiltale, kun maa han betale Sagens Omkostninger. Denne Dom er saa meget mærkeligere, som Betjenten har *aflagt Ed* paa sin Rapport, men Sammenhængen er den, at han har glemt at vise sit *Toldtegn straks*, og skønt Manden sandsynligvis nok kendte Betjenten, skulde han nok vogte sig for at lade sig mærke dermed. Og nu er det selvfølgelig ikke muligt for Retten at afgøre, hvor

meget af Sammenstødet der er gaaet *forud* for, at Toldtegnet er vist, og hvor meget *efter*, og Retten finder, at „Tiltalte var til da fuldkommen berettiget til at modsætte sig nogen Undersøgelse af sit Tøj og til at værgе baade dette og sin Person“. —

Kilder: Angaaende *Sagen mod Toldembedsmændene* 1817—18 se Sagens Akter i Rigsarkivet. — Om *Stenderup-Sagen* 1827—28 se Gørding-Malt Herreders Justitsprotokol for nævnte Aar i Provinsarkivet i Viborg. — Om de mindre Sager se Riberhus Birks Justitsprotokol og Gørding-Malt Herreders Kopibog under de Aar, da vedkommende Sag er foregaaet.

Ribe i Stiftamtmand Moltkes Tid.

Af Kammerherre G. Stemann i Ribe.

OM Kammerherre Werner Jasper Andreas Moltke, der var Stiftamtmand i Ribe fra 1796 til 1811, er der desværre ikke bevaret nogen Familietradition. Hans Efterkommere er alle døde. Den sidste, Komtesse Thorveiga Moltke, døde 1901. Hun boede paa Vallø, da Slottet brændte, og mistede ved den Lejlighed alt, deriblandt højst sandsynligt den Dagbog, som Moltke vides at have ført lige fra Ungdommen af.

W. J. A. Moltke var Søn af Eberhard Friedrich Ehrenreich Moltke¹, Ejer af Godserne Schorsow, Bülow, Stridfeld og Walkendorf i Mecklenburg-Schwerin, og Maria Dorothea Margrethe v. Oertzen, og født paa Walkendorf² den 15. Septbr. 1755.³ Da flere af Slægten tidligere havde været i dansk Tjeneste,⁴ ønskede Faderen, at

¹ I Mecklenburg-Schwerin findes nu ingen af Slægten. (Velvillig Oplysning fra Hr. Rentier C. W. Hermes i Wismar.)

² Familien Moltke ejede Walkendorf fra 1374 til 1831.

³ Hans Faddere var: Landmarskal v. Oertzen, Kaptain v. Zepelin til Wahrenstorff og H. v. Moltke til Samow. (Oplysning fra Pastor C. Sperling i Walkendorf.)

⁴ Saaledes: *Henning* (ell. Henneke) *Moltke*, der som Lensmand paa Møen 1323 har underskrevet det Lensbrev, som Kong Christoffer II udstedte i Nykøbing paa Falster, og hvorved han overlod Hertug

en af hans Sønner skulde gøre det samme, og Valget faldt paa Werner Jasper Andreas. I sit 10. Aar blev denne da Page ved det danske Hof, derefter 30. December 1773 Lieutenant i Artilleriet og gik derfra 17. Novbr. 1774 over i den kgl. Livgarde til Fods, hvor han ansattes ved Livkompagniet og gjorde Tjeneste sammen med den senere Generallieutenant Georg Ludv. v. d. Schulenburg, hvem taknemmelige Medborgere har rejst et Æresminde paa Garnisons Kirkegaard i København. 10. Maj 1776 udnævntes Moltke til Kammerjunker. I den ovennævnte Dagbog havde han fortalt,¹ at han var til Stede, da Dronning Caroline Mathilde blev præsenteret ved Hoffet 1766, og at hun paa Grund af sin Ungdom var genert og skyndte sig at passere Rækkerne, og ligeledes givet en Beretning om Struensees Henrettelse den 28. April 1772, som han havde overværet.

Efteraaret 1781 mødte ham en Hændelse, som fik ikke ringe Betydning for hans Fremtid. Den 1. Septbr. nævnte Aar fandt der et stort Opløb Sted paa Højbroplads. Aarsagen dertil var et rent privat Mellemværende mellem en udenlandsk Kunstner, Pinette, der boede i

Henrik af Mecklenborg nogle Distrikter ved Rostock. Han døde 1326 og ligger med sin Hustru, Fru Elsebeth Moltke, begravet i Kjeldby Kirke paa Møen, hvor hans Monument endnu findes og fredes som et af vore bedste historiske Mindesmærker. — *Viggo* (ell. Fikke) *Moltke*, Danmarks Riges Raad og Befalingsmand paa Møen paa Kong Valdémars Atterdags Tid. — *Claus Joachim Moltke*, der som Kornet under Kong Christian IV deltog i Slaget ved Lutter am Barenberg 1626. — *Carl Gustav Moltke*, død 1748, der var Kaptajn i dansk Tjeneste. (Langhorn: *De danske Moltker*, 6—7, 9, 10.)

¹ Oplysning fra fhv. Herredsfoged J. Erichsen, i hvis Moders Hus Moltke boede sine sidste Leveaar.

Distrikts-Chirurgus Grills Hus i Store Færgestræde og gav Forestillinger i Gjethuset, og hans Lejetjener, den 36aarige Claus Villumsen, barnefødt i Varde. Denne havde betinget sig en Løn af 3 Mk. daglig. Da han nu sammen med sin Hustru mødte for at faa sin tilgodehavende Betaling, som Claus mente var 6 Rdlr., vilde Pinette ikke give ham mere end 1 Rdlr. for hele Tiden, idet han lod Claus vide, at denne havde tjent nok ved Skænknungen paa Gjethuset de Aftener, Pinette der havde vist sine Kunster. Da Claus's Kone desuden krævede Erstatning for 2 Tallerkener, som var blevne borte paa Gjethuset, vilde Madam Pinette slaa hende, men dette forhindrede Pinette dog. Claus og hans Hustru talte højt nede paa Gaden om det, passerede. Folk stimlede sammen om dem, en af Mængden kastede en Sten gennem et af Pinettes Vinduer, og nu udartede det hele til et stort Opløb.

Da Moltke, der havde Vagt paa Christiansborg, hørte, at der var stærkt Opløb ved Højbro, gik han hen til Skildvagten ved Broen for at instruere ham om ikke at tillade nogen at nærme sig Slottet og at holde Pøbelen saa meget som muligt fra Slotspladsen. I det samme kom en Del af Folkeskaren, forfulgt af Vægtere og Betjente, som slog ind imellem dem, over Højbro ind paa Slotspladsen. Moltke søgte derfor ved Hjælp af Skildvagten ved Slotskirken at drive dem tilbage; men Vægterne slog med deres Morgenstjerner ind paa Skildvagten, saa at denne for at redde sig maatte fælde Gevær. Moltke gik hen til Vagten og hentede en Underofficer og fire Mand, hvoraf han stillede to ved Højbro, medens han med de to andre søgte at drive Pøbelen over Holmens Bro. Ved denne Lejlighed traf han den som en noget ubehagelig Em-

bedsmand bekendte Politimester, Konferensraad Fædder. Denne stod paa Højbro og spurgte paa en grov Maade, hvem der turde sætte Poster ud paa Broen. Da Moltke svarede, at det havde han gjort, truede Politimesteren med Haanden og sagde: „Godt, jeg kender Dem.“ Moltke gjorde ham saa opmærksom paa, at naar Vægterne ikke slog saa „grummig“ ind paa Pøbelen, men talte den til med det gode, vilde den før gaa fra hinanden, hvortil Politimesteren svarede, at han var tilfreds, at Pøbelen fik slaet Arme og Ben itu.

Saa vel Politimesteren som Moltke indgav straks Rapport over det passerede. Førstnævnte klagede over, at Moltke havde ladet fælde Gevær imod Vægterne, at han havde formént ham at komme over Broen og opført sig paa ulovlig og uanstændig Maade, samt at han havde taget Parti med Pøbelen mod Politiet. Moltke derimod besværede sig i sin Rapport bl. a. over, at Vægterne med deres Morgenstjerner havde slaet Vagtposten ved Slotskirken over Fingrene.

Han blev arresteret paa Vagten og holdtes her et Par Døgn. Efter Forhøret at dømme synes ogsaa Moltke at have brugt uforsigtige Udtryk i den Rapport, han indsendte til Overhofmarskallen.¹ Ved Forhørene blev det konstateret, at kun fornævnte Skildvagt havde fældet Gevær, og Moltke kunde ikke overbevises om at have forhindret Politimesteren i at komme over Højbro eller foretaget sig nogetsomhelst ulovligt.

¹ Rapporten findes ikke mere, men er sikkert med Overhofmarskallatets øvrige Arkiv gaaet til Grunde ved Christiansborg Slots Brand 1794.

Kammerherre, Stiftamtmand W. J. A. MOLTKE.
Efter et Maleri af Hans Hansen (1812) paa Ribe Raadhus.

Sagen afsluttedes ved allerhøjeste Kabinetsordre af 20. Oktober 1781 saaledes, at Vægterne skulde bære den spanske Kappe¹ og derhos straffes med Vand og Brød, medens det af Gardens Kommandør, Generalmajor, Baron Haxthausen, skulde tilkendegives Moltke, at han ved omspurgte Lejlighed havde efterkommet sin Pligt og opført sig, som det en god Officer egner og anstaar, og at Kongen vilde have ham i allernaadigst Erinding.

Dette Tilsagn blev snart opfyldt, idet Moltke kort efter udnævntes til tjenstgørende Kammerjunker med Lønning hos Kongens Grandtante (Datter af Kong Frederik IV), Prinsesse Charlotte Amalie, og efter at være udtraadt af Hæren den 8. Juni 1782 tillige til Avskultant² i Rentekammeret, en Stilling, hvorfra dygtige unge Mænd dengang kunde gaa over i de betydeligste Embeder. Prinsesse Charlotte Amalie døde, 76 Aar gl., den 28. Oktober 1782, og samme Dag udnævntes Moltke til Kammerherre. Aaret efter ægtede han den tyveaarige Ida Elisabeth Lütken, Datter af Kommandørkaptajn Christoffer Lütken. 1787 udnævntes han til Amtmand over Roskilde Amt og den 27. Maj 1796 til Stiftamtmand i Ribe.

Da Moltke med Hustru og fire Børn³ kom til Ribe, var det umuligt for ham at faa en passende Bolig. Hans Forgænger, Stiftamtmand Hellfried, boede i Vejle, og hans Næstforgænger, Kammerherre Urne, boede i

¹ Et Straffemiddel, der bestod i en jærnbeslaet Tønde, som blev sat over den skyldiges Hoved, og som han derefter maatte bære omkring i Byen.

² D v. s. Bisidder uden Stemmeret og Lønning.

³ Augusta f. 1784, Ida Cornelia Charlotte Vilhelmine f. 1786, Ehrenreich Christopher Ludvig f. 1790 og Carl Werner Moltke f. 1791.

Korsbrødregaard, der imidlertid var saa forfalden, at dens Ejer noget senere saa at sige helt lod den bygge op fra Grunden af. Moltke maatte da, foreløbig for egen Regning, bygge den nuværende Stiftamtsgaard, der først ved kgl. Resolution af 9. December 1801 blev Embedsbolig. Paa et Solur paa Bygningens Sydgavl staar: „Denne Gaard er bygget 1797 af W. Moltke og

Fig. 2. Parti af Stiftamtsgaarden i Ribe, opført 1797.
Set fra Haven.

Elisabeth Lütken“. Endnu samme Efteraar, 17. Septbr., døde hans Hustru og blev begravet paa Kirkegaarden ved Domkirken. Men allerede Aaret efter, den 27. Juli 1798, ægtede han den enogtrediveaarige Johanne Caspare Rosenørn, Datter af den 1790 afdøde Gehejmekonferensraad og Overskænk Peter Rosenørn til Kat-holm. Dette Ægteskab var barnløst.

Ribe Bys Indbyggerantal var 1801 — og forresten

lige saa 1821 — omtrent 2000, hvoraf ca. 300 væsentlig ernærede sig ved Avlsbrug. Handelen var ikke betydelig, dels fordi Indsejlingen til Ribe var vanskelig, dels fordi Byen laa som en Enklave i Haderslev Amt, paa en halv Mils Afstand omgivet af privilegerede Landhøkere, Brænderier og Kroer. Dette sidstnævnte Forhold blev stadig paaklaget fra Byens Raad, de saakaldte eligerede Borgere, der ønskede, at Byen i saa Henseende maatte erholde de samme Begunstigelser som de andre jyske Købstæder. En god Illustration af disse Forhold har man i en Erklæring, som de eligerede Borgere under 20. Avgust 1805 afgav over en Forespørgsel fra Kancellipræsident Kaas om, hvad der maatte kunne gøres fra Statens Side for at ophjælpe Ribe. Erklæringen lyder saaledes¹: „Naar Ribe maa nyde Ret lige med andre danske eller holstenske Købstæder, vilde samme ufejlbarlig befordre Næringsvejenes Udvidelse her i Byen og meget befordre dens Opkomst, der nu er saa dybt nedsunken i den yderste Armod. Det tillades os at skildre Byen i dens Velstands Dage saavel som i dens nærværende usle Forfatning.

Ribe By var i det 12., 13., 14., 15. og 16. Seculo i saa florissante Tilstand med Handelen, da Borgerskabet efter Byens herlige Privilegier havde Rettighed til, formedelst de store Tjenester og Opofrelser, Borgerskabet altid var Kronen til Tjeneste med, naar samme udfordredes, dels fordi den var beliggende yderst i Jylland ind til det Holstenske og dels fordi den tit og ofte blev hjemsøgt af høje Vandfloder, der beskadigede dens Diger og Dæmninger, at handle frit overalt i Jylland, hvad enten det var hos Borger eller Bonde, og havde tillige det herlige Privilegium, som andre Købstæder endnu har, at ingen enten Sonden

¹ Protokol for Repræsentanterne af Ribe By deres førende Korrespondance. Indrettet 1799. Side 69—72.

eller Norden Ribe maatte Riber Borgere til Præjudice bruge nogen ulovlig Forprang eller Købmandsskab. I de Tider var her en stor Skibsfart, ikke alene af Byens egne Skibe, men endog af fremmede Nationers. Her i Byen var store Oplagshuse, hvor saavel indenlandske som udenlandske Varer bleve oplagte og herfra igen afsendte ikke alene til udenlandske Stæder, men overalt i Landet, ja endog til Flensborg og andre Købstæder i det Holstenske. Byen havde i det Tidsrum en meget betydelig Øxenhandel paa Holland op til det Holstenske, da her paa Rheden kunde ankomme aarlig 20 à 30, ja mere, Skibe fra Holland alene for at afhente Øxen. Kort, Riber By havde i de Tider en meget vidt udstrakt Handel i det hele, ikke alene med Landets egne Produkter at afsende til fremmede Nationer, men endog med udenlandske Varer, som herfra blev afsendt overalt i Jylland og til de holstenske Købstæder. — Vi har kortelig berørt, hvad Ribe i fordums Dage har været. Vi vil nu paa den anden Side kortelig berøre, hvad der har bevirket dens Ruin og hvad den nu er. Ribe er, som meldt, beliggende yderst i Jylland ind til det Holstenske. Dette har aarsaget, at den ved de idelige Krige i fordums Dage har lidt meget fremfor de andre Købstæder i Jylland, dels har den ved de store og ødelæggende Ildsvaader, som er overgaaet Byen, samt ved store Oversvømmelser af Vandfloder fra Vesterhavet og lidt meget, og endelig som den fornemste Aarsag til Ribe Bys Ruin er denne, at al Handel og Vandel er rent borte fra Byen og drives nu af Beboerne paa Fanø¹ og Sønderho samt af Bønderne rundt omkring Byen, hvor enhver Bonde, Præst og Herremand kan faa alle de Varer, de behøve, det

¹ Efter den Tids Sprogbrug er her ved „Fanø“ tænkt paa Nordby.

være sig til deres Husholdning, Gaards Redskaber, ja Bygnings Materialier med, og det langt lettere Køb end hos en Købmand i Ribe. Disse Beboere samt Høkere her rundt omkring Byen tager igen alt, hvad Bonden, Præsten og Herremanden har at sælge, og betale samme altid dyrere end Købmænd her i Byen kan betale, af Aarsag den sidste maa betale Told og Konsumtion af alle de Varer, han lader indføre og udføre; han maa som Købmand og Borger svare de kongelige Skatter og Tyngder, Riber By bliver paalagte at svare, af den Handel, han bruger; af alt dette svare Øboerne og Høkerne her omkring, der handler med alle Slags Varer ligesafuldt som en Købmand i Ribe, intet, da alt, hvad de indføre i Landet, for det meste bliver indpraktiseret uden Told og Konsumtion, og ligeledes bliver det meste af alt, hvad Bønderne har at sælge, udpraktiseret af Landet, da det ikke er muligt for Toldbetjentene her paa den vestre Kyst at beoagte denne Told- og Konsumtionssvig, siden Øboerne har dertil indrettede smaa Fartøjer, der kan lægge an langs med Kysterne, hvor de vil, for at losse og lade slige Fartøjer. Som det gaar med Købmandsstanden, saaledes gaar det ogsaa med Brændevinsbrænderiet, hvilken Næringsvej for andre Købstæder er især en af de betydeligste. Men her er den Byen ganske betagen. Her paa Egnen findes tvende Brænderier anlagte, det ene paa Østerbygaard af S. T. Hr. Generalløjtnant v. Dyring, og det andet af en Bonde i Jels, navnlig Nis Kock. Udi ethvert af disse anlagte Brænderier bliver der brændt mere Brændevin, end der bliver brændt af alle Brændevinsbrændere i Ribe. Foruden disse tvende store, betydelige Brændevinsbrænderier findes rundt omkring Byen i enhver Landsby

1, 2 à 3 Brændevinsbrændere, som alle udsælge deres Brændevin i store og smaa Kvantiteter. Og til hvem udsælge disse Brændevinsbrændere deres Brændevin? Ikke til Bønderne her omkring Byen; thi disse brænde alle selv til egen Fornødenhed; men til vor usle By og ind ad Jylland, og kan udsælge samme til langt lettere Priser end en Borger i Ribe, da de første aldeles ingen Konsumption svare, betale alene en ringe og ubetydelig Forpagtningsafgift, den de igen faar betalt af Bønderne, fordi enhver maa brænde saa meget, han vil, til eget Brug. De sidste derimod maa svare Konsumption, kongelige og andre Byens Skatter og Tyngder. Altsaa er det ganske naturligt, at i Stedet for, at Brændevinsbrændere her i Byen ligesom i andre Købstæder skulde afsætte en Del til Landet af det Brændevin, de brænde, bliver der indpraktiseret til Byen Brændevin fra Landet baade i store og smaa Fustager, saa vel som ind i Jylland. Den store Øxenhandel, Byen havde i fordums Dage, er ligesom de øvrige Næringsveje borte fra Byen. Her i Byen er ikke en eneste Mand, der handler med Øxen, Heste eller Svin. Men derimod vrimler det af slige Handelsmænd rundt omkring Byen, som handler saavel med store som smaa Partier, ja, der findes de Bønder her omkring Byen, der udfører aarlig fra Jylland til de holstenske Markeder nogle Hundrede, ja Tusinde Øxen, Heste og Svin. Af dette saavel som foregaaende er let at slutte, at Handelen og Velstand bor paa Landet her omkring Byen, og Usselhed og Armod bor i Ribe. Den store Skibsfart, vi have meldt om, at Byen i fordums Dage havde, den er ligesom alle de andre Næringsveje væk og borte fra Byen, saa den paa nærværende Tid ikke ejer et eneste Fartøj uden alene 3 usle

Pramme, som Købmændene alene bruger her i Aaen til at pramme den Smule Trælast, de faa hjem fra Norge, fra Skibene, som losse i Skjøgum; thi nærmere kan Skibene ej komme Byen, som er ungefær 2 Mile herfra, siden Aaen af de mange store Oversvømmelser af Vandfloderne er for det meste tilstoppet og opfyldt med Sandbanker, i Stedet for at Skibene i fordums Dage gik lige ind til Byen. Derimod ejer Fanø og Sønderho Beboere 2 til 300 store og smaa Skibe og Fartøjer, af hvilke en Del fare paa Fragt udenlands, en Del af dem fare paa Fragt for Købmændene i Varde og Ringkøbing samt andre Købstæder i Landet, og andre fare paa Hamborg, Holland, England, Riga samt Norge for deres egne Beboere og derfra afhente alle Slags Varer, som de her og der, som meldt, forsyne Fastlandet med. Disse Øbeboere vare forhen ej andet end Fiskere, der solgte alle deres Fisk her til Byen og af Købmændene bleve bortsendte til Forhandling i Landet og udenlands, hvorimod disse Øboere bekom alt hos Købmanden her, som de behøvede i deres Husholdning og til deres Fiskeriredskaber. Denne Commerce er ganske ophørt. Øboerne forsende nu selv deres Fisk til Forhandling overalt i Landet og til udenlandske Steder, og derfra forsyner dem selv med alt, hvad de behøver. Ogsaa dette beviser fuldkommen Øboernes Velstand og Ribe Bys Armod. Saaledes er Riber By Tid efter anden fra dens forrige Velstand nedsunken til dens nærværende usle Forfatning. Den har vel Navn af Købstad, men i egentlig Forstand betragtet er den ej andet end en Landsby; thi dens fornemmeste Næringsvej er Avlings Bedrift. Men derimod ere Landsbyerne rundt omkring Ribe, samt Øerne(!) Fanø og Sønderho,

at anse som lutter Købstæder; thi deres Handel er fri; men Ribe Bys usle Handel derimod tvungen i alle Henseender og besværet med store Udgifter. Vi indsee altsaa ingen anden Redning for Byen, end at den forundes samme Privilegium, som den forhen har haft, og som enhver dansk Købstad har, nemlig at al Høkeri, Brændevins Brænderi, tilligemed al anden Handel, som præjudicerer Riber By, bliver afskaffet saavel Sønden som Norden Byen, og da vi ere fuldkommen overbeviste, at det bestandig har været vor højgunstige Magistrat saavel som vor høistformaaende Hr. Kammerherre og Stiftsbefalingsmand v. Moltke, Ridder, deres Ønske ved enhver Leilighed at se Byens Tarv og Bedste befordret, saa haabe vi og ydmygst og underdanigst ved denne Lejlighed, at de antage sig Byens usle Forfatning.“

Det er herefter forstaaeligt, at Byens Raad, da Moltke efter Kancelliets Anmodning i Begyndelsen af 1801 forlangte Oplysning om Ribe Borgervæbnings Tilstand, svarede¹: „at det omtrent er 40 Aar siden, at Ribe Borgere stode under Gevær, og at Grunden hertil er, at Ribe Købstad er den elendigste og fattigste under det danske Scepter, da al Handel og Næringsdrift er borte. Derfor kan Borgerne ikke have Lyst til at øve sig i det militære Fag. Enhvers Tid er kostbar i det usle Erhverv, han har, og Ribe Bys Borgere ere derfor for nærværende Tid ganske uskikkede til militær Tjeneste. Af Krigsarmatur haves intet undtagen en gammel Fane, som ligger paa Raadhuset. Ej heller formaar denne elendige og forarmede Bys Borgere at anskaffe sig saadant.“

Byen kunde dog ikke slippe saa let. Borgerkorpset

¹ De eligerede Borgeres Korrespondanceprotokol S. 28 29.

oprettedes og kom her som andetsteds til at bestaa af to Afdelinger, hvoraf den første, de virkelige Borgere (d. v. s. de, som havde Borgerskab), der ikke havde fyldt deres 50 Aar, skulde, naar det af Øvrigheden fordredes, bidrage til god Skik og Ordens Opretholdelse i Byen, medens den anden Afdeling var bestemt til at værne mod fjendtligt Overfald. Desuden oprettedes et Jægerkorps. Mandtalslisten over Borgervæbningen 1801 omfatter ialt 203 Mand. Da Efterretningen om Slaget paa Reden naaede til Ribe, lode flere unge Mennesker, deriblandt den senere Rektor ved Ribe Katedralskole P. N. Thorup, sig frivillig optage i det borgerlige Jægerkorps i Ribe og deltog i Øvelserne med Lyst¹. Til Kommandør for hele Korpset udnævnte Moltke d. 22. Marts 1801 Kaptajn v. Mylford og til Løjtnanter Gæstgiver Peter Ramsing, Købmand Bjerum, Urmager Hans Peter Falck og Møller Jes Hansen. Kapt. v. Mylford døde d. 11. April 1802. Hans Lig blev ledsaget til Graven af hele Jægerkorpset og henbares af Underofficererne. Medens disse bar den afdøde ud af Huset, præsenterede Skarpskyttekorpset udenfor, hvor de blev staaende, indtil Liget var passeret, hvorefter de forud marcherede til Graven og der afgav tre Salver. Den 18. April samledes hele Korpset paa Eksercerpladsen, hvortil af Magistraten var bleven anvist en Del af den saakaldte „Hegelunds Mark“² Nordøst for Byen, for at vælge en ny Kommandør. Valget faldt paa Raadmand og Byfoged Lund, men da denne bad sig fritaget for Hvervet, valgtes Løjtnant og Urmager H. P. Falck. Efter Moltkes Ordre vedblev Kapt. Falck dog som hidtil tillige at være

¹ Thorup og Leth: „Peter Nicolai Thorups Levnet.“ S. 20.

² Se om denne Ribe Katedralskoles Program 1839. S. 48. Note 3.

Chef for Korpsets 3. Kompagni, der fremtidig blev betragtet som Livkompagniet, ligesom de Kompagnier ved de regulære Militærkorps, som kommanderedes af Bataillonschefen eller en Stabsofficer. Ved samme Kompagni udnævntes i den Anledning Borger Hans Wejse til Sekondløjtnant, medens Borger Johannes Godsch samtidig udnævntes til Sekondløjtnant og Adjutant. Falck beklædte Kommandørposten lige indtil 28. Juli 1829, da han 60 Aar gl. efter Ansøgning afskedigedes. Foruden de allerede nævnte Befalingsmænd ved Borgerkorpset kendes fra Moltkes Tid endnu følgende: Løjtnanterne Hans Hansen Müller og Jens Schultz samt Underofficererne Drejer Josef Kriegel, Tobaksspinder Vilh. Koch, Købmand Johnsen, Felbereder og Bukseskrædder Jakob Bøhm, Snedker Rasmus Nielsen, Greger Andersen, Beyer Pedersen, Smed Peder Jørgensen Kioldahl, Værtshusholder Th. Lützow, Parykmager Beier.

Borgervæbningens Uniform var for Officerer og Underofficerer rød Kjole med gule Knapper og blaa Benklæder, og for Mandskabet grønne Trøjer og Benklæder.¹ Officererne bar Portepee (Felttegn) af Guld med indvirket grøn Silke. 1802 fik Officererne dog reglementerede gule Benklæder til Brug paa Manøvre-dagene og til andre Højtideligheder. Idet Moltke meddeler Kapt. Falck dette, tilføjer han: „Men da det er nødvendigt, hvis Borgerskabet skal staa i Hæder hos den almindelige Mand — saaledes som det samme tilkommer —, at d'Hrr. Officerer selv anse deres Uniform for deres Hædersdragt og ikke ved Højtideligheder og offentlige Samkvem foretrække en afforet Kjole, eller ved Begravelser gaa i den i sig selv urime-

¹ Kopibog for Ribe Købstads bevæbnede Borgerkorps S. 17.

lige sorte Dragt eller Kappe, saa er jeg forvissat om, at der blandt d'Hr. Officerer, som hidtil ikke maatte have anset sin Uniform med den Agtelse, samme tilkommer, herefter paa Hr. Kaptajnens Forestillinger desangaaende vil bære samme ved alle forefaldende Højtideligheder og offentlige Samkvem.¹

Sommeren 1802 havde Moltke Grund til at vente Kronprinsens Besøg i Ribe, og nu fik man travlt med at gøre Borgerkorpset præsentabelt. Dets Musikkorps: Pibere, Tamburer, Halvmaaneblæsere m. m. forøgedes med Stadsmusikant Schütz² med fire Mand. Ved Moltkes Initiativ foretoges Indsamling af frivillige Bidrag til Anskaffelse af Uniformer til disse samt til en ny Fane. Kronprinsen kom dog ikke dengang. Men Korpsets Anstrengelser har aabenbart baaret

¹ De forskellige Grader blandt Befalingsmændene betegnedes ved forskellige Skulderdistinktioner. Alle bar de flettet Epaulet. Underofficererne kun en enkelt, der for Korporaler havde en paa Siden nedhængende Kvast, for Sergenten to og for Kommandersergenten tre. Officererne, deriblandt Fændrikken, havde to Epauletter, hvorved der for Sekondløjtnanter var en Kvast, for Premierløjtnanter to og for Kaptajner tre Kvaster. Sidstnævntes Epauletter var derhos forsynede med en Rosette af samme Slags som Stabs-officerernes i Armeen. — De her beskrevne Uniformer forandredes omtrent 1815 for Officerer og Underofficerer til grønne Kjoler og Benklæder, og 1831 for hele Korpset (Officerer, Underofficerer og Mandskab) til mørkeblaa Frakke og Benklæder med rød Krave og Opslag.

² I Riber Stifts Adresseavis af 22. April 1800 findes følgende Bekendtgørelse: „Undertegnede, der af Stiftets høje Øvrighed og Byens højædle og velvise Magistrat er antagen til Stadsmusikant for Ribe By og Amts-Musikant for Riberhus Amt, anser det for Pligt at anbefale mig hos Musikelskere med en Koncert Søndagen den 4. Maj i Hr. Groths Billardstue om Eftermiddagen Kl. 5 o. s. v. Ribe, den 19 April 1800.

god Frugt, idet Moltke d. 1. Avgust 1802 efter en Præsentation i to Timer paa Eksercerpladsen som Bevis paa sin Tilfredshed lod hele Korpset beværte med Drikkevarer af forskellig Slags og gav dem fri for den Gang indtil videre.¹ Den nye Fane, der dog først blev færdig 1803, opbevares endnu den Dag i Dag paa Raadhuset i Ribe. Den er af grøn Silke, firdelt af et lyseblaat, rødkantet Kors. I Midten ses paa Forsiden Ribes Vaaben, og paa Bagsiden staar: „Ribe Borger Fane 1803“. Ved Dugens Hjørner er paasyt røde Flammetunger med Indskriften: „Indviet af W. Moltke. — Skænket af Borgere. — Mænd mig forsvare! — Fjenden mig frygtel! —“ Fanestangens Spids er formet som Christian VII's Navnetræk.

Naar man ved Begyndelsen af 19. Aarhundrede fra Varde eller Kolding skulde til Ribe, maatte man lige udenfor Byen, ved Tved Aa, igennem en saakaldt Vejle i en Længde af 12 à 1400 Alen. Denne Vejle var saa at sige aldrig fri for Vand, der ofte gik helt op til Hestenes Bug og ind i Vognen, og ved Siden af Vejlen fandtes farlige, dybe og bløde Huller. Dette Forhold var til enhver Tid meget ubehageligt for Vejfarende, grumme besværligt for alle Byens Jordbrugere og til Skade for Byens Næring i det hele taget; men især om Vinteren, naar der var baade Is, Sne og Vand, var Vejlen ofte umulig at passere. En udmærket Illustration af dens Tilstand 1789 haves i følgende Brev fra daværende Sognepræst i Jernved, Niels Lindberg²

¹ Kopibog for Riber Købstads bevæbnede Borgerkorps. S. 17.

² N. Lindberg var født 1759 i Ribe, hvor hans Fader Clemen Nielsen var Borger; 1781—87 var han Kollega (Lærer) ved Ribe Katedralskole, siden Vicepastor i Jernved ved Ribe og 1793—1830 resid. Kapellan ved Ribe Domkirke og Sognepræst i Sem.

til Apoteker Eilschou i Ribe.¹ „Deres Velædelhed forlanger at vide noget om den fortrædelige Affære, jeg havde i Riber Nør-Vejle den 27. Januarii, og her har De en kort Efterretning. Jeg kunde ej rumme Kornet paa mit Loft, altsaa blev jeg nødsaget til at sælge det saa tidlig, og da Tøvejret begyndte, ilede jeg med sammes Levering. Den 25. og 26. Januarii sendte jeg Bud til Ribe for at erfare, om Vejlen kunde passeres, og Budet svarede ja. Jeg rejste da den 27. om Morgenen tidlig med 23 Vogne, som førte 56 Tønder Rug, 14 Tønder Byg til Ribe. Undervejs talte jeg med H. Sørensen, som lod, Vejlen kunde passeres, og ved Vejlen traf jeg en, som færgede Folk over i en ussel Fiskerbaad. Han gav mig den Efterretning, at jeg kunde køre over, hvis Isen vilde bære i Bunden. Jeg besluttede da at prøve min Lykke med de 11 Vogne, som vare med mig. Jeg kørte foran, eftersom min Vogn var størst, men da jeg kom ned mod den saakaldte Nybro, gik Vandet op i Vognen. Jeg vilde vende, men til venstre laa Sten, til højre Vejlsriblerne. Jeg frygtede for at vælte, og maatte dog prøve det. Jeg vendte til højre og havde nær væltet. Jeg maatte altsaa blive i Turen, og inden jeg naaede Nybro, gik Vandet for ind og bag ud af min Vogn. Da jeg var kommen op paa Nybroen, troede jeg i min Enfoldighed, at jeg var i Havn, men jeg maatte erfare, at det nye Fyrrebolværk stod kun for Stads, og at Vejfarende skulde søle igennem nedenfor. Jeg maatte da søle igennem Hullerne, og mit vaade Korn blev endnu mere vaadt. Endnu var 12 Vogne paa hin

¹ Eilschou: „Oplysning om en mærkværdig Tvistighed i Ribe imellem den daværende Stiftamtmand nu Över-Præsident i Kbhn. Hr. Kammerherre Urne og Apoteker Eilschou sammesteds.“ S. 157 f. f.

Side med 36 Tønder Korn, og da Færgemanden tilbød ved Hjælp af Holmbaaden og et Par Mand at fæрге mig det over, blev jeg glad og bad ham, at han vilde stræbe. Han trak paa Skuldrene og svarede, jeg maatte først skaffe ham Holmbaaden af Kæmner Kock. Jeg løb altsaa til ham; men i Stedet for at føje nogen Anstalt, viste han mig til Holm-Manden, og da jeg kom til ham, fik jeg det Svar, at han ej kunde faa Baaden over Strømmen, og altsaa var i den hele velindrettede By, efterat man havde rendt fra en til den anden, ingen Hjælp for vejfarende Folk. Bønderne vare imidlertid blevne kede af at holde, de 10 kørte ind, og 2 lagde deres Læs ind til Sr. H. Ibsen paa Lundgaard. Følgerne af alt var, at jeg, uagtet al anvendt Forsigtighed, fik 14 Tønder Korn vaad, som bleve kasserede, og de 10 kunde endnu ikke den 4. Marts antages, uagtet min redelige Ven Hr. Købmand Jep Lyhne havde ladet det bestandig i det ringeste kaste 2 Gange om Ugen.

Dersom nogen skulde være, som vilde vove at sige, at denne Beretning skulde være ringeste Usandhed, da, naar mig ikke derved forarsages for stor Bekostning, forbinder jeg mig til at bevise det. Dersom De derimod forlanger at vide mine Tanker derom, da ere de kortelig disse: Jeg anser det for en Skændsel, at en Købstadvej, Postvej, Tingvej, Møllevej er saa slet, da der fra Ribe af ere komne saa mange Anordninger om Landevejenes Istandsættelse, som grunde sig paa kongelige Forordninger og Reskripter. Jeg anser det for en Skam, at Bønderne og Landboerne skal til Ribe for at søge Amthuset, Amtstuen, Posthuset, Læger, Jordemødre, Medikamenter, og at Vejlen kan forbyde dem at komme der. Jeg anser det for

Synd, at Mennesker skal Morgen, Middag og Aften vade ud, eller i det ringeste ej kan komme tør ud eller ind for Vejle's Skyld. Jeg anser det og for Ubarmhjertighed, at Trældyrene plages saa uskaansom i Vejle, og jeg er ej langt fra at tænke paa den grummes Barmhjertighed. Meget mere kunde siges, og siges med Føje, mod denne slemme Vejle, men jeg sparer det til en anden Gang, da, hvis det forlanges, skal jeg ved Trykken lade det forelægge Publici Dom, og dersom De bringer os ved Deres Bestræbelse en god Vase over Vejle, da vil De derved fortjene Dem Tak, endog af en sildig Efterslægt, og er jeg allerede overbevist om, at den hæderlige og velvise Magistrat, saasnart Sagen bliver ret forestillet, er beredt til at opfylde Deres, som og alle Deres Medborgeres og hver Landbos Ønske. Thi de ved jo Forordningerne, de have jo Evne, og de ere bekendte for at fremme det, som sigter til Byens Vel; i det mindste vil jeg haabe Vejle's Istandsættelse. Jernved Præstegaard, den 6. Marts 1789. N. Lindberg.“ I Efteraaret 1792 var det hændt, at 116 Bøndervogne fra et af Godserne i Riberhus Amt, der skulde levere Furage til en af de to Husareskadroner, der var indkvarterede i Ribe i Anledning af Kvægsygen, i 3 à 4 Døgn maatte holde paa aaben Mark i Regn og Storm, fordi de ikke kunde komme igennem Vejle.¹

Selvfølgelig var Byens Indvaanere meget utilfredse med denne Tilstand, og de havde ogsaa allerede 1776 andraget om, at der i Stedet for denne Vejle maatte blive anlagt en ordentlig Vej med Vase og Bro. 1780 var Sagen lige ved at blive ordnet efter Ønske, men saa indtraf Kvægsygen i Ribe, der i den Anled-

¹ Eilschou S. 6—7.

ning blev afspærret ved militær Kordon langs Kongeaaen. Derved gjordes det umuligt for Bønderne Nord for Kordonen at forrette de dem paalagte Kørsler til Vejanlægget, som derfor indtil videre maatte stilles i Bero.

Naar man nu Nord fra var passeret dette vanskelige Sted og kørt igennem Forstaden — Bredegaden,¹ nuværende Saltgade —, kom man til Ribe Nørreport,² som jo laa ud for Ydermøllen tværs over Gaden, og hvor Toldbetjenten foretog Eftersyn af ens medbragte Sager.

Syd fra kom man til Ribe enten ad Haderslev-vejen eller, navnlig fra det Slesvigske, igennem den saakaldte Sønderportsvejle, der ligesom Vejlen udenfor Nørreport kunde være meget ubehagelig for kørende og ridende, medens der for gaaende dog var en Spange ved Siden af. Vilde man Syd fra undgaa Sønderportsvejle, maatte man køre om ad Lustrup og saa følge Haderslev-Landevej ind til Ribe. Da den nuværende Bro ved Forlængelsen af Hundegade ikke fandtes paa den Tid, her er Tale om, var Sønderport den eneste Indgang til Byen Syd fra. Ogsaa

¹ 1839 kunde man paa Hushjørnerne af Saltgade endnu opdage Spor af Navnet Bredegade. Ribe Katedralskoles Indbydelsesskrift til den off. Eksamen 1839. S. 30.

² I Anledning af, at flere havde besværet sig over, at Nørreports Portbuer var for lave, og at Vogne, som var stærkt belæssede, desaaarsag ikke kunde passere Porten, blev 19. Juni 1842 af Magistraten og Borgerrepræsentationen besluttet, at der skulde gives Buerne en passende Forandring for at afhjælpe denne Hindring, og at Bjælkeværket i fornødent Fald skulde hæves. Da der saa samme Efteraar skulde gøres Forandring ved Broen ved Ydermøllen, efterat den nye Landevej mod Nord var bleven anlagt, vedtog Magistraten og Borgerrepræsentationen d. 30. Decbr. 1842 at nedrive Nørreport.

Kammerherre, Stiftamtmand W. J. A. MOLTKE.

Efter et Forfatteren tilhørende Materi.

*Bagpaa dette staar med samtidig Haand:
„Foranstaaende Afbildning af WERNER JASPER
ANDREAS MOLTKE, Kammerherre, Storkors af
Dannebrag, Stiftsbefalingsmand over Ribe Stift,
Amtmand over Ribe Amt, Patron og Ejer af Andst
og Gjesten Kirker, bestemte Venskabet for mit Oye
den 18. December 1808. — Junghans, Consistorial-
raad. Sognepræst i Andst og Gjesten.“*

her blev man underkastet Eftersyn af Toldbetjente. Man kunde dengang overhovedet kun komme ind i Byen enten igennem Sønderport¹ eller Nørreport, naar man da ikke kom sejlene. Men ogsaa her mødte man en Hindring, idet der lige til 1814 for Konsumtionsafgiftens Skyld var anbragt en Bom ved Indløbet Vest for Skibbroen.

Moltke satte nu noget ind paa at faa disse Forhold forandrede, og en ny Vej med Vase og Bro over Tved Aa anlagdes over Guldsmid Bytzous Øster Madeskifte Nr. 79, omtrent paa det Sted, hvor nu det første Jernbanevogterhus ligger imellem Ribe og Farup, og saa mod Nordvest — ligesom nu Gangstien, den saakaldte „grønne Vej“ — op til det Punkt, hvor Varde—Kolding Vej nu gaar ind i Plantagen, som dengang laa her som fælles Græsgang for Nørreports Fjording. Man kørte altsaa ud af Ribe Bredegade, derpaa mod Øst ad den Vej, der nu gaar Syd for Slagtehuset, over den nye Bro og Vej og saa til Varde videre Vest om og til Kolding Øst om, hvad der nu er Plantage.

Vejanlægget, der paabegyndtes 1800, fuldendtes 1802. Vejens eller Vasens Længde var 1065 Alen og dens Bredde 18 à 20 Alen. I dens søndre Ende og paa dens vestre Side var af hugne Sten opført et Stenbolværk, som var 275 Alen langt og $1\frac{1}{4}$ Alen højt. Dette Bolværk var fornødent, da Vand og Bølger dér havde mest Magt. Den øvrige Del af Vasen var paa begge Sider bleven forsynet med Grøfter og op-

¹ Da Sønderports Bygning 1800 trængte til en Hovedistandsættelse, vedtog Magistraten og de eligerede Borgere at nedrive den. I Stedet derfor sattes to Stenpiller med en Laage. Portneren fik Bolig lige ved Siden af, Vest for Laagen.

satte Græstørv langs med Kanten. Havfloden maatte blive overordentlig høj, dersom den nu skulde forhindre Folk i at kunne komme til og fra Byen. Til Vejens Fyldning medgik 42,180 Læs Sand, Grus og

Fig. 3. Moltkes Æresstøtte ved Ribe.

Grøntørv samt 422 Læs Sten. Den hele Kørsel skete frivillig og uden Betaling, hvorved Byens Kasse sparede 2 à 3000 Rdlr. Ved den søndre Ende af Vejen opførtes over Aaen en Bro, som var 48 Alen lang og 6 Alen bred og kostede 1429 Rdlr. 88 Sk.¹ For Vejens fremtidige Vedligeholdelse forelagde Moltke Kancelliet et Reglement, som fik kongelig Stadfæstelse.²

¹ Iversens fynske Avis Nr. 12 for 1808.

² Reskript 16. Juli 1802.

Byens Indbyggere, som i høj Grad paaskønnede Vej- og Broanlægget, rejste ved dettes Begyndelse i Syd, altsaa der, hvor nu den lille Granplantning er ved det omtalte Vogterhus, en henved 5 Alen høj Mindestøtte (Fig. 3) til Moltke's Ære¹ med Indskriften: „W. I. A.

¹ I Liber daticus for Malt Sogn, Ribe Amt, har Pastor Sveistrup i 1813 skrevet en Beretning om Præstegaardens Bygninger, dens Hartkorn og Jorder saaledes, som de var i Slutningen af det Aar. Ved Omtalen af Bygningerne slutter han saa med følgende Udtalelse: „Kaldets Indkomster ere nu ved den med Beboerne afsluttede Tiendeforening under Stiftamtmand Moltke og afgangne Provst Haar, da Sognepræst for Vejen og Læborg, saa meget forringede, at det aldrig vil blive nogen Mand i dette Embede muligt at have nødtørfigt Udkomme. Kammerherre Moltke for hvem en Æresstøtte rejstes ved Ribe, fortjente med al Rette en Skamstøtte til evig Skændsel af saa mangen stakkels Præstemand. hvoraf der findes mange, som har grundet Aarsag til at forbande ham, fordi han ved sin uretfærdige Daad berøvede dem de forresten smaa Indkomster, hvorat de kunne have haft nogenlunde nødtørfigt Underholdning. Som Følge heraf vil Præstegaardens Bygninger stedse mere forfalde, fordi der haves for lidet til at leve af og altsaa intet til at anvende paa Bygningen.“ Hvad der har foranlediget Sveistrup til denne aabenbart ganske ubegrundede, strenge Omtale af Moltke, er ikke godt at vide. Den strider ganske imod Indholdet af Kancelliets Skrivelse af 22. Maj 1802 (Fogtmanns Reskriptsamling VI. 592-93), hvori det meddeles Moltke, at Kongen, hvem der af Kancelliet er bleven forelagt Beretning om Fremgangen med Tiendeforeninger i Danmark, i den Anledning lader Moltke, der fortrinligen har bidraget til denne Sags Fremme, tilkendegive sit allerhøjeste Bifald med hans udviste Nidkærlighed og heldige Bestræbelser med at slutte Tiendeforeninger. I Beretningen om Embedets Beskaffenhed i Anledning af Kaldsledighed 1902 (Minist. Tid. B. 1902 S. 168) anføres om Præstegaarden, at den er bygget for ca. 32 Aar siden og at Stuehuset, hvortil der er en stor og smuk Have, er rummeligt og skifertækket.

Moltke sattes denne Støtte af det erkendtlige Ribe. 1802.“ Da Moltke d. 20. Oktober 1802 fra en flere Dages Tjenesterejse kom kørende hjem ad den nye Vej, modtoges han, ganske uventet for ham, paa festlig Maade. Ved den nye Bro, Nord for den under hans Fraværelse rejste Støtte, stod Magistraten og flere af Byens Embedsmænd, og Borgmester Balle holdt en Tale, som Moltke — som Beretningen lyder¹ — „rørt og beskedentlig“ besvarede. Borgerkorpset paraderede med Musik og flyvende Faner paa begge Sider af Vejen op til Støtten, og nu gik Toget med klingende Spil ind til Byens Torv. Aftenen tilbragte Stiftamtmanden i Selskab med Byens Magistrat, andre Embedsmænd og Borgerofficererne hos Gæstgiver, Borgerløjtnant Peder Ramsing, det nuværende Greisens Hotel paa Torvet ved Siden af Porsborg. Den følgende Dag sendte Moltke Borgerkaptajn Falck følgende Brev: „Da jeg har erfaret, at de borgerlige militære Korps ikke paa Hr. Kaptajns Ordre men frivillig paa den blotte Underretning om, hvad der skulde ske, indfandt dem i Gaar for at forøge den Højtidelighed, hvormed man værdigede at hædre mig, om hvilket jeg paa Stedet ikke kunde være underrettet, saa skylder jeg hver enkelt Mand, som mødte med sine Vaaben, den inderligste Erkendtlighed for det umiskendelige Bevis, han derved gav mig paa sin Hengivenhed for min Person. Jeg anmoder altsaa Hr. Kaptajnen tjenstlig om, at De igennem d'Hrr. Officerer vilde lade de respektive Vedkommende saavel Underofficerer som de bevæbnede Mænd dette mit taknemmelighedsfulde Sindelag tilkendegive. Og De, min Hr. Kaptajn, med samtlige Herrer Officerer, som

¹ Riber Stifts Adresse-Avis. 29. Oktober 1802.

eg alt forhen med den mest udmærkede Agtelse og Æreskab var hengiven, skylder jeg en dyb Forbindtlig-
hed for den Opmærksomhed, De ligeledes beærede
mig med i Gaar. Dette bevidnes med den mest le-
vende Erkendtlighed af Deres alles saa ganske hen-
givne Moltke.“

Først 1840, da den nuværende Landevej mellem
Ribe og det saakaldte „Trojelsknæ“,¹ Nord for Plan-
agen, hvor Vejen deler sig til Varde og til Kolding,
inlagdes, flyttedes Mindestøtten ud til den uheldige
Plads i Plantagen, hvor den nu staar skjult. For-
øvrigt er det jo rigtigt nok, at den er sat i Plantagen,
for la denne ogsaa skyldes Moltke, et Værk, som Nutiden,
nere end Datiden nyder Gavn af.

Ved den nordre Ende af den nye Vej lod Moltke
sæmmlig samtidig med dennes Anlæg plante 4000 Fyrre-
ræer, som af Gartner Peder Svedenborg i Foraaret
1802 hentedes fra Løverodde ved Kolding Fjord. Der
indes endnu i Ribe Folk, som af deres Forældre har
hørt, at Moltke, lige til han forlod Ribe, var en flittig
Arbejder i Plantagen og selv deltog i Plantningen.
Naar saa hans Middagstid kom, kørte han ofte hjem
ned hvilkensomhelst Arbejds- eller anden Vogn, han
kunde faa Plads paa.²

¹ Om denne Betegnelse oplyser ældre Folk i Ribe følgende: Den
Vejofticer, som forestod Anlægget af de nuværende Landeveje fra
Ribe til Varde og Kolding, hed Trojel. Beboerne ønskede Vejen
til Varde ført i mere vestlig Retning, men Trojel hævdede, at det
ville blive billigere at føre den saa langt som muligt i samme
Retning som Landevejen til Kolding og saa derfra ved en brat Drej-
ning føre den mod Nord til Varde.

² 1839 foreslog Hübertz, S. Müller, S. Nissen og C. Hyphoff
Communalbestyrelsen at betro dem ved egne og flere unge Menne-

Til Vejanlægget kom der endnu et lille Efterspil. I „Iversens fynske Avis“ stod der 1808 en Beskrivelse af Anlægget. Det blev betegnet som et patriotisk Værk, værdigt til offentlig Omtale. Apoteker A. M. Eilschou, der var en noget stridbar Mand og ikke tilfreds med Vejens Retning, skrev straks i „Ribe Stifts Adresse Avis“ et skrappt Svar til den fynske Avis. I Anledning heraf anlagde Moltke, Borgmester Lund og Raadmand Simonsen Injuriesøgemaal imod Apotekeren. Ved Dommen mortificeredes Eilschous upassende og utilbørlige Udtalelser, og han idømtes en Bøde af 50 Rdlr. samt alle Sagens Omkostninger.

Ogsaa Forholdene ved Sønderports Vejle fik Moltke forbedrede, idet han formaaede Byens Raad til at anbringe en Kørebro.

Ogsaa paa anden Maade kom de vejfarende til at skyldte Moltke Tak. Han var 1805 bleven opmærksom paa, at disse med Posten mellem Ribe og Varde og mellem Ribe og Tønder maatte betale Kørepenge for 8 Mil, uagtet der til Varde kun var $5\frac{1}{4}$ og til Tønder kun $6\frac{1}{2}$ Mil; til Gredstedbro betaltes for 2 Mil, medens der kun var højst $1\frac{1}{4}$ Mil. Moltke fik ved Henvendelse til det kgl. Generalpostamt gennemført, at der, for at de rejsende selv kunde føre Kontrol med

skers Hjælp at foretage og lade udføre en Del Arbejder sigtende til Plantagernes Forskønnelse med forbedrede Anlæg, Plantning af Træer m. m., alt uden at være Kommunalbestyrelsen underordnede med deres Plans Udførelse. Kommunalbestyrelsen tog ikke alene imod dette Tilbud, men tilsagde ogsaa et Bidrag af 10 Rdlr. af Byens Kasse dertil samt at lade besørge udført alt fornødent Arbejde med Hegns Vedligeholdelse, Broers Istandsættelse og Kørsel af Sand m. m.

Vejlængden, for hver $\frac{1}{4}$ Mil opkastedes en lille Jordhøj, og derpaa sættes en Kampesten.¹

Da Regeringen 1803 ønskede oprettet Amts-Forbedrings- og Tvangs-Arbejdshuse, indledede Moltke Forhandling med Ribe Bys Magistrat og eligerede Borgere om Tilvejebringelsen af en saadan Anstalt i Ribe. Man enedes da om at foreslaa, at Raadhuset omdannedes dertil, imod at der uden Udgift for Byen skaffedes et nyt grundmuret Raadhus andetsteds. Pladsen i det daværende, der tillige var Tinghus og Sprøjtehus, var saa indskrænket, at Brandvæsenets Vandkar „til ikke liden Vansir“ — som de eligerede Borgere beskedent udtaler i deres Erklæring om Sagen — maatte staa i disse Mænds Forsamlingssal. Til Byggeplads for det nye Raadhus tænkte man sig erhvervet Henrik Snedkers Hus Nr. 141, Købmand Benjamin Madsens Ejendom Nr. 142 og 143 samt Skoleholder Brasens Hus Nr. 144, alle liggende i Sønderportsgade lige Vest for Puggaardsgade. Kanceliet var dog ikke stemt for at benytte Raadhuset, hvorimod det fandt de nævnte Ejendomme i Sønderportsgade vel egnede til Opførelse af et Forbedringshus. Hele Planen maatte imidlertid opgives, da Statskassen paa Grund af de voksende Krigsbyrder nu savnede Midler til dens Gennemførelse.

Begravelser i Ribe foregik i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede dels i Domkirken, dels paa Kirkegaarden Nord og Vest for denne, dels i Omgangen, der indtil 1843 strakte sig helt over til Kirken, dels i Lindegaarden, Pladsen Syd for Kirken, hvor der nu

¹ Generalpostamtets Promemorier af 5. Januar og 22. Oktober 1805 og 11. Febr. 1806 til Ribe Stiftamtmand. Fogtmanns Re-skriptsamling.

ogsaa igen er plantet en Lind. 1805 udkom der imidlertid en Forordning, der forbød Begravelser i Kirker, og samtidig paabød, at der i enhver Købstad skulde tilvejebringes en Kirkegaard udenfor Byen. I det Øjemed erhvervedes efter Forslag af Moltke og Biskop Middelboe den St. Catharine Kirke tilhørende saakaldte „Lisbeth Doktors Toft“,¹ og her anlagdes Byens nuværende Kirkegaard, der indviedes 1807.² Samtiden var dog ikke helt tilfreds med den, idet man nemlig frygtede for, at den skulde være for fugtig, og at Træer ikke vilde kunne trives der. For at berøve Folk noget af deres Frygt, lod Moltke sin for 10 Aar siden afdøde Hustrus Lig flytte fra Domkirken og nedsænke paa den nye Kirkegaard. Herom vidner den ofte citerede, for Datiden karakteristiske Indskrift, som findes paa hendes Gravsten, der var den første paa den nye Kirkegaard: „Fra mørke Grav i Templets Skygge henførtes efter 10 Aars Hvile til dette lysere Hvilested Asken af den forklarede Elisabeth, W. J. A. Moltkes ømme Ægtefælle, hans Børns hulde Moder, Graziernes Fortrolige, Dydens varme Veninde. Maj 1807.“

Domkirken og dens Omgivelser saa dengang adskillig anderledes ud end nu. Torvet var langt mindre. Der laa (Fig. 4) en Række Bygninger i Flugt med Raadhuset næsten lige hen til Domkirkens Apsis. Der til sluttede sig i Øst, Nord og Vest, helt hen til den gamle Bispegaard i Skolegade, en Ringmur udenom Begravelsespladsen omkring Kirken, saaledes at der

¹ „Lisbeth Doktor“ betyder Jomfru Elisabeth Omeis, Datter af Doktor Omeis, der i Slutningen af det 17 Aarh. ejede og beboede et Hus i Storegade, umiddelbart op til Møllestrømmen. Ribe Katedralskoles Program 1839. S. 13. Note 2.

² Dette Aarstal findes endnu den Dag i Dag paa de to Kors, som pryder Indgangen.

udenom denne Ringmur fra Grønnegade til Grydergade kun var en smal Passage, den saakaldte Bød-

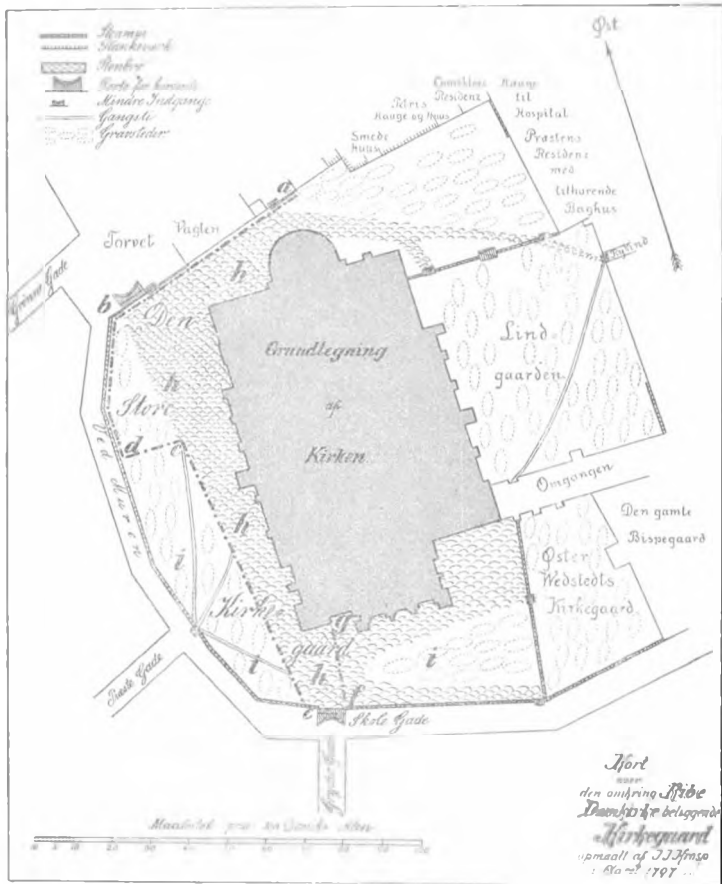

Fig. 4. Grundrids af Ribe Domkirke og Omgivelser 1797.

delgade eller „Ved Muren“. I Ringmuren var der 5 Indgange, hvoraf to, en i den nordre Ende af Østmuren — ved Grønnegade — og en lige ud for Grydergade, var Stakitporte til at køre igennem, medens

de tre andre, en lige Øst for Apsis, en ved Siden af Stakitporten ved Grønnegade og en lige ud for Præstegade udelukkende var for gaende. Byen havde dengang ofte Garnison, og dennes Vagtløkkale var ud mod Torvet, lige for Kirkens østlige Ende, bygget ind i Ringmuren. Katedralskolen¹ laa paa Hjørnet af Skolegade og Grydergade, hvor Bygningen nu betegnes ved en indmuret Mindetavle over Skolens navnkundigste Disciple. Det nuværende Arresthus var Residens for den saakaldte Hospitals- og Froprædike-Præst, indtil dette Embede 1806 nedlagdes, og Bygningen indtil videre overdroges til Skole i Domsognet.²

Da der nu fra 1807 af — som ovenfor bemærket — ikke mere var Brug for Kirkegaarden omkring Domkirken til Begravelser, tilskrev Moltke under 13. Marts 1809 Magistraten i Ribe saaledes: „Da Domkirkegaarden ikke bruges mere til Begravelsessted, saa er Stiftet villigt til at afstaa en Del deraf til Byen for dermed at gøre Torvet større, som højliggen trænger dertil, hvis Vagthuset ved samme Lejlighed kunde flyttes til et andet Sted, da det kun staaer til Vansir for den skønne Kirke, der bør staa uskjult, og tillige indskrænker Torvet, og da man attraar at borttage Muren i den Strækning, som paa den herved gaende Grundtegnning er betegnet med a—b—d, saafremt Vagthuset igen kan blive flyttet og opsat paa Linien c—d, saa udbeder jeg mig derover S. T. Magistratens

¹ Professor Lorens Hansen var Rektor 1782—1818.

² Herom siges i Reskript af 30. April 1806 (trykt i Fogtmanns Saml.): „at Hospitalspræstens Residens indtil videre overdrages Skolelæreren ved Domkirkens Sogn i Ribe, da denne Bygning tilhører Domkirken og ligger meget bekvemt til et Skolehus.“ I Bygningen indrettedes 2 Skolestuer, et Værelse for en Underlærer og Bolig for en Overlærer, jfr. Reskript af 20. Juni 1806.

gode Betænkning, forinden Stiftet afgiver nogen Resolution i denne Sag. Jeg maa tillige bemærke, at jeg meget ønsker, Forandringen maatte iværksættes i dette Foraar, da man ingen Indkvartering venter, og denne mulig en anden Tid kunde indtræffe, hvorved Sagen vilde standse. Endelig vilde man og fra Punktet c til e lade opsætte et Stakit, for derved at aabne Passagen fra Torvet forbi Kirken lige til Grydergade, hvorover ogsaa behagelig Betænkning udbedes med Tegningen tilbage“. De eligerede Borgere, hvis Erklæring Magistraten i den Anledning indhentede, udtalte under 21. s. M. følgende: „Den af Hr. Kammerherre Moltke lagte Plan til Torvets Udvidelse, ligesom og Passagens Aabning fra Torvet lige til Grydergaden bifaldes ganske af os, og ønskeligt var det, at ved denne gode Lejlighed Amtsforvalterens paa Torvet liggende Have ogsaa kunde erholdes til Torvet, hvorfor ham muligt kunde gives Vederlag paa Kirkegaarden eller andet bekvemt Sted. Ligesaa var det og meget ønskeligt, at Vagthuset, siden det skal flyttes og paa ny opbygges, da maatte faa en forbedret og nu brugelig Indretning, da det er at befrygte, at hvis det opføres i den Form, det nu har, det ved forefaldende fast Indkvartering vilde foraarsage en ny Udgift for Byens Kasse i sin Tid at give det en bedre Indretning.“¹ Da Magistraten sluttede sig til de eligerede Borgeres Udtalelse, vedtog Stiftsøvrigheden Gennemførelsen af Moltkes Plan.

Man nedrev nu den østlige, nordlige og noget af

¹ De eligerede Borgeres Korrespondance Protokol, paabegyndt 1799, S. 90.

den vestlige Ringmur¹ omkring Domkirkegaarden og udvidede Torvet. Ogsaa Vagten nedreves, og en ny Vagtbygning opførtes Nord for Domkirken, hvor iøvrigt den tidligere Kirkegaard anvendtes til yderligere Udvidelse af Torvet, til Haveplads og til Legeplads for Katedralskolen. Det øvrige af den vestlige Kirkegaard beholdt sin Mur og indrettedes til Have, og en af Ringmurens Stakitporte med sine murede Piller anbragtes lige for Kirkens vestlige Indgang. „Lindegaarden“ overlodes den umiddelbart derved liggende Borgerskole til Lege- og Gymnastikplads, og Klatretovene anbragtes i det store Lindetræ, som stod i Midten.² Paa den øvrige Del af Kirkegaarden Sydvest for Koret fik Overlæreren for Borgerskolen en Have, og der var tillige en Gennemgang fra Strædet „Rykind“ til Torvet. Kirken selv var udenpaa over det hele overmalet med en graasort Farve. Marie-Taarnet

¹ De største Sten af den nedbrudte Ringmur omkring Domkirken blev solgte til det mathurinske Legats Bestyrere og benyttedes til Indhegning af Slotsblegdammen.

² Ribe Katedralskoles Indbydelsesskrift til Examen 1831 S. 26, Note, skriver Adjunkt P. T. Hansen: „Det nuværende Lindetræ skal tilligemed sin Mage, der i min Ungdom stod ved Siden deraf, men blev forknyttet i Væksten og derfor borttaget, være plantet for 70 til 80 Aar siden . . . I Skolens Eksemplar af Rip. Cimbr. er anført af Grønlund efter gammelt Manuskript: „Aar 1573 den 14. Novbr. blev nedhugget den skønne Lind, som stod i Lindegaarden hos Domkirken, som overbredde den ganske Lindegaard.“ — Johan Monrad (1638—92) omtaler i sin Selvbiografi (udgivet af S. Birker Smith S. 12) „den store, dejlige Lind“, der i hans Barn-dom stod i Lindegaarden. 1821 vilde Stiftsøvrigheden fratage Borgerskolen Lindegaarden som Legeplads for Skolen, da Drengene slog saa mange Kirkeruder i Stykker; men saa tilbød de eligerede Borgere at lade Byens Kasse betale alle de Ruder, som Skolebørnene slog itu.

var nedbrudt. I Kirkens Indre fandtes Pulpiturer, Orgelet var anbragt paa fire Træpiller i Østenden af Hovedskibet, tværs over dette lige foran Korets Begyndelse, Prædikestolen paa den midterste Pille paa Hovedskibets Nordside, og Døbefonten stod umiddelbart indenfor Kirkens vestre Indgang, paa dennes nordre Side. Kåthoveddøren var paa Grund af Kulde og Træk bleven tilmuret og „Kåthovedet“ anbragt ude paa Muren. Den vestlige Hovedindgang benyttedes kun ved særlige Lejligheder, medens iøvrigt Norddøren var den almindelige Indgang. I Domkirken opbevarede den saakaldte „Munkedragt“, som Terpager (f. 1654, død 1738) beskriver som meget prægtig.¹ En senere Historiker skriver derom²: „Jeg vil tro, at Terpager i den Henseende har Ret; men i den senere Tid, da Forgyldningen gik af St. Gjertrud, kan det ej nægtes, at naar Klokkerens Karl, der viser Fremmede om i Domkirken, og som i Forbigaaende sagt, senere har antaget Titel af Klokker-Assistent, i al Stilhed iførte sig denne gamle forrevne Korkaabe med Tilbehør, især Træmasken med sin uhyre Gloria og bag til anbragte Allongeparyk, og der af kortvillig Skjæmt pludselig viste sig for fremmede, som besaa Kirken, kunde det gerne undskyldes, at man tabte Kontenancen. Da Kong Frederik den 5te ved sin Nærværelse der i Aaret 1754 besaa Kirken, skal man have ladet denne saakaldte Munk gaa ham i Møde, idet han traadte ind i det temmelig dunkle Kapitel,³ hvilket

¹ Rip. Cimbr. 198.

² Adjunkt P. T. Hansen i Ribe Katedralskoles Program 1831. S. 18.

³ Ved den nordlige Korsfløjs Østside laa en ved Domkirkens Restavrering 1791—93 nedbrudt Tilbygning, som vistnok var fra 15. Aarhundrede (paa Døren stod Erik af Pommerns Navn og Aarstallet 1411) og som senere, i alt Fald fra Reformationen,

uformodentlige Syn bragte Kongen til at træde tilbage, saa han nær var styrtet baglængs ned fra Trappen. Det har været og er endnu (1831) Skik, at Bønderkarle og Piger paa Markedsdagene komme ind for at se Kirken, hvorved Klokkerens Karl har nogle Sportler, og da spillede denne Munk, hvem der var tilføjet en Nonne, en ikke ubetydelig Rolle; de Uterligheder, der bedreves, kunne ej sættes paa Papiret. Dette skammelige Uvæsen blev endelig standset, og den sønderlidte Bispekaabe med Tilbehør borttagen fra Kirken omtrent i Aarene 1809 eller 1810 til den daværende Klokkerdrengs store Ærgrelse.“

Den 28. Juli 1801 foregik i Domkirken en Højtidelighed, der var meget betegnende for Tidssmagen. Den udmærkede Skuespiller Hans Christian Knudsen fra det kgl. Teater havde allerede i flere Aar udenfor sin Skuespillervirksomhed udøvet en omfattende patriotisk Gerning. Allerede ved Christiansborg Slots Brand 1794 og ved Københavns store Ildebrand Aaret efter havde han givet Beviser paa sit Mod og ved sin Uforfærdethed frelst Menneskeliv. Da nu den engelske Flaade i Marts 1801 stod ind gennem Sundet, opildnede han Københavnernes Mod ved 3 Aftener i Træk (26.—28. Marts) fra Scenen at foredrage patriotiske Sange. Sommeren 1801 gav han saa rundt om i Landet Aftenunderholdninger til Fordel for de saarede tjente til Kapitelhus; senere indrettedes det til Landemode. Under Kapitelhuset havde Domkapitlet i 16. Aarhundrede Vinkælder, hvorfra der ogsaa var Udsalg til op i 17. Aarh. Trap Danmark. 3. Udg. V. 691. — Stiftamtmand Speckhans (Franz Eberhard v. Speckhan, Stiftamtmand i Ribe 1683—97) Familiebegravelse var i Kælderen under Kapitelhuset. Da dette blev nedrevet, blev Ligkisterne nedsatte paa forskellige Steder i Kirken. Stiftsprovst Frosts „Efterretninger om Ribe Domkirke“. (1841.) S. 113.

og de faldnes efterladte og kom saa ogsaa til Ribe. „Ribe Stifts Adresse-Avis“ meddeler om Højtideligheden følgende: „Ribe den 29. Juli 1801. For at igentage og befæste ogsaa her de Følelser, der gennemstrømmede enhver dansk Borgers Sjæl ved Efterretningen om hin for Danmark evig hæderfulde Dag, den 2. April, ankom Hr. Skuespiller Knudsen d. 27. d. M. og ytrede Lyst at opføre sin patriotiske Koncert. Fuld af varm Deltagelse for en saa ædel Hensigt, rakte enhver ham villig Haanden. Vor for Stiftets og Byens Hæder altid aarvaagne og omhyggelige Stiftamtmand Moltke gjorde, uagtet Hr. Knudsens korte Nærværelse ej gav dertil megen Tid, de bedste Anstalter for at gøre Handlingen højtidelig. Domkirken blev den 28. d. M. fra Hovedindgangen op til Koret strøet med Blomster og paa begge Sider prydet med grønne Grene, hvilke under de to forreste af de fire Piller, der bære Orgelværket, dannede en Bue. Fra disse Piller ned til Korsdøren hængte Blomsterguirlander. I Korsdøren var paa en med smukke Tæpper belagt Forhøjning hensat en hvid malet op med Forgyltning prydet Piedestal i Form af en afstumpet kanneleret Søjle, hvorpaa en sort Urne. Paa Siden af Søjlen stod med Guldbogstaver paa sort Grund: „2den April 1801 — For Frihed — Fred randt Eders Blod — I døde — Men evig grønnes Eders Laurbærkrans.“ Ned over samme hængte imellem Guirlander det danske med Egekrans prydede Flag; den omringedes af 14 unge hvidklædte og bekransede Pigebørn, og paa Alteret brændte 8 Vokslys. Fra Korsdøren langs ned ad Hovedgangen paraderede Byens Borgermilice, nemlig nærmest Urnen Skarpskytterne, derved Korpsets 1. Afdeling, og videre nedad 2. Afdeling; disse sidste under Gevær.

Det majestætiske Orgelværk — som udbreder sig over Alter, Kor, Urne og den hele Gruppe derved — var belagt paa Gelænderen med rødt i Festons nedhængende og med Blomsterguirlander kantet Klæde. Foran ved Gelænderet stode 26 af Byens unge, voksne Fruentimmer, hvidt klædte og med Kranse om Hovedet og over Brystet, som i fuldt Kor igentage Slutningsversene af nogle af Sangene. Mellem disse fremkom Hr. Knudsen, naar han lod sine udtrykfulde Sange høre. Med begge Kirkers samtlige Klokker, som lode uafbrudt fra Kl. 5 til 6 om Eftermiddagen, tilkendegaves Højtidelighedens forestaaende Begyndelse. Da alle vare forsamlede, blev af Stiftamtmanden og Borgmesteren hentet samt imellem dem ved Haanden indført en ung Karl af Byen ved Navn Thor,¹ som i Slaget den 2. April udmærkede sig ved Kækhed, og skønt straks i Begyndelsen saaret, ej forlod sin Post før Slagets Ende. Denne stillede sig ved Urnen, paa hvilken hans højre Haand hvilede. Prospekten af dette hele, skønne og overraskende Maleri saas med et Øjekast straks ved Indtrædelsen i Kirken, da Hovedindgangen — den eneste paa denne Dag aabne — er lige for Kor, Alter og Orgel. Herpaa begyndte Musikken. Da samme halv var til Ende, betraadte, formedelst Stiftsprovstens² Sygdom, Byens anden Sognepræst, Hr. Tostrup,³ Prædikestolen og holdt en til Sagen kraftfuld og rørende Tale, efter hvilken Sangen igen fortsattes, og under den Sang: „Fred være med

¹ Desværre har det ikke været muligt at faa nærmere oplyst, hvem han var.

² Laurits Grundahl, Stiftsprovst 1786—1805.

³ Hans Peter Tostrup, Sognepræst ved St. Catharinæ Kirke 1791—1805.

Eder alle etc.“ bleve af Borgermilicens 2den Afdeling, som imidlertid var marcheret op paa Kirkegaarden, givet en 3-dobbelt vellykket og i Kirkens store Hvælvinger over al Forventning genlydende Salve, just da Urnen af de 14 unge Piger omslyngedes og behængtes med deres i Hænderne havende dertil bestemte Kranse. Til Slutning blev ovenmeldte vor Medborger Thor af Stiftamtmanden ført ned paa Kirkegulvet og æret med en kort Tiltale, hvorpaa der af Stiftamtmanden og Borgmesteren blev hos den tilstedeværende talrige Forsamling af Byens og Egnens Folk indsamlet en Gave af omtrent 50 Rdlr. og overleveret denne vor brave Landsmand. Alt blev udført med en Orden og Stilhed, der geraadede baade dem, der bestyrede det, og Tilhørerne til Ære, og vidnede om følelsesfuld Opmærksomhed baade paa Sangen og Talen. Alle de unge Fruentimmer gik nu parvis ud af Kirken, og man forsamledes derpaa i Hr. Ramsings Gaard til et Bal. Der indførte Hr. Stiftamtmanden Hr. Knudsen i Salen, hvor der øverst foran Orkestret var opstillet et med en Rosenkrans omgivet Transparent med Indskrift „2den April 1801“, og vore — Dagen hændende — Søstre, baade store og smaa, dannede en Kreds. Hr. Stiftamtmanden takkede ham paa Byens Vegne, at han havde givet os en saa skøn Lejlighed til at lægge vor Deltagelse i Landets Hæder for Dagen, og til at ofre vor Skærv til vore faldne og kvæstede Brødrers Minde, hvilket Hr. Knudsen smukt og med Følelse besvarede. Selskabet tilkendegav derpaa med en 3 Gange gentagen Haandklap deres Bifald. Man fornøjede sig med Dans hele Natten, fuld af glade Følelser over det, man havde hørt og set, og ønskede Held over et Folk, hvis kække Krigere paa hin saa afgørende Dag

saa fuldeltigen fortjente ej alene Nationens men hele Europas, ja, end vor stolte Fjendes Agtelse og Beundring.“

De bevægede Tider i 19. Aarhundredes Begyndelse medførte adskillig Indkvartering for Ribe. Her var saaledes baade 1808 og 1810 fremmede Tropper. Den senere Rektor P. N. Thorup fortæller i saa Henseende følgende¹: „Den 23. Marts 1808 rykkede Spanierne ind i Ribe. Dragonregimentet Almanza (34 Officerer, 36 Underofficerer, 543 Mand, 567 Heste) blev indkvarteret her og i den nærmeste Omegn. Obersten for Regimentet var Don Juan Antonio Caballero, Oberstløjtnanten Miguel de Beccar og Don Francisco de Combay Major. Her blev oprettet et Felthospital, hvor der paa én Gang laa 120 syge, deraf 108, som hørte til Infanteriregimentet Guadalaxara, der var stationeret i og omkring Gram. I Grønnegade, hvor vi da boede,² havde vi en Vagtmester i Indkvartering, en vakker Mand. Ligeoverfor boede en Smed, i hvis Værksted der arbejdedes for de spanske Hestes Beslag. Gaden var da altid besat med Spaniere, hvis Sang for mit Øre havde Lighed med danske Folkemelodier.

Ikke sjælden satte de spanske Dragoner Ansigtet op til Vinduet for at se ind i Værelset. Deres Opførsel var iøvrigt meget godmodig. Den 6. til 7. April forlod Regimentet Almanza sit Kantonnement i og ved Ribe. Kun enkelte spanske Officierer bleve endnu nogen Tid tilbage tilligemed en Del af Mandskabet. Der var endnu nogle tilbage, da min Søn August blev født den 29. August 1808. Maaske

¹ Thorup og Leth: „P. N. Thorups Levnet.“ S. 30—31.

² P. N. Thorup var da Vicekonrektor ved Ribe Katedralskole.

disse hørte til Regimentet Algarve, som var blevet tilbage i Jylland, efterat Spanierne under Romana i August havde indskibet sig fra Nyborg.

Næppe havde Regimentet Almanza forladt os, før end de franske Tropper kom i Stedet, medens endnu en Rest af spanske var tilbage. Den 8. April 1808 indtraf det tredie lette franske Infanteriregiment i Ribe. Det bestod igen af 2 Batailloner, hver igen af 9 Kompagnier, hvis Styrke angives saaledes, at Regimentets simple Mandskab var ialt 1493. Deraf forbleve 4 Kompagnier her i Byen, hvor den danske Kaptajn v. Hackse var ankommen som Kommandant. Vi fik et Skomagerværksted i 2. Etage, hvor jeg havde haft mit Studereværelse. Franske Officerer og Kommissærer løb ind og ud hos os. Engang ragede jeg uklar med nogle af disse Herrer, og Kommandanten maatte mægle os imellem. Den 28. Maj forlod de denne Egn. Under deres Ophold, den 5. Maj, kom det Rygte til Byen, at en Del Englændere vare landede paa Fanø. En Afdeling af de franske marcherede straks til Ydre-Bjerrum for at sætte over til Sønderho, men — det kom ikke dertil; Rygtet var ugrundet. I denne Affære knækkede de franske Officerer Halsen paa 12 Flasker rød Vin, som jeg sér af en Regning fra Apoteker Eilschou til Kommunen. Efter et Regnskab til det kgl. Feltkommissariat for den Indkvartering, som Ribe i Aaret 1808 havde haft af allierede Tropper, udgjorde Beløbet 7540 Rdlr. 51 Sk.“

Beretningerne om disse Indkvarteringer gaar i det hele taget ud paa, at man fra begge Sider var tilfreds med Opholdet. I „Riber Stifts Adresse-Avis“ af 20. Juni 1808 udtaler saaledes en Indsender sig paa følgende Maade: „Naar den værdige Kommandant i Ribe

tilkendegiver offentlig de franskes Tilfredshed med deres Ophold her, kan saa vel Ribe Bys Indvaanere som Landboerne, der havde Indkvartering (uvante til slig fremmed Besøg) ikke andet end sige og det, med Sandhed: De fremmede, vi havde, spanske og franske, det var brave Folk!“ Oberstløjtnant Suckov, Chef for sjællandske Jægerkorps Garnison i Ribe, slutter en Taksigelse til Byens Indbyggere med følgende Ord: „Mandskabet drager bort herfra med den Overbevisning, at der for Soldater ikke kan gives noget bedre Kantonnement end Ribe.“ For de fremmede Tropper maatte Biskop Middelboe 1808 efter Anmodning fra Kommandanten skaffe passende Lokale i private Bygninger til Afholdelse af katolsk Gudstjeneste. Forøvrigt vides de fremmede Officerer at have haft et Tilholdssted i Biskop Middelboes Hjem. Den elskværdige Bispinde var som tidligere Hofdame hos de russiske Prinsesser i Horsens jo vant til at tale fremmede Sprog, og man tør vistnok gaa ud fra, at ogsaa Stiftamtmand Moltke som forhenværende Hofkavaler beredvillig har aabnet sit Hjem for dem.

Gadebelysning var endnu i Slutningen af 18. Aarhundrede noget ganske ukendt i Ribe, men i September 1798 skrev Moltke til Magistraten, om der ikke kunde blive anbragt Lygter, i det mindste paa Hovedpassagen fra Port til Port. Magistraten tog Sagen med megen Grundighed. Den studerede flittig om Laterner, Lamper og de mest besparende Olier og andre Brændematerialier i Krünitz's Encyklopædi, et Værk, der paaibegyndtes 1773, men først blev afsluttet 80 Aar efter med det 242. Bind. Man kom da til det Resultat, at man i Hamborg, Dresden, Paris og Nürnberg skulde have brugbare Lygter, og besluttede sig til foreløbig

at faa en fra Hamborg. Skulde den saa ikke egne sig til Ribe, vilde man gaa til en af de andre Byer. Men Magistraten handlede ikke i Blinde. Først stillede man 7 Spørgsmaal til den Hamborger Blikkenslager, som havde leveret de omtalte Lygter. Man ønskede saaledes Besked om Prisen, Størrelsen, Pælens Højde, Olien, Vægen, ja, man var endog saa forsigtig at spørge, om man i Hamborg forstod at tilberede Tusch af det Smuds eller Sværte, som Flammen afsætter paa alle Lygter. Blikkenslageren, Stange, svarer indgaaende, men giver den mistrøstende Oplysning, at man i Hamborg ikke samler Sværten. Magistraten forskriver alligevel en Lygte derfra og faar i Marts 1799 Underretning om, at den vil blive sendt til Ribe med første Skibslejlighed. Da den endelig er ankommen, indbydes Moltke til at tage den i Øjesyn paa Raadhuset, og efterat han sammen med Magistraten har set paa den, raader han til at lade en Ribe Blikkenslager levere 11 lignende Lygter. Leverancen overdrages til Jacob Blikkenslager. Endelig lykkes det da ved Aarhundredskiftet at faa Strækningen fra Nørreport, Torvet, Stenbogade og Sønderportsgade belyst med 12 Lygter. (Fig. 5.) Det har sikkert været en Begivenhed af Rang, da disse for første Gang straaledede i al deres Glans. Men desuagtet blev man endnu længe ved med i Ribe at tage sin Haandlygte med, naar man skulde i Selskab.

Spørgsmaalet om, af hvilken Kasse Udgifterne ved disse Lygters Anskaffelse, deres Vedligeholdelse og Brug skulde afholdes, voldte nogen Vanskelighed. De eligerede Borgere fandt, at Bekostningen vilde blive meget trykkende, dersom Byens forarmede Borgere skulde udrede den efter Grundtaksten, og fore-

slog derfor, at Byens Kasse afholdt den, saa længe alle andre Bekostninger ved de almindelige Landeveje bares af den. Det synes, som om Resultatet er blevet, at Udgifterne ved Anskaffelsen lagdes paa Grundtaksten, medens Udgiften ved Pasningen m. m. afholdtes af Byens Kasse.¹

Fig. 5. Stenbogade i Ribe. Efter Illust. Tid. 1871.

Selskabeligheden i Ribe var af en egen Art og fortjener en særlig Omtale. Efter Initiativ af Kirkeværge Jakob Holst stiftedes den 14. November 1793 et „Selskab til økonomisk og moralsk Vels Befordring

¹ Magistraten lod i denne Anledning Kærneren affatte en Fortegnelse over Grundejerne paa begge Sider af den Strækning, som erholdt Gadelygter, med Angivelse af den dem hver især paalagte Grundtakst, hvilken Fortegnelse er trykt som Tillæg I til denne Afhandling.

i Ribe¹. Dets Hensigt var: a. „at udbrede alt Slags virkelig almenyttige Kundskaber, i Særdeleshed dem, ved hvis Hjælp enten Næringsstænderne i Ribe kunne efter de lokale Beskaffenheder lettere og sikrere end hidtil vinde deres Fornødenheder og Bekvemmeligheder, eller sund Moralitet og Borgerdyd dels kunne urokket vedligeholdes dels efterhaanden forøges; b. efter Evne og Omstændigheder at befordre disse Kundskabers frugtbringende Udøvelse ved Opmuntringer og Belønninger, kort sagt uden at maale sig med saa meget større Mønstre, stræber Selskabet at virke for Ribe By i det mindre saa meget som muligt af det, Landhusholdnings-, Efterslægts-, Borgerdyds- og Naturhistorie-Selskaberne i København virke i det store for større Kredse.“ Selskabets „uforanderlige Grundlove“ vare: „at Statens Konstitution, Moral og Religion skulle evig være det hellige over alle andre Ting, at Selskabet altid skal have en Direktion bestaaende af 5 Personer, at et redeligt og hjælpsomt Venskab stedse skal forene alle Medlemmer, og at den patriotiske Uegennyttighed paaligger hvert Medlem, som kan bestaa med dets øvrige Pligter.“ Selskabets ugentlige Samlingsdage bestemtes at være Søndag og Onsdag Eftermiddag Kl. 5. Den første Direktion bestod af Hospitalsforstander Niels Ussing, Apoteker A. M. Eilschou, Købmand Niels Friis, Justitsraad, Borgmester Emanuel Balle² og

¹ Selskabets Forhandlingsprotokol opbevares i Raadhusarkivet i Ribe.

² Om denne siger Rektor P. N. Thorup: „Til de interessante Personligheder, som jeg kom i nogen Forbindelse med under mit halvandetårige Ophold i (Toldinspektør) Kammerraad Krag's Hus, hører Borgmesteren, Justitsraad Balle. Han læste Fransk med mig og laante mig Bøger af pædagogisk Indhold. Der var meget at fortælle om denne snilde og geniale Mand.“ „P. N. Thorups Levnet“ udgivet af C. E. Thorup og A. Leth. S. 21—22.

Kæmner Christen Koch. Blandt senere Direktører for Selskabet var residerende Kapellan ved Domkirken Niels Lindberg, Sognepræst ved St. Catharine Kirke Hans Peter Tostrup, Chirurgus Petri, Konrektor Magister Heiberg, residerende Kapellan ved St. Catharine Kirke Niels Satterup, Skoleholder Brasen, Købmand Kastberg. Selskabet — der straks havde 58 Medlemmer — havde Lokale først, indtil Udgangen af 1794, hos Kirkeværge Jakob Holst paa Hjørnet af Hundegade og Badstuegade og derefter hos Købmand Anders Andersen i Hundegade. Medlemmerne kunde der faa kold Mad og Drikkevarer. Over Forhandlingsmøderne har der aabenbart været en stor Alvor. I Selskabets første Møde den 28. Novbr. 1793 foreslog Justitsraad Balle Samtale om følgende Spørgsmaal: 1. Kan der udfindes Midler, hvorved det Land- og Forprang, der skader Byen saa meget, kunde sikkert og retmæssigen enten hindres eller i det ringeste formindskes og gøres mindre skadelig for Byen? — 2. Da Jorddyrkningen er saa vigtig en Næringsgren for Byen, hvorledes kan den da efter de lokale Beskaffenheder med mindst Bekostning og snarest bringes til højst Fuldkommenhed? — 3. Hvorledes kunde enten Haandværkere i Almindelighed eller et og andet Haandværk bedst op hjælpes saaledes, at vore Medborgere af denne Stand kunde herefter sikrere end hidtil erhverve baade det fornødne og til Bekvemmelighed? — Disse Emner gav Stof nok til Forhandlinger — skriftlige og mundtlige — paa Selskabets Møder hele Vinteren igennem og resulterede i forskellige Beslutninger, saasom om Forbedring af Vejforholdene udenfor Nørreport, om Foranstaltninger til Vandets Aftræk fra Ribe Kær og Forten, om de til Nørreport endnu uudskiftede Jorders ordentlige og fordelagtige Brug, om Faarenes Historie

i Ribe fra 1774 til 1794 med de dem tilkomne lovlige og de dem givne ulovlige Friheder, om et Vide- og Vedtægtsbrev samt Markanordning, om Oprettelse af en Hjelpekasse for trængende Haandværkere, ligesom Selskabet om flere af disse Spørgsmaal gjorde Indstillinger til Byens Magistrat. Saa vidt man kan se, har, foruden Forstander Ussing og Apoteker Eilschou, Pastor Lindberg spillet en fremtrædende Rolle i Selskabet og taget ivrig Del i Diskussionen paa dets Møder. Hans Form har næppe altid været fri for at støde Folk og mulig ogsaa bidraget til, at Medlemsantallet hurtig svandt betydelig ind. For at bøde paa den noget tørre Underholdning, som Selskabet til daglig ydede sine Medlemmer, og mulig ogsaa for at skaffe større Tilgang af saadanne, kom man 1795 allerede ind paa Festligheder, idet Medlemmerne i Foreningslokalet højtideligholdt Kronprins Frederiks Fødselsdag d. 28. Januar ved et — som der staar i Forhandlingsprotokollen — „tarveligt, til borgerlige Vilkaar og Evne passende Aftensmaaltid.“ Det samme skete 1796. 1797 gik man lidt videre, idet der da i Festen, foruden 46 Medlemmer, deltog 11 indbudne, og 1798 fejrede Selskabet endog Dagen ved en Fest paa selve Raadhuset med 14 indbudne og 38 Medlemmer med Damer under Trompeters Lyd og efter Maaltidet Dans til næste Morgen. I et helt Aar fra December 1798 er intet indført i Forhandlingsprotokollen, og den sidste Protokolltilførsel, d. 1. December 1799, gaar ud paa, at Selskabets Vært, Købmand Andersen, er død, men at man dog indtil Paaske 1800 vil beholde Lokale hos hans Enke.

Man tør derefter vel antage, at Selskabet, der jo nu ogsaa var kommet ind paa Fornøjelser, har opløst

sig, og at Medlemmerne da er traadte ind i den allerede da eksisterende selskabelige Klub. Denne Klub vides 1796 og følgende Aar at have haft Lokale hos Gæstgiver M. L. Thun,¹ om hvem Rektor P. N. Thorup,² der 1796 optoges som Discipel i Ribe Katedralskole, fortæller følgende: „Mit Logis fik jeg hos min Morbroder, Gæstgiver Thun, hele Klubbens Onkel. Min Fætter Nissen,³ Kollega ved Skolen, var nemlig paa den Tid en Friskfyr, og da han kaldte Thun Onkel, som han virkelig var, blev samme Benævnelse herskende blandt de andre Friskfyre og udbredte sig stedse mere i den Kreds, som dannede sig i Klubstuen. Han boede i den Gaard, som Mogens Grave i sin Tid havde bygget paa Hjørnet af Skibbroen og Mellemdammen, hvor nu Købmand F. Kolvig bor. I Thuns Tid var det endnu en anelig Bygning i to Etager. Gæstestuen var fuldkommen vedligeholdt i sin gamle Stil, beklædt med et kunstigt udskaaet Panel af Egetræ uden Maling. Man fik der en tydelig Forestilling om, hvordan en rig Købmand boede paa

¹ Han var Søn af den som Forfatter og som Foregangsmand ved Koppeinokulationen ikke ubekendte Peder Thun, der døde som Sognepræst i Øster Lindet i Tørninglen 1783, og Elisabeth Lange, en jydsk Præstedatter. Thorup og Leth „P. N. Thorups Levnet“ S. 3. — Biogr. Lexik. XVII, 358.

² P. N. Thorups Levnet. S. 13.—14. Hans Fader Niels Holmboe T. var Præst i Guldager, Ribe Amt; Moderen var Vibeke Margrethe f. Thun, en Præstedatter. Biogr. Lexik. XVII, 299.

³ Peter Thun Nissen, Søn af Organist i Ribe Frederik N. († 1782); hans Moder, Anna Cathrine f. Thun († 1778) var en Præstedatter. Han blev dimitteret fra Ribe Katedralskole 1787, hvor han senere blev Hører. Han endte som Klokker i Ribe († 1835). Han var Broder til den bekendte Rektor ved Vor Frue latinske Skole i København, Niels Lang Nissen (1771—1845). — P. N. Thorups Levnet. S. 3. Biogr. Lexik. XII, 300.

Christian den Fjerdes Tid. Jeg kunde aldrig have ønsket mig en bedre Lejlighed. Man spiste godt, da der som oftest var fremmede rejsende ved Bordet, og Konversationen var munter og livlig. Især morede jeg mig, naar Thomas Puggaard, Korist og Punchedvært¹ ved det kongelige Teater, opholdt sig her. Min Onkel var hans fordums Skolekammerat, og begge var i Grunden et Par gamle Skælmer, som saa tørt gjorde sig lystige over alt, hvad der frembød en komisk Side. Naar der i Landemodetiden var Præster ved Bordet, som indbyrdes kaldte hverandre: Hr. Broder! brugte Onkel Thun og Puggaard, med de alvorligste Ansigter, den samme Benævnelse. Naar jeg Kl. 5 kom af Skole, stod min Kaffe serveret til mig paa samme Maade som til en rejsende Gæst. Fløde og Sukker kunde jeg tage efter Behag. Saa ofte der om Aftenen gaves varm Spise i Klubben, blev jeg heller ikke glemt. Og naar Billardet ikke benyttedes af Gæsterne, spillede min Onkel undertiden med mig.“

Stiftamtmand Moltke kom snart til at interessere sig for Klubben hos Gæstgiver Thun og fik dens Program saaledes udvidet, at den i 1798 begyndte hver Tirsdag at give en Dilettant-Koncert for Medlemmerne. Da det imidlertid for disse vilde være bekvemmere, dersom Koncerten kunde holdes om Søndagen, og en Del af dem tillige ønskede at danse efter Koncerten, ansøgte Thun Kancelliet om Dispensation fra Forordningen om Sabbatens Helligholdelse af 12. Marts 1735 § 8, som forbød Koncert og Dans om Søndagen.

¹ Tillige Underkantor ved Holmens Kirke. † 1818. Han var Fader til Grosserer Hans Puggaard (1788—1866), der foruden betydelige Legater i København oprettede et mindre Legat for sin Fædreneby Ribe. — Biogr. Lexik. XIII, 304.

Paa Moltkes Indstilling tillodes det ved kgl. Resolution af 9. Maj 1798, at man ikke alene hos Thun, men ganske i Almindelighed i Ribe paa offentlige Steder maatte holde Koncert og Dans om Søndagen fra Kl. 5 Efterm. til Kl. 10 Aften.¹ Klubbens Navn forandredes nu til „Ribe Klub og Koncert Selskab“². Moltke, der var en stor Ven af dramatiske Øvelse, og som for at tilfredsstille sin Lyst dertil ofte rejste til Tønder og spillede der paa et Privat-Teater, fik ved Hjælp af Adjunkt P. T. Hansen og Vicekonrektor Thorup blandt Medlemmer af Klubben oprettet et dramatisk Selskab, der skulde have givet sin første Forestilling. netop da Kong Christian den Syvende døde (13. Marts 1808.). Den udsattes nu til 1809 og bestod af „Linnedvæveren“ og „De fire Temperamenter“, begge Stykker af Kotzebue. Blandt de Stykker, som iøvrigt i disse Aar opførtes i Klubben kan nævnes: „Brødrene paa Prøve“ af Pelletier-Volméranges, „Sandheds Belønning“ af Kotzebue, „Adolph og Lovise“ af Iffland, „Arveparten“, „Han har sin Næse alle Vegne“ af Susanna Centlive, „Henriette eller Husarrovet“, oversat af Martin, „Kun seks Retter“ af Groszmann. Aarets Hovedfest i Klubben var Kronprins (siden Kong) Frederiks Fødselsdag. En Beretning om denne Fest i 1809 lyder efter „Ribe Stifts Adresse Avis“ saaledes: „Den lykkelige Dag, som skænkede vort Norden dets elskede Fyrste, hædredes af Ribe Bys Indvaanere

¹ Fogtmanns Reskriptsaml. VI. 504.

² Naar Pastor Niels Lindberg har set saa kritisk paa Moltke, hvad man ser af hans Søns, Bibeloversætteren Jac. Chr. Lindbergs Erindringer (Hist. Maanedsskrift I. 43), kan maaske noget i saa Henseende forklares ved, at den Klub, som Moltke interesserede sig for, fik saa god Vind i Sejlene samtidig med, at det Selskab, som Niels Lindberg havde været med til at stifte, maatte opløses paa Grund af manglende Tilslutning.

efter Hr. Kammerherre Moltkes smagfulde Foranstaltning ved følgende Højtidelighed: Lørdagen d. 28. Januar forsamledes et talrigt Selskab for at bivaare en Prologue, forfattet med Hensyn til Dagen af Skolens Rektor Professor Hansen. Scenen aabnedes af et Optog af festklædte Ynglinger og Piger, som hilsende Dagen med Frydesang. I Spidsen af disse viste sig som Repræsentanter for Frederiks Undersaatter en dansk, norsk og holstensk Bonde, hvilke i Sangen bevidnede hverandres Taknemmelighed for det i Nødens Tid udviste Brodersind og tilsvor *Kongen* Troskab, — *sig selv* indbyrdes Kærlighed. Derpaa fremtraad en Genius, spaaede Tvillingeriget Held — dets Fjende Undergang og kransede Kongens Brystbillede, som saas i Baggrunden, med den Tiltale til Folket:

Din Fyrste, stor ved Retfærd som ved Dyd,
af end ufødte Slægter skal velsignes.
Erkendtlig Samtid ham en Borgerkrone rækker,
og skønsom Efterslægt Udødeligheds Krans.

Prologuen endtes med en Gruppe af dansende Ynglinger og Piger, som omgave Busten med Blomsterguirlander. Efter Prologuen opførtes et Stykke af Kotzebue. — Følgende Dags Aften gaves et Bal, og under den glade Nydelse, hvortil Frederiks Fødselsdag berettigede, glemtes hverken den offentlige Trang, ej heller Byens de fattige Indvaanere.“

En Tradition melder, at Moltke var saa ivrig for sin kære Klub, at de af Byens Damer, som om Søndagen af en eller anden Grund var forhindrede fra at møde, var ganske sikre paa den næste Dag at faa Besøg af Stiftamtmanden, der kom for at høre til deres Befindende.

Den 12. November 1810 udnævntes Moltke til Stiftamtmand over Sjællands Stift, men blev dog ved at fungere i Ribe indtil midt i Marts 1811. Søndag den 10. Marts var han sidste Gang i Klubben, og „Ribe Stifts Adresse Avis“ giver følgende Skildring af denne Sammenkomst: „Søndagen d. 10. Marts opførtes paa Ribe Privat-Teater Komedien „Desertøren af sønlig Kærlighed“,¹ og da det var den sidste Aften, Selskabet havde sin Stifter, den almindelig elskte Hr. Kammerherre og Stiftamtmand Moltke blandt sig, gaves en i denne Anledning forfattet Epilog, hvis Indhold var følgende: En Fest højtideligholdes for Thalia, Komediens Muse; hendes Alter prydes med Skuespillerkunstens Sindbilleder: en Lyra, Maske og Jokusstav.² Musik og Dans udtrykker Selskabets glade Stemning. I det samme fremtræder Thalia, beklager Moltkes Savn og opfordrer de tilstedeværende ved Enighed og Ven-skab at fremme hans, til fælles Glæde sigtende, Indretninger. Da Thalia forlod Scenen, istemtes en Sang.“ — Den følgende Dag gav Byens Embedsmænd og Borgere en Afskedsmiddag for Moltke, der under 13. Marts i et aabent Brev³ tog Afsked med Befolkningen.⁴

¹ Et af Rahbek oversat tysk Stykke, hvis Forfatterinde kalder sig Stephanie den Yngre.

² En med et Brystbillede forsynet Stav, hvormed Glæden betegnes.

³ Trykt som Tillæg II til denne Afhandling.

⁴ Ved sin Forflyttelse fra Ribe tog Moltke en ung Ripenser, Johannes Hjorth Ussing, (Søn af Hospitalsforstander U.) med sig og ansatte ham, der først havde været Skriverdreng hos Moltke og siden havde taget dansk jurid. Eksamen, som Fuldmægtig paa det sjællandske Stiftamtskontor. Da Kong Frederik VI. faa Aar senere tilbød Moltke Pladsen som Overpræsident i København, svarede han, at han nok vilde modtage den, naar han maatte udbede sig én Naade til af Kongen. „Stiller De Betingelser?“, raabte Kongen, idet han for op. Roligt og alvorligt svarede Moltke, at

Det Billede, der hænger paa Ribe Raadhus, af Prinsesse Charlotte Amalie, hos hvem Moltke, som ovenfor omtalt, havde været Kavaler, har han foræret dertil,¹ rimeligvis ved sin Afrejse. Aaret efter sendte han sit eget Portræt til Ophængning der. Det fortræffelige Billede (se foran til Side 161) er malet 1812 af den dengang meget søgte Portrætmaler Hans Hansen († 1828), Fader til Constantin Hansen. Bagpaa staar: „Efter de ældre Tiders Skik efterlades Ribe dette til Erindring om sammes Ven“ og med en anden Haand:

„Sit Billed sendte Moltke os til Pant,
 At ægte Venskab Hoffets Sol kan taale.
 Det faldt i Brittens Haand, men Britten fandt
 I Mændens Aasyn Skønheds milde Straale.
 „Gaae“ — bød han rørt — „Gaae lykkelige Minde!
 Saa hulde Træk maa selv Din Fjende vinde!“

Det maa altsaa paa en eller anden Maade ved Transporten fra København til Ribe være faldet i Eng-lændernes Hænder, men alligevel af dem sendt videre til Ribe.²

for at kunne udfylde et betroet Embede til Kongens Tilfredshed, maatte han have paalidelige Underordnede, især i Københavns Overformynderi, hvor saa store Pengemidler ikke kunde betroes i en uprøvet Mands Haand. Han udbad sig derfor, at Fuldmægtig Ussing maatte blive Overformynderiets Kasserer og dermed Kontorchef under Magistraten. Hans Bøn blev opfyldt, og den 30-aarige Ussing blev saaledes ansat i det Embede, han beklædte i godt 40 Aar. Han døde som Etatsraad 1866. — Intet Under, at han opkaldte sin ældste Søn (den senere bekendte Politiker, Højesteretsassessor og Nationalbankdirektør W. J. A. Ussing) efter sin Velynder. Jfr. J. L. Ussing: Af mit Levned (1906) Side 4).

¹ Frost „Optegnelser om Ribe“ 128.

² Et andet, Forfatteren tilhørende Billede (i Akvarel) af Moltke se til Side 177. Om dettes tidligere Ejer Pastor Junghans se Side 93.

1816 udnævntes Moltke til Overpræsident i København. I denne Stilling forblev han indtil 1834, da han paa Grund af sin høje Alder tog sin Afsked. Ved denne Lejlighed gjorde Frederik VI. ham til Greve, og efter Københavns Borgerrepræsentations Begæring fik han i sit nye Vaaben bl. a. Staden Københavns to Løver og Faner og Standarter.

Moltke, der 1829 havde mistet sin anden Hustru, flyttede nu, for at komme ud af Selskabeligheden i København, til Køge. Han plejede, naar han om Aftenen havde drukket Te, at gaa op til sin Værtinde paa 1. Sal, idet han var en stor Børneven og boede alene; ofte læste han da højt for hende og hendes Børn af den omtalte Dagbog. Han døde 15. Avgust 1835 og blev begravet paa Køge Kirkegaard.

Stiftamtmand Moltke har vistnok været den mest populære Embedsmand, som Ribe nogen Sinde har haft. Det Haab, som han udtalte i Slutningen af sit Afskedsord til Ribe, at han endnu i flere Generationer maatte blive mindet her som Byens Ven, er ikke blevet beskæmmet.

Tillæg I.

P. M.

Deres Velædelheds behagelige Underretning udbedes, hvor højt de paa begge Sider af den Strækning — fra Jørgen Møller og Christen Koch opad Torvet, Stenbo- og Sønderportsgaden indtil Sønderport, den Strækning nemlig, som erholder Gadelygter, — værende Grunde beløbe i reduceret Grundtaxt.

Ribe Raadstue, den 11. December 1799.

Balle. K. Simonsen. Lund.

Til

Hr. Kæmner N. Hansen.

Grundtaxt			Ejer	Grundtaxt			Ejer
Rdlr.	M.	S.		Rdlr.	M.	S.	
			(Nederdammen, søndre Side)				(Stenbogade, østre Side)
20	.	.	Jørgen Pedersen Møller	58	2	.	Hr. Kammerraad Krag (Porsborg)
32	4	.	Farver Høyberg	27	2	.	Skomager Stephan Vorbasse
24	.	.	Hans Laursen	12	5	.	Niels Christian Knudsen
8	2	.	Peder Godskesen				(Sønderportsgade, søndre og østre Side)
31	4	.	Søren Lyhne	17	3	.	Bager Jørgen Madsen
11	2	8	Christian Peter Øllgaard	15	.	.	Mad. Rahr
28	1	.	Hr. Raadmand Lund	14	2	.	Hr. Købmand Niels Friis
7	2	.	Hans Jessen Møller	33	2	.	Jens Truelsen
21	4	.	do. (Midtmøllen)	4	.	.	Thomas Handskemagers Enke
			(Mellemdammen, søndre Side)	15	.	.	Købmand Joensen (Det vestlige Hjørne af Bispensgade)
8	2	.	do.	14	1	.	Mogens Sivebog
41	4	.	Niels Grølsted	8	.	.	Christen Svendsen Skomagers Enke
40	.	.	Hr. Spandeth	6	.	.	Mad. Mette Marie Brønsen
37	3	.	Farver Andreas Matzen	11	5	.	Niels Didriksen
12	2	.	Christen Lassen	29	1	.	Købmand Benjamin Matzen (Det vestlige Hjørne af Puggaardsgade)
23	2	.	Omeises øde Plads, Ribe Bys publ. Kasse tilhørende	8	.	.	do.
			(Storegade, søndre Side)				
0	0	0	Toldbodgaarden				
58	5	12	Hr. Justitsraad Fridsch				
67	.	.	Købmand Kummel				
27	3	.	Fru Præsident Ussing				
24	.	.	Hr. Ræmsing				
53	1	8	do.	8	.	.	

Grund- taxt			Ejer	Grund- taxt			Ejer
Rdlr	M.	S.		Rdlr	M.	S.	
59	3	.	Klokke Brasen	15	4	8	Købmand Bjerrum
29	3	.	Hans Christensen	15	2	.	Lydik Berntsen
		.	Skade	35	.	.	Stiftsprovstens Resi- dens (det vestre Hjørne af Skolegade, nu Klubbens Hotel)
9	.	.	Jacob Sperling				
6	.	8	Gravers Knudsen				
8	1	8	Jacob Sperling				
3	2	.	Dynes Jensens Enke	5	1	.	Philip Knapmager
10	4	.	Peder Pedersen	5	1	.	Vilhelm Koch
57	4	8	Mad. Rahr (det vest- lige Hjørne af Svie- gade)	5	4	.	Søren Barfod
		.		21	5	.	do.
9	.	.	Jens Jensen Dynesen	4	.	.	Knud Hansen, Sadel- mager
14	2	.	Hr. Musikant Krop	4	.	.	Søren Lorentzen
3	.	.	Villads Jensen	9	2	.	Hospitalspræstens Re- sidents
33	.	.	Hans Mikkelsen				(Stenbogade, vestre Side)
32	3	8	Terkel Christensen				
8	2	.	Christen Andersen				
5	.	.	Peder Ebsen, Feldbe- reder	42	3	.	Raadhuset med Byens Tjeneres Boliger
4	1	.	Jørgen Orulf	17	3	.	Mad. Nyeland (tidli- gere Konrektors Re- sidents)
6	2	.	Niels Jensen Smith				
9	1	.	Peder Pedersen, Skræ- der	15	5	8	Hr. Chirurgus Petri
		.	(Sønderportsgade, vestre og nordre Side)	10	2	.	do.
		.		13	3	8	Villads Sørensen
		.		14	3	.	Apoteker Eilschou
9	2	.	Portnerhuset ved Søn- derport, ByensKasse tilhørende	3	4	.	Provstinde Høhne (Storegade, nordre Side)
11	4	.	Enevold Christoffersen	16	4	.	Anders Weiss
10	.	.	Byrge Hansen	10	2	8	Hr. Chirurgus Petri
30	5	.	Kontrolør Knud Seem	25	.	.	JochumSchultzes Enke
8	2	.	do.	92	1	.	Hr. Apoteker Eilschou
38	2	.	Hans Orulf	30	3	.	Bager From (Hjørnet af Fiskergade)
35	.	.	Christian Peder Øll- gaard	101	4	.	Købmand Bech (mel- lem Fiskergade og Skibbroen)
18	2	.	Christen Pedersen Post				(Mellemdammen, nor- dre Side)
25	.	.	Hr. Mads Heldvad				
30	1	.	Hr. Hans Bumann				
4	1	.	Sylvester Mortensen, Feldbereder	65	.	.	Hr. Justitsraad Balle
4	1	.	Jens Christensen	16	4	.	Raadmand Simonsen
8	1	.	Jens Nielsen Tveds Enke	11	3	.	Peder Mulvad
		.		14	3	.	Frederik Jensen

Grund-taxt			Ejer	Grund-taxt			Ejer
Rdlr	M.	S.		Rdlr	M.	S.	
20	2	„	Hans Pedersen	10	5	„	Hans Christensen Ho-
4	1	„	Bertel Tieldesen				strup
			(Nederdammen, nor-	8	3	„	do.
			dre Side)	33	5	„	Jes Tygesen, Møller
13	2	„	Købmand Kastberg	9	4	„	Jens Thomsen, Drejer
14	5	„	Tyge Nissen Korf	27	4	„	Christen Koch
37	„	8	Anders Lourup				
29	4	„	Palle Hiort	2229	5	4	Summa

Ribe, den 23. December 1799.

Niels Hansen.

Tillæg II.

Ædle, værdige Medborgere!

I Skilsmisens tunge Øieblik er det Trang for mit rørte Hjerte at bevidne Eder min Erkjendtlighed for de mange blide Dage, jeg i saa lang en Række af Aar tilbragte iblandt Eder — og at ønske Eder et velment Levvel! I alle Stænder skjænkedes mig en ædel Tiltro, en utvungen Hengivenhed og en sjælden Velvillighed, der var understøttende og opmuntrende for mig, saavel i mine tunge Embedspligtens Opfyldelse som i ethvert andet Foretagende, der havde en elsket Konges og Fædrenelandets Sag til Formaal. — Ingen Forventning var altsaa vissere og tillige glædeligere for mit Hjerte, dersom min Bestemmelse havde været længere at leve blandt Eder, end at Resten af mine Dage fremdeles herefter som hidtil maatte vorde lykkelige. Længe følte jeg de ømme Baand, som ædle Medborgere havde paalagt mig; men aldrig følte jeg dem stærkere end nu, da de paa en vis Maade skal opløses. Aldrig mere fængslende end nu, da jeg hører op at virke blandt Eder og staar færdig at gaae min nye Bestemmelse i Møde. Takket være da enhver iblandt Eder for den Tiltro, Velvillighed, Hengivenhed og Venskab, som skjænkedes mig. Forvisset være enhver om, at ogsaa fraværende vil mit Hjerte vedblive at føle sig bundet til Eder

¹ Tillæg til „Riber Stifts Adresse Avis“ af 12. Marts 1811.

med sand Erkjendtligheds og Hengivenheds uopløselige Baand. Aldrig vil noget varmere, noget oprigtigere Ønske kunne opstige i mit Bryst, end det, jeg nu med et beklemt Hjerter i Afskedens Time tilraaber det elskte Stift og Amt: *Lev vel! Lev stedse vel!*

Men Du uforglemmelige Ribe! Du Cimbriens ærværdige Olding blandt ældede Stæder, Du, inden hvis Mure jeg nød den Retskafnes Agtelse og den Velsindedes Hengivenhed, Du, i hvis hulde Selskabskredse jeg i Særdeleshed nød Livets varmeste Glæde og modtog ædel Venskabshyldning, modtag ogsaa Du min særdeles Tak^r for den Lykke, jeg nød hos Dig. En Lykke, jeg ofte fraværende vil gjenkalde i min gladeste Erindring. Modtag ogsaa Du disse Din Vens, Din inderligste Vens velmente Ønsker! At den Vinskelighed, hvormed Dine agtbare Borgere udmærke sig, stedse maa voxe og tiltage! At den til Agerdyrkningens Fremme nu vedtagne Udskiftning snart maa vorde iværksat hos Dig! At udvortes og indvortes Hindringer for Din Søhandels Udvidelse og Flor snart maa vorde ryddede af Veien. Og endnu Et: At Aaget, som ompænder Dine Mure, snart maa briste og Dine Rettigheder vorde Dine Søstres lig! Og endelig nu det sidste Ønske for mig selv: *Forglem mig ej!* Dog hvortil dette Ønske? Den Mindesten, Du satte mig, som selv den gustne Avind holdt hellig og ei vovede at undergrave eller rukke fra sit Sted, vidner høit og lydelig for mig om det langt større, varigere og værdigere Minde, Du oprejste mig i Dit Bryst. For at fortjene dette ene, sande, skjønnede og ærefulde Minde derfor levede, derfor virkede og kjæmpede jeg mod alle mødende Hindringer. Kun dette Minde tør jeg være stolt af at eie. Selv da, naar Tidens graadige Tand, som fortærer, hvad Meiselen indgravede i Stenen, har bortsmulret hint Minde, saa staar dette dybt indpræget og uudslettelig at læse i Dit og Dine Børns og Børnebørns Hjerter: Moltke *var vor Ven*. Held mig. Endnu engang: *Far vel! Far evig vel!*

Ribe, den 13. Martil 1811.

W. Moltke.

Smaatræk fra Vamdrup-Egnen i 1849.

Ved Lærer **J. H. Byriel** i Øster-Vamdrup.

DA det muligvis kan interessere Aarbogens Læsere at høre lidt fra Vamdrup Sogn, hvorfra de gamle historiske Minder synes at være lidt sparsomme, har jeg henvendt mig til en af Sognets ældste Mænd, nemlig Gaardejer Poul Kjærsgaard i Øster-Vamdrup,¹ og bedt ham om at fortælle en Smule fra Trearskrigens Tid, da jeg vidsté, at han havde Kendskab til et Par Smaatræk, hvori han selv har spillet en Rolle, og som han velvillig fortalte mig.

I Vinteren 1848—49 var nogle danske Soldater indkvarterede i Øster-Vamdrup, deraf ogsaa et Par i Skolen, som den Gang var en Bondegaard og Poul Kjærsgaards Barndomshjem. Skraas overfor i den Gaard, som nu ejes af Jørgen Juhl, boede Sognefogden Søren Knudsen, der for sin vakre Optræden i Krigsaarene blev Dannebrogsmænd; ved hans Gaard var Vagtstuen i et Aftægtshus, som nu forlængst er forsvundet og laa ud til Korsvejen. Beboerne, og særlig de unge, var meget fortrolige med Soldaterne, med

¹ Senere død.

hvem de ofte samledes om Aftenen, og som fra Gaarden beværtedes særdeles godt.

Da saa Foraaret kom, og tyske Tropper rykkede over Grænsen, inddroges Vagtposten, og de danske trak sig lidt længere Nord paa, hvor de havde Hovedkvarter i Lejrskov. Dog kom der af og til Smaapatrouiller til Vamdrup for at spejde, og undertiden lod ogsaa tyske Tropper sig se. Saaledes kom en Dag i Forsommeren nogle Tyskere til Øster Vamdrup i den Hensigt at tage nogle af de bedste Heste. Poul Kjærsgaard var en Formiddag gaaet hen paa Marken, den senere Skolelod, hvor der stod en meget god Hest. Da kom en Tysker ridende Nord fra forbi Dybdalgaard efter Byen til. Poul Kjærsgaard, som var bange for, at Hesten skulde blive tagen, svang sig paa den og red Øst paa med Ødisvejen. Lidt Øst for Byen mødte han en Nabo, Anders Ødis, som dengang ejede Niels Terkildsens Gaard, med to gamle Heste. Poul Kjærsgaard spurgte, hvor han havde været, og fik til Svar, at han havde sat sine unge Heste over i Ødis Bramdrup Enge, Gaaskær. Medens de talte sammen, kom Tyskeren ridende, og Poul Kjærsgaard ytrede da, at han for at frelse Hesten vilde ride fra ham. Anders Ødis mente, at dette kunde være farligt, idet Tyskeren vel saa vilde gøre Brug af sit Gevær og maaske skyde ham. Denne kom nu til og vilde have at vide, hvor Hestene skulde hen; Svaret lød: „Hjem“. Men da han i det samme vendte sig om, satte Kjærsgaard i fuld Galop tværs over Markerne ned mod Aaen, Tyskeren bag efter. Løbet gik langs med Aaen mod Vest til Broen over Vejen til Østerbygaard. Der stod nogle Koner, som raabte til Poul Kjærsgaard, at Tyskeren skød efter ham. Kjærsgaard red nu op efter

Østerbygaard til og fik mere og mere Forspring; da han kom forbi Møllehuset, hvor der dengang holdtes Kro, stod Kromanden, en Tysker ved Navn Hoffmann, udenfor, og da Soldaten naaede dertil, var Kjærsgaard af Syne. Nu vilde han have at vide af Kromanden, hvor Flygtningen var bleven af, men fik kun et tvært og utydeligt Svar, hvorfor han truede med at skyde; men Hoffmann sagde: „Skyd kun!“ Da Poul Kjærsgaard kom til Østerbygaard, stod Ejeren Wolfhagen, en Broder til den senere slesvigske Minister af samme Navn, paa Gaardspladsen. Klar paa, hvad det gjaldt, raabte han: „Rid ind i Skoven!“ hvad Kjærsgaard ogsaa gjorde. Da Tyskeren et Øjeblik efter viste sig og forlangte Oplysning, viste Wolfhagen ham i østlig Retning. Poul Kjærsgaard undslap saaledes og skjulte Hesten i et Ellekrat dybt inde i Skoven. Den skuffede Tysker, som var rasende over at gaa Glip af Fangsten, ytrede senere til andre, at han nok kunde kende Kjærsgaard og ved Lejlighed skulde faa Fingre i ham. De traf dog aldrig sammen senere; men som Vederlag tog Tyskeren en af Sognefogdens bedste Heste.

Nogle Dage efter blev en Del Bønder fra Omegnen tilsagte at give Møde paa Kolding Staldgaard for at gøre Ægttjeneste; blandt dem var ogsaa Poul Kjærsgaard med sin gode Hest. Her var der en tysk Officer, som fandt Behag i den og tog den; men det endte dog med, at Ejeren fik den med sig hjem og beholdt den.

En Gang skulde der leveres Furage og Levnedsmidler til en tysk Afdeling, som stod i Hjarup; det var den Dag, der kæmpedes ved Kolding og Ejstrup. Kjærsgaard red da til Hjarup paa den ovenomtalte

Hest for at faa Efterretning fra Kampen. Da han kom tæt til Mikkell Thomsens, nu Th. M. Thomsens Gaard, holdt han stille ved et lille Hus, hvor der boede en Mand ved Navn Jeppe Lauridsen, hvis Kone tidligere havde været Sypige og var godt kendt af Poul Kjærsgaard. Der fik han Hesten skjult i et Tørvehus og gik saa ind i Thomsens Gaard, hvor der var flere Tyskere. Disse fik fat i ham og vilde have ham til at køre med saarede; thi Folkene hos Mikkell Thomsen var løbne deres Vej, og Tyskerne kunde ingen anden faa fat i end Poul Kjærsgaard. De tog ham i Kraven og udstødte Trusler og Eder, saa han troede, at hans Liv havde Ende. Han blev ført hen til et Af-tægtshus, som laa, hvor Mejeriet nu ligger, og der maatte han holde nogle Heste, mens Tyskerne fjernede sig. I det samme kom omtalte Jeppe Lauridsens Kone til og sagde: „Løb nu, saa skal jeg holde Hestene.“ Poul Kjærsgaard løb da op paa Nabohusets Loft og skjulte sig der. Da Soldaterne noget efter kom tilbage, vilde de have at vide, hvor han var, men fik det Svar af Konen, at han var kørt for at hente saarede.

I det Hus, hvor Kjærsgaard havde skjult sig, var kun Børnene hjemme. Da deres Moder senere kom, fortalte de, at en fremmed Mand havde skjult sig paa Loftet. Hun raabte nu op, hvem det var, og da hun fik det at vide, spurgte hun, om han var sulten, hvortil han svarede nej. Senere kom hun og fortalte, at Tyskerne var borte. Han gik nu hen og hentede Hesten, men fik i det samme Øje paa nogle Tyskere et Stykke borte. Han red, saa stærkt han kunde, hjemad, og Tyskerne bag efter; men neden for Hjarup Banke kom han dem af Syne, hvorfor de red

Vest paa og nappede en god Hest hos Jeppe Hansen i Søgaard. Beboerne i Vamdrup Sogn maatte dog ud med Brød og Havre, som afleveredes hos Sognefogden og derfra førtes til Kolding.

Som ovenfor nævnt var Kjærsgaard med flere engang tilsagt at møde i Kolding til Ægtkørsel. Det var lige før Slaget ved Fredericia. De blev beordrede til Vejle og opholdt sig tæt udenfor Byen, hvor de om Natten maatte sove i eller under Vognene. Om Morgenen kom Tyskerne og bød dem sort Kaffe, og desuden fik de hver et stort Stykke Kándis. Blandt andre var ogsaa General Wrangel til Stede og talte ret venlig med dem. Da kom pludselig Meddelelsen om Tyskernes Nederlag ved Fredericia, og saa fik Ægtkørerne Lov til at køre hjem.

En anden Gang kom der fire Hannoveranere til Øster-Vamdrup og vilde have fat i Godsejer Wolfhagen paa Østerbygaard, som havde været Danskerne til Hjælp Dagen i Forvejen. og derfor skulde han tages til Fange. Om Morgenen Kl. 4 kom de til Poul Kjærsgaards Hjem og bankede paa Ruden. Peter Kjærsgaard, Pouls Fader, gik ud i Døren og spurgte, hvad de vilde. De spurgte om Vej til Østerbygaard, og da han ikke vilde svare dem tilfredsstillende, truede de med at skyde, hvorfor han i Hast lukkede Døren, og de tilføjede ham da heller ingen Overlast. Nu red de tre til Østerbygaard, medens den fjerde blev holdende ved Korsvejen. Godsejeren var ikke staaet op endnu; men Pigerne havde lukket nogle Vinduer op og var i Færd med at gøre rent. Saa sprang Tyskerne ind gennem de aabne Vinduer og forlangte at se Wolfhagens Støvler for om muligt ved dem at kunne godtgøre, om Ejeren havde været sent ude.

Wolfhagen maatte da op af Sengen, og Modtagelsen, han fik, var ikke blid.

Imidlertid blev den fjerde holdende ved Korsvejen, hvor flere af Beboerne efterhaanden samledes om ham, der sad med spændt Karabin. Bønderne talte sagte med hinanden om, at det var godt, om der nu bare vilde komme en dansk Patrouille, da man virkelig kunde se fire danske Dragoner nærme sig paa Hjarup-Vejen; men Tyskeren, som holdt lige ud for Anders Lustrups Hus (nu Jens Jørgensens), kunde ikke se dem for Huset. Da nu Danskerne var komne nærmere og var et lille Stykke Nord for Huset, gik Poul Kjærsgaard ganske langsomt, for at Tyskerne ikke skulde ane Uraad, hen imod dem og fortalte dem om Dragonen, samt at denne havde en særdeles god Hest, som nok var værd at tage. Han bad dem ride to til hver Side, for at være sikker paa Fangen; men den danske Korporal afslog det, da han syntes at være Mistillid til Poul Kjærsgaards Ord. Nu gik Kjærsgaard tilbage og gav sig til at klappe Hannoveranerens Hest. Da Tyskeren lidt efter fik Øje paa Dragonerne, gav han Ild paa den forreste, men fejlede, derpaa vendte han Hesten, red Øst paa og undslap.

Da de tre paa Østerbygaard hørte Skydning, sprang de ud af Vinduerne og red i fuld Galop Øst paa og naaede deres Kammerat. I det samme kom to Slesvig-Holstenere ud af Skoven. Hannoveranerne troede i Førstningen, at det var Fjender, men blev dog snart klar over Fejltagelsen og forenede sig med dem, hvorpaa de satte efter Dragonerne, som undslap i vestlig Retning.

Wolfhagen slap saaledes godt fra det og kom

senere ned til Øster-Vamdrup for at erfare Grunden til, at Tyskerne saa hastig forlod hans Gaard.

Fra Hovedkvarteret kom der jævnlig Stafetter til Vamdrup med Forespørgsler om Fjenden. Sognefoged Søren Knudsen stod — som saa mange andre — i Forbindelse med de danske Tropper og afgav Melding om Tyskernes Bevægelser. Skriftlige Meldinger lød da som saa: „Saa eller saa mange Gæs fløj i den eller den Retning“.

I Juli Maaned kom der saa 4 danske Dragoner af 6. Regiment til Øster-Vamdrup og forespurgte, om der var Tyskere i Nærheden. Man meddelte dem da, at der laa Fjender paa St. Staved, og at de ikke skulde ride derhen. Korporalen befalede alligevel videre Fremrykning og beordrede den ene, Niels Larsen fra Hjulby, at ride forud, skønt Konen paa Lille Staved, hvem de talte med paa Vejen, atter advarede dem. Alligevel maatte Niels Larsen af Sted. Paa St. Staved, som dengang ejedes af Søren Fuglsang, en Tysker, sad en Flok Friskaremænd i Dagligstuen, da Niels Larsen nærmede sig. Fuglsang bad dem om at skaane ham, men det vilde de ikke; de stak Bøsser ud gennem Vinduerne og skød ham gennem Brystet, saa han blev liggende paa Stedet, medens hans Hest galopperede tilbage til de andre, som vendte tilbage til Øster-Vamdrup uden at kunne medtage den dræbte. Næste Dag kom en Vogn fra Drenderup, der skulde ud til Vester-Vamdrup Mølle, med Liget til Øster-Vamdrup og holdt uden for Sognefogdens Gaard. Datteren Maren var netop i Bryggerset, da Vognen kom. Hun var ganske ung dengang og blev selvfølgelig sær til Mode ved Synet af den døde Dragon. Han blev nu baaren ind og nogle Dage efter jordet

paa Vamdrup Kirkegaard under ualmindelig stor Deltagelse. Ved Jordefærden var ogsaa en Afdeling danske Dragoner kommen til Stede. I Nabobyen Bastrup laa tyske Soldater indkvarterede; men de holdt sig rolige, saa den stemningsfulde Højtidelighed løb af i Ro.

Hos den døde Dragon fandt man et med Blod plettet Brev til hans Kæreste; dette blev sendt hende, saa Familien straks blev underrettet om hans Død. Dog var, saavidt Poul Kjærsgaard mindes, ingen af Slægtingene til Stede ved Jordefærden.

Graven findes lige indenfor Kirkegaardsporten, og der blev mange Aar efter sat en smuk Mindesten paa den. Paa dennes Forside læses:

Dragon Niels Larsen af 6. Dragonregiment, født i Hjulby ved Nyborg, faldt for Fædrelandet den 12. Juli 1849.

Paa Bagsiden staar:

Rejst af Beboere i Vamdrup Sogn 1874.

Lad mig endnu tilføje:

Sognefoged Søren Knudsen er død for mange Aar siden; hans Datter Maren blev nogle faa Aar efter Krigen Poul Kjærsgaards Hustru. Pouls Fædregaard solgtes 1856 til Skole, hvorfor han købte en nybygt Gaard lidt Øst for Byen. Der boede han, aandsfrisk og rørig af sin Alder, lige til sin Død i Efteraaret 1906. Hustruen døde 3 Aar før ham, Aaret efter at de under stor Deltagelse af Slægtinge og Venner havde holdt deres Guldbryllup.

Regnskab

for

»Historisk Samfund for Ribe Amt« 1. April 1905—31. Marts 1906.

<i>Indtægt:</i>		<i>Udgift:</i>	
Kassebeholdning f. f. Aar	Kr. 698,63	Aarskriftet	Kr. 1187,07
500 Medlemmer à 2 Kr.	1000,00	Møderne, ialt fem	294,41
Solgt til Medlemmer	74,00	Porto, Fragt, Indpagn. o. l.	70,50
Salg i Boghandelen o. l.	71,71	Til Grundfonden	25,00
Subskribenter fra „Hist. Samf. f. Vejle Amt“	45,00	Kassebeholdning	672,59
Statsunderstøttelse	300,00		
Et livsvarigt Medlem	25,00		
Indvundne Renter	35,23		
	Kr. 2249,57		Kr. 2249,57

Samfundet har en Grundfond paa Kr. 275,00.

Bakkehus, Vejen, den 31. Marts 1906.

POUL BJERGE.

Udrettede Revisorer have gennemgaaet »Ribe Amts historiske Samfund's Regnskab med tilhørende Bilag for 1905-06 uden at have fundet noget at erindre. Dog bemærkes, at der savnes et Indtægtsbilag og to Udgiftsbilag, nærmere betegnet paa Regnskabet med blaa Kryds.

Ribe, den 4. April 1906.

P. ABELL.

C. N. TERMANSEN.

Regnskabet fremlagdes paa Generalforsamlingen paa „Hotel Royal“ i Esbjerg den 6. April 1906 og godkendtes.

STEMANN.

Det var planlagt at udsende et Festskrift om Ribe Domkirke, men da det ikke blev færdigt, kommer det først paa næste Aars Regnskab. Dette er Grunden til Kassebeholdningens Størrelse.

Tilgang og Afgang af Medlemmer af „Historisk Samfund for Ribe Amt“ i 1906.

(Sluttet 31. Oktbr. 1906; Hovedfortegnelsen se II. Bd.)

Tilgang.

Livsvarige Medlemmer.
Askov Højskole, Vejen.
Uhd, N. H.. Sparekasseformand.
Ølgod.

Ordinære Medlemmer. Ribe.

Dohn, K. M. T., Postmester.
Nielsen, N. M., Redaktør.
Wulsten, Dorthea Margrethe, cand.
mag., Lærerinde.
Øgmundsen, Valgerda, Frk.

Varde.

Mortensen, Thora, Lærerinde.
Schjørring, J., Borgmester.
Sørensen, Svend, Bagermester.

Esbjerg.

Breinholt, C. B., Expeditør.
Brinch, Th., Læge.
Ebbesen, E, Direktør.
Eriksen, H., Grosserer.
Møller, Thorvald, Konsul.

Øster-Horne Herred.

Thorstrup.

Nielsen, Kristian P., Gmd., Ude-
rup.

Ølgod.

Jensen, Morten, Skræddermester.
Kristensen, J. Møller, Gmd., Ek-
knud.

Skads Herred.

Jerne.

Nielsen, Niels P., Hmd.

Anst Herred.

Verst.

Jensen, Feddersen, Lærer.
Jensen, Jens, Sognefoged.

Malt Herred.

Vejen.

Favrholdt, J. A., Kasserer.

Læborg.

Holm, Jens N., Vesterholm.
Olesen, Niels, Gmd., Bryderupgd.

Gørding Herred.

Jernved.

Hansen, Jens, Husejer.
Ølgaard, Peder, Gmd.

Udenfor Amtet.

Jensen, C. A., Assistent, Kbhvn.

Jensen, J. P., Højskolelærer,
Høng.
Kaas, Fr., Ingenieur, Helsingør.
Olsen, Laurids, Gaardbest., Gjel-
sted.
Provinsarkivet, Odense.
Ramsing, Chr., Ingenieur, Kbhv.
Rigsarkivet, Kbhvn.
Windfeld-Hansen, Ib, Belys-
ningsdirektør, Kbhvn.

Afgang.

Livsvarigt Medlem.

Helms, Jac., Sognepræst, Dr.
phil., Skjellerup (død).

Ordinære Medlemmer.

Ribe.

Gedde, O. F., Premierløjtnant
(død).

Varde.

Petersen, Nanna, Lærerinde.

Esbjerg.

Nielsen, N. P., Lærer.

Skads Herred.

Nordby.

Amorsen, J., Lærer (død).
Jensen, J. H., Toldforvalter (død).

Anst Herred.

Verst.

Høegh-Guldberg, S., Frk.

Bække.

Pedersen, H. K., Lærer, Krage-
lund (død).

Gesten.

Poder, N., Gmd., V. Gesten.

Vamdrup.

Sand, J., Boghandler.

Malt Herred.

Holsted.

Jensen, A., Gæstgiver.
Lund, Lærer, Efterskolen.

Gørding Herred.

Bramminge.

Lustrup, A. P., fhv. Lærer.

Ribe Herred.

Sem.

Thomsen, M. H., Gmd., Høm.

Udenfor Amtet.

Dolleris, Andr., Boghandler,
Vejle.
Hartz, N., cand. mag., Kbhvn.
Rasmussen, Ras., Tømrer, Linde-
balle.

Medlemstal 25. Dec. 1905	528
Tilgang til 31. Oktbr. 1906	32

Afgang til 31. Oktbr. 1906	17
----------------------------	----

Medlemstal 1. Novbr. 1906	543
---------------------------	-----

Desuden er et almindeligt
Medlem bleven livsvarigt.

Med „Vejle Amts historiske Samfund“ er den Overenskomst truffen, at Medlemmerne af nævnte Samfund kan subscribere paa „Fra Ribe Amt“ for en Betaling af 1 Kr. aarlig, ligesom Medlemmerne af „Historisk Samfund for Ribe Amt“ for samme aarlige Betaling kan subscribere paa „Vejle Amts historiske Aarbøger“. Henvendelse herom sker gennem Samfundenes Forretningsførere, altsaa for nærv. Samfunds Vedkommende gennem Højskolelærer P. Bjerger, Bakkehus, Vejen.

I Tidsrummet 1. Febr.—31. Decbr. 1906 har Samfundet afholdt følgende Foredragsmøder: 6. Marts i *Ribe* (Højskolelærer *Poul Bjerger*, Askov: Mindeord om Kong Christian IX; Sognepræst *M. H. Nielsen*, Kvong: Oversvømmelser paa den sønderjydske Vestkyst i ældre Tid; Kammerherre *G. Stemann*, Ribe: Stiftamtmand *W. J. A. Moltke* i Ribe); 6. April i *Esbjerg* (Bankdirektør *J. Madsen*, Jerne: Skads Herreds gamle Tingsted; Højskolelærer *S. Alkærsig*, Vinding: *Esbjergs Forhistorie*); 19. September i *Brørup Kirke* (Sognepræst *C. Hjortkjær*, Malt: Biskop *Hans Tausen* i Ribe; Provst *J. Nissen*, Brørup: *Brørup Kirke*); 15. November i *Lunderskov* (Højskolelærer *Poul Bjerger*, Askov: *Lunderskov og Omegn, Natur og historiske Minder*; Provst *J. Nissen*, Brørup: *En Pensionssag fra Skanderup 1794*). —

I det nye Aar er der paatænkt Foredragsmøder paa Askov Højskole, i Bramminge, Farup o. fl. St.

Rettelse.

Side 20, Lin. 2 f. o. Sang, læs: Sange.

INDHOLD:

	Side
Minder fra Biskop Hertz's Tid (Fortsættelse). Ved Kammerherreinde <i>H. Stemann</i> , Ribe	3
En Mands og en Hustrus Oplevelser i Krigen 1864. Ved Etatsraadinde <i>S. Godskesen</i> , København	39
En Hekseproces i Varde paa Christian IV's Tid. Af Overlærer <i>J. Olsen</i> , Varde	71
Præsten C. F. Junghans og hans Optegnelser 1793—1829. Ved Pastor <i>G. Schousboe Jensen</i> , Buerup	93
Fra den store Smuglertid. Ved Højskolelærer <i>S. Alkærsig</i> , Vinding	124
Ribe i Stiftamtmand Moltkes Tid. Af Kammerherre <i>G. Stemann</i> , Ribe	157
Smatræk fra Vamdrup-Eggen i 1849. Ved Lærer <i>J. H. Byriæl</i> , Øster-Vamdrup	213
Regnskab for „Hist. Samf. f. Ribe Amt“ indt. 31. Marts 1906	221
Tilgang og Afgang af Samfundets Medlemmer i 1906	222
